Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav translatologie

Diplomová práce

Bc. Andrea Krajčovičová

Komentovaný překlad části knihy *Unmasking Autism* Devona Price

s doprovodnou studií o překladatelských problémech

Translation of *Unmasking Autism* by Devon Price (an excerpt)

with an accompanying study on translation problems

Praha 2024

Vedoucí práce: Mgr. Zuzana Šťastná, Ph.D.

Zadání

Diplomová práce bude mít formu práce překladatelské, zaměřené na překlad anglického textu z oblasti disability studies, konkrétně úryvku v požadovaném rozsahu (s. 15–51) z populárně naučné knihy *Unmasking Autism: Discovering the New Faces of Neurodiversity* amerického autora dr. Devona Price. V doprovodné studii studentka zasadí výchozí text do obecnějšího kontextu vývoje oboru disability studies v posledních desetiletích a souvisejícího vývoje jazyka, jakým se o jinakosti či „postižení“ mluví. Provede analýzu jeho stylu a základních překladatelských problémů a poté se bude blíže věnovat zejména dvěma pro text relevantním překladatelským problémům – principům genderově neutrálního jazyka, konkrétně možným jazykovým řešením nebinarity, a zásadám senzitivního jazyka týkajícího se osob s postižením. Kromě praktických příkladů a řešení v rámci přeloženého úryvku představí I obecné rozdíly mezi anglickým a českým územ a možné způsoby převodu mezi těmito dvěma jazyky, jejich výhody či úskalí. Vzhledem k tomu, že práce vychází z reálné překladatelské zakázky, bude součástí studie rovněž reflexe redakčního procesu, zejména ve vztahu k výše zmíněným překladatelským problémům a zvoleným řešením.

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucí práce Mgr. Zuzaně Šťastné, Ph.D. za cenné rady, postřehy a doporučení, jak k práci přistoupit, velmi si vážím její ochoty a vstřícného přístupu. Za podporu při celém studiu bych také ráda poděkovala své rodině, Simoně Ježkové a kamarádkám z Ústavu translatologie Evě Doové a Barboře Fremlové, na které jsem se vždy mohla s čímkoli obrátit.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 20. 12. 2024 podpis

ABSTRAKT

Obsahem této diplomové práce je překlad úryvku z knihy Devona Price *Unmasking Autism: Discovering the New Faces of Neurodiversity*, kterou v roce 2022 vydalo nakladatelství Harmony Books. Teoretická část práce představuje autora, předlohu i literární kontext, v němž kniha vznikla, a zabývá se možnostmi převodu nebinárního jazyka a citlivého jazyka souvisejícího s postižením z angličtiny do češtiny.

KLÍČOVÁ SLOVA

autismus, postižení, nebinarita, gender, překlad, terminologie, disability studies

ABSTRACT

This master's thesis provides a translation of an excerpt from dr. Devon Price's *Unmasking Autism: Discovering the New Faces of Neurodiversity*, published by Harmony Books in 2022. The translation is followed by an analysis and discussion chapter, examining the source text, its author and literary context, as well as possible Czech translations of non-binary English and the language of disability.

KEY WORDS

autism, disability, gender, non-binary gender, translation, terminology, disability studies

Obsah

1. ÚVOD 6

2. PŘEKLAD 8

3. KOMENTÁŘ 46

3.1 PŘEDLOHA A AUTOR 46

3.1.1 Základní údaje o předloze a jejím autorovi 46

3.1.2 Zasazení předlohy do kontextu původní i české literatury 50

3.1.3 Charakteristika stylistických a obsahových rysů předlohy 57

3.2 PŘEKLADATELSKÁ METODA 63

3.3 HLAVNÍ PŘEKLADATELSKÉ PROBLÉMY 66

3.3.1 Inkluzivní a nebinární jazyk 66

3.3.2 Citlivý jazyk související s postižením 83

4. ZÁVĚR 99

5. BIBLIOGRAFIE 100

6. PŘÍLOHA – VÝCHOZÍ TEXT 110

1. Úvod

Když mě v roce 2023 oslovila paní Vladimíra Škorpíková z brněnského nakladatelství Jan Melvil Publishing, zda bych pro ně neměla zájem přeložit knihu doktora Devona Price *Unmasking Autism: Discovering the New Faces of Neurodiversity*, nejprve jsem se její nabídky trochu zalekla. Nevěděla jsem, zda se do překladu populárně naučné, přece jen však odbornými termíny oplývající příručky pro potenciálně autistické čtenářky a čtenáře či jejich blízké pouštět, když se v oblasti disability studies nejenže nepohybuji, ale ani v okruhu svých známých nemám lidi, jichž by se toto téma týkalo (případně o nich nevím). Požádala jsem nicméně o originální text a čas na rozmyšlenou s tím, že si knihu přečtu a ozvu se. Při četbě se ukázalo, že po úvodní kapitole, jejíž překlad je součástí této práce, a v níž se to termíny a lexikem specifickým pro autistické prožitky jen hemží, je zbytek knihy z terminologického hlediska méně náročný – kromě označení vyskytujících se v první kapitole textu se ve zbytku knihy s novým lexikem nesetkáváme příliš často, což mé prvotní obavy lehce zmírnilo.

Hned při prvním čtení jsem si však všimla hned dvou překladatelských otázek, které bude nutné zvážit při rozhodování o celkové překladatelské strategii, jež by podmínila jejich řešení v konkrétních (velmi častých) výskytech v rámci knihy: první jazykovou otázkou, na niž bylo potřeba najít odpověď, bylo, jakým způsobem při překladu přistupovat k označování lidí s postižením. Zvolit přístup zaměřený na člověka, který na první místo víceslovného výrazu předsazuje osobu, dítě apod., a teprve za něj připojuje informace o jejich postižení? Nebo dát přednost přístupu zaměřenému na identitu, který lidství dané osoby od jejího postižení nijak neodděluje, a volí tak spíše kratší, jedno- či dvouslovné výrazy? Vzhledem k tomu, o čem kniha *Unmasking Autism* pojednává, bude mít odpověď na tuto otázku naprosto zásadní vliv na podobu překladu – jako překladatelka totiž budu před volbu mezi těmito dvěma přístupy stavěna doslova v každé větě textu, někdy i několikrát v jednom souvětí.

Neméně důležitou je i druhá otázka, s níž se musím jakožto překladatelka popasovat: jakým způsobem budu v češtině řešit překlad nebinární angličtiny? Sám autistický autor publikace je trans, a protože na problematiku protiautistické diskriminace nahlíží z intersekcionální perspektivy, v knize se čtenářky a čtenáři setkají s celou řadou osob na spektru, které ve společnosti čelí diskriminaci nejen kvůli svému autismu, ale i z mnoha dalších, rozmanitých

důvodů – a nechybí mezi nimi ani vysoký počet nebinárních lidí. V poměrně přímočaré angličtině většina nebinárních osob používá zájmena *they/them/their* v singuláru (a z nich odvozené tvary), čímž se v podstatě řeší všechny situace, kdy je na jazykové rovině jejich gender vyjadřován. Oproti tomu v češtině nedisponujeme jednoduchou, ustálenou a srozumitelnou formou, jak jejich existenci popisovat. Pokud je však nechceme užívaným jazykem marginalizovat či vylučovat (z čehož vycházím jak v této práci, tak při překladu dané knihy), musíme najít způsob, kterým i v tak výrazně rodovém jazyce, jakým je čeština, jejich životní příběhy věrně zachytit.

Výše zmíněné problémy jsem samozřejmě ještě předtím, než jsem knihu začala překládat, konzultovala s odpovědnou redaktorkou a širším redaktorským týmem nakladatelství. Při překládání knihy pro nakladatelství jsem se pak řídila většinovým konsenzem, který z těchto debat vyplynul, nicméně mě obě otázky zaujaly, přišlo mi, že by stálo za to se pečlivě zamyslet nad všemi jazykovými možnostmi, které se jako jejich řešení nabízejí, systematicky je zpracovat do podoby této diplomové práce – a z jejích závěrů samozřejmě vycházet i ve zde prezentovaném překladu. Ani na jednu z otázek, kterým se tato práce věnuje, neexistuje jednoznačná odpověď – nelze tvrdit, že by určitý přístup byl „správně“ a všechny ostatní „špatně“. Jak publikovaná verze mého překladu celé knihy, tak překlad úryvku o délce o něco málo delším, než je první kapitola, jež je nedílnou součástí této diplomové práce, tak prezentují legitimní možnosti, jak s českým jazykem v těchto případech a u těchto témat nakládat.

2. Překlad

Poznámky k použitému jazyku

V anglickém originále píšu výraz „autistický*á“ vždy s velkým počátečním písmenem ze stejného důvodu, proč si členové komunity Neslyšících na začátku píšou velké N – aby bylo jasné, že je to součástí mé identity, na niž jsem hrdý, a že máme vlastní autistickou kulturu, dějiny a komunitu[#]. Tento termín se od začátku 20. století, kdy ho Eugen Bleuler vymyslel, většinou používal s negativními a dehumanizujícími konotacemi a dodnes mnoho rodičů a vyučujících velmi děsí. Když autismus v angličtině píšu s velkým A, dávám tím najevo, že je ve skutečnosti důležitou a svébytnou součástí naší identity, jíž se nemusíme nijak obávat.

Systematicky také ve spojitosti s autismem používám slovo postižení. *Postižení* není nekorektní výraz, protože postižení není nic, za co bychom se měli stydět. Nejsme, jak se občas v angličtině uvádí, *differently abled* („jinak schopní*é“) – máme postižení, a tak nás svět, který pro nás nebyl stvořen, připravuje o moc a schopnost o sobě samostatně rozhodovat. S výrazy jako *differently abled*, *handi-capable* („hendi-kompetentní“) a podobnými anglickými eufemismy v osmdesátých letech přišli nepostižení rodiče dětí s postižením, protože chtěli zmírnit jejich marginalizaci. Tyto termíny pak dále zpopularizovali politici[1], kteří pro změnu nechtěli připustit, jakému útlaku ve společnosti lidé s postižením doopravdy čelí[2]. Jejich používání zastírá skutečnost a odráží, jak je veřejnosti nepříjemné nad fyzickým nebo duševním postižením přemýšlet. Člověk s naprostou ztrátou zraku není „jinak vidomý“, chybí mu však určitá schopnost, jíž ostatní lidé disponují, a to ve světě utvářeném vidoucími pro vidoucí. Okolní svět lidi s postižením aktivně *postihuje*, protože jim neumožňuje uspokojovat jejich potřeby. Když postižení pojmenováváme pravým jménem, prokazujeme tím postiženým lidem respekt a dáváme tím najevo, že si uvědomujeme, jakému útlaku čelí. Zmíněná opisná spojení se to naopak snaží smazat hezoučkým eufemismem, a tak mnohým z nás přijdou urážlivá.

V podobném duchu skoro vždy používám místo spojení „člověk s autismem“ slova „autista*ka“ či „autistický*á“. Hodně rodičů bez zdravotního postižení, jejichž děti mají autismus, dává místo přístupu zaměřeného na postižení nebo identitu přednost takzvanému jazyku zaměřenému na člověka.[3] Přístup zaměřený na člověka prosazují i organizace poskytující služby lidem

[#] Pro češtinu není obvyklé psát velká písmena na začátku výrazů, které chceme zdůraznit, a působilo by to tedy chybně. Při čtení českého textu je však dobré mít na paměti, jaký postoj autor zastává. [pozn. překl.]

s postižením, pokud je vedou nepostižení lidé. Znám také mnoho lékařů a lékařek či sociálních pracovnic a pracovníků, od nichž jsem se dozvěděl, že je ve škole učili něčí postižení od jeho identity tímto způsobem důsledně oddělovat.

Lidé používající jazyk zaměřený na člověka často říkají, že tento přístup volí proto, aby jedince jejich postižení nedefinovalo. Nicméně spojení typu „člověk s autismem“ potenciálně nebezpečným způsobem odděluje něčí zdravotní postižení od jeho lidství. Autismus není k určité osobě přilepený jakoby navíc – tvoří základní součást jejího života, bez něj by nebyla tím, kým je. O Asiatech a Asiatkách také neříkáme, že jsou „lidmi s asiatstvím“, případně o gayích a lesbách, že jsou „lidmi s homosexualitou“, protože chápeme, že je korektní na tyto identity nahlížet jako na součást jejich lidství. Pochybně můžou působit i formulace typu „označovat se za autistu*ku“. Pokud například skutečně respektuji gender nějaké trans ženy, také bych o ní neříkal, že „se označuje za ženu“, jednoduše bych řekl, že „je žena“, a hotovo.

Naprostá většina anglofonních autistických aktivistů a aktivistek bojujících za svá práva dává přednost jazyku zaměřenému na identitu a ze všech výše zmíněných důvodů nemá ráda všemožné eufemismy. Také se snaží prosazovat, aby se místo přídavných jmen „nízkofunkční“ či „vysokofunkční“ používalo například spojení „člověk vyžadující vysokou/nízkou míru podpory“. Níže přikládám tabulku, v níž shrnuji některé z nejčastějších termínů upřednostňovaných autistickou komunitou:

Autismus a vhodná terminologie: **tipy, jak na to**	
Doporučuji:	**Nedoporučuji:**
autistický člověk autista*ka autistický*á na autistickém spektru	člověk s autismem
je autista*ka	označuje se za autistu*ku
je postižený*á má (zdravotní) postižení	člověk se „speciálními“ potřebami eufemismy znevažující obtíže spojené s postižením

neurotypický*á (NT) alistický*á neautistický*á	normální
vyžaduje vysokou míru podpory vyžaduje nízkou míru podpory	nízkofunkční vysokofunkční
maskovaný autismus	ženský autismus Aspergerův syndrom vysokofunkční autismus
neverbální se ztrátou řeči	němý*á
s mentálním postižením s vývojovým postižením	retardovaný*á hloupý*á „speciální“
jazyk otevřeně popisující, co člověk dovede/nedovede a jakou podporu potřebuje	eufemismy jazyk zlehčující obtíže znevažující nebo povýšenecký jazyk

Autistky a autisté jsou ale rozmanití, a tak se nemusíme všichni shodnout na tom, jaká označení pro nás samotné se nám líbí a jaká ne. Pokud máte autismus, o tom, jaké termíny vám vyhovují, si rozhodujete jen vy sami. Někteří lidé například místo toho, že zkrátka mají autismus, raději říkají, že „jsou na spektru“. Jiní o sobě uvádějí, že mají Aspergerův syndrom, ačkoli tento název již oficiálně není uznávaný, i kvůli tomu, že vycházel z eugenického výzkumu Hanse Aspergera.[4] Chápu, že pokud někomu byla nálepka s takto pojmenovanou poruchou v minulosti vnucena, může si k ní vytvořit jisté pouto, nebo si přát si ji přivlastnit a naplnit jinovým obsahem. Nálepkou označující duševní onemocnění ostatně dříve bylo i slovo *bisexuál*ka*[5], ale nikdo z nás se nesnaží ho bisexuálním lidem kvůli jeho urážlivé historii zakazovat používat. Když například folklorista Anand Prahlad napíše knihu *The Secret Life of a Black Aspie*, je jasné, že onoho „aspíka“ v názvu nepoužívá proto, aby tím podpořil staré a rasistické představy o tom, jak tato porucha vypadá. Podle mého názoru je daleko důležitější zpochybňovat myšlenku, že na životech takzvaně „vysokofunkčních“ autistek a autistů záleží víc než na životech ostatních, než se snažit očistit jazyk, který všichni používáme, od zastaralých nebo problematických slov. Vedle toho je také klíčové, aby do aktivistické komunity postižených lidí měli i nadále přístup všichni

bez ohledu na míru svého postižení. To znamená, že si naši shovívavost a pochopení zaslouží i ti, kteří se nevyjadřují úplně přesně tak, jak bychom si možná přáli.

Přestože většina autistické komunity od použití těchto termínů odrazuje, existují i lidé, kteří o sobě říkají, že jsou „nízkofunkční“ nebo „mají závažnou formu autismu“. Nálepky založené na míře „funkčnosti“ příliš zjednodušují a zplošťují, jak autistky a autisté žijí, a vlastně naznačují, že se naše hodnota odvíjí od toho, jak produktivní a nezávislí jsme. A to je velký problém. Na druhou stranu se tyto termíny občas mohou využít na zdůraznění toho, že ti z nás, kteří zvládají mluvit, oblékat se nebo skrývat záchvaty, mají oproti jiným autistickým lidem společenské výhody. Já například nejsem „vysokofunkční“ ve všech oblastech svého života, ale zvládám se o sebe postarat snadněji než jiní lidé na spektru. Společnost mě přijímá proto, že se chovám jako řádný, ekonomicky aktivní občan. A ačkoli je tato skutečnost opravdu velmi ableistická, neměl bych kolem ní chodit jako okolo horké kaše. Přestože může být nutnost se maskovat jako potřebný a slušný člověk velmi ubíjející, chrání mě před fyzickým násilím, zavřením do ústavní péče, chudobou a samotou. Rozumím tomu, proč mému kamarádu Angelovi dává smysl upozorňovat na to, že se jeho život – jakožto neverbálního člověka s mentálním postižením – od toho mého v mnohém liší. Angel o sobě říká, že je nízkofunkční, že má závažnou formu autismu, a i když to některým členům a členkám naší komunity může připadat urážlivé, podporuji jeho právo si své vlastní prožitky pojmenovávat tak, jak chce.

Přijde mi skvělé, že má každý autista a každá autistka k těmto nálepkám vlastní jedinečný vztah a vnímá je jinak. Naše neshody v tomto směru ukazují, že je autistická komunita rozmanitá a plná lidí, kteří si tvoří vlastní názory a nebojí se o nich mluvit. Nejsme jednolitá skupina a svou vlastní identitu světu prezentujeme v závislosti na svých individuálních osudech. V této knize jsem se snažil respektovat, jakým způsobem o sobě mluví jednotliví lidé na spektru, kteří zde vystupují. To znamená, že jsem občas někoho označil za „člověka s autismem“ nebo „nízkofukčního“, ačkoli autistické aktivistické spolky mají dobrý důvod alisty a alistky od bezmyšlenkovitého používání těchto termínů odrazovat. Věrně jsem zachytil i to, pokud o sobě někdo říká, že je aspík nebo že má Aspergerův syndrom. Doufám, že i v případě, že máte ohledně používání těchto označení osobní preference, budete – stejně jako jsem se o to snažil já – respektovat právo lidí, kteří se v této knize objevují, si svobodně vybrat, jak o sobě mluvit.

I. kapitola

Co je to vlastně autismus?

U Crystal se v dětství projevovalo mnoho vzorců chování, které by dnes psychologické manuály označily za tradičně autistické – místo symbolické hry s hračkami je skládala do řad za sebe, zírala do zdi a ocucávala u toho deku, nechápala rodinné vtípky a škádlení. Ale nevypadala „dostatečně autisticky", a tak jí v devadesátých letech, kdy vyrůstala, nebylo jednoduché autismus diagnostikovat.

„Máma mě chtěla nechat vyšetřit," říká Crystal, „ale děda jí to zakázal. Že to prý není možné, když jsem tak hodná. Že mi nic není. A ať ji nad takovými věcmi ani nenapadne přemýšlet."

Crystalin dědeček si nejspíš myslel, že ji chrání před nálepkou, jež by ji provázela celý život a přinášela by jí pouze šikanu a špatné zacházení. Tímto způsobem uvažuje i mnoho dalších lidí. Vyhýbání se nálepce (snaha vyvarovat se diagnózy) je velmi běžným dopadem stigmatu spojeného s postižením a duševními onemocněními.[1] Na osoby, jež své zdravotní postižení na veřejnosti neskrývají, mnoho lidí nazírá jako na méně schopné – a méně lidské. Ačkoli je skrývání vlastního postižení škodlivé a člověk tím jde sám proti sobě, toto chování rozhodně nevychází z nějaké chorobné podezíravosti. Právě naopak, je to racionální následek předpojatosti, jíž lidé s postižením čelí. A zdaleka se nejedná jen o autismus, potenciálnímu cejchu diagnózy se cíleně vyhýbá i mnoho lidí s duševními chorobami[2] nebo se skrytým tělesným postižením[3].

Můj tatínek svou mozkovou obrnu a epilepsii skrýval celý život. O jeho zdravotních potížích nevěděl kromě mé babičky, maminky a později i mě nikdo. Na vysokou školu nešel, protože by musel své speciální studijní potřeby projednat s příslušným univerzitním oddělením. Nikdy se neucházel o takovou pracovní pozici, kde by musel psát nebo pracovat na počítači, aby se nezjistilo, že má problémy s jemnou motorikou. Protože sám nezvládal ovládat počítač, v dětství jsem mu pomáhal vytvářet letáčky, kde se nabízel, že lidem poseká trávu. O jeho onemocněních jsem se dozvěděl až jako teenager, s pláčem se mi s nimi svěřil – jako kdyby se jednalo o nějaké úděsné tajemství – poté, co se mým rodičům rozpadlo manželství. Prý ho k tomu, aby svůj zdravotní stav tajil, přiměla jeho matka, protože v malém apalačském městečku, kde vyrůstal, by nebylo společensky přijatelné svá postižení neskrývat. A tak ho celým životem provázel stud a odpor k sobě samému, až nakonec zemřel na cukrovku (která se u něj rozvinula v dospělosti a kterou také odmítal léčit).

Já jsem zjistil, že mám autismus, až mnoho let po jeho smrti, ale u něj jsem se poprvé setkal s tím, jak bolestivé a zničující následky může skrývání vlastního postižení mít. Celý život si vybudoval tak, aby tajil, kdo je, a právě tyto obranné mechanismy ho nakonec pomalu zabily.

V devadesátých letech dvacátého století se rodiče potenciálně autistických dětí běžně snažili se nálepce vyhnout, protože se s autismem pojilo výrazné stigma a skoro nic se o něm nevědělo.[4] O autistkách a autistech se předpokládalo, že mají poruchu intelektu, osoby s poruchou intelektu byly vnímány jako méněcenné a méně hodné respektu, a tak se řada rodin své děti před touto nálepkou snažila ze všech sil uchránit. Přestože Crystal její dědeček zřejmě jen nechtěl vystavit předsudkům a tomu, aby se k ní lidé do konce života chovali jako k dítěti, zároveň ji tím připravil o důležité informace o ní samotné, vzdělávací materiály a sounáležitost s autistickou komunitou. Crystalina rodina se jí na nic neptala a rozhodla za ni – že pro ni bude lepší trpět a skrývat, že je neurodivergentní, než umět své marginalizované místo na světě pojmenovat. S dopady tohoto rozhodnutí se již dospělá Crystal, jíž byl autismus diagnostikován před třicítkou, potýká dodnes.

„Už vím, že mám autismus, ale vlastně jsem to zjistila příliš pozdě," vypráví. „Když to někomu řeknu, nechce tomu věřit. V životě se mi totiž daří dobře, a tak si neuvědomuje, jak těžké pro mě všechno je. Nikdo nechce slyšet, jak těžké to pro mě vždycky bylo – a upřímně řečeno pořád je."

Za svůj život jsem si podobných příběhů od autistů a autistek vyslechl stovky. Některé podrobnosti se liší, ale podstata zůstává stejná – v chování dítěte se začnou projevovat první příznaky potíží, ale jakmile někdo zmíní možné postižení, rodina dítěte či jeho vyučující to kategoricky odmítají. Rodiče nebo prarodiče, již sami vykazují některé symptomy poruch autistického spektra, stížnosti dítěte odmítají s tím, že všichni – včetně jich samotných – přece trpí sociální úzkostí, přecitlivělostí na smyslové podněty, žaludečními obtížemi nebo oslabením kognitivních funkcí. Lidé v okolí dítěte ke zdravotnímu postižení nepřistupují jako k vysvětlení, jakým způsobem člověk funguje (a jakou podporu k tomu potřebuje), ale jako ke známce nějakého poškození. A tak tuto nálepku odmítnou a dítěti řeknou, ať přestane vyvádět. V přesvědčení, že dítěti pomáhají „překonat" nějaké oslabení a zocelit se, ho odrazují od toho, aby se chovalo nápadně zvláštně, či dokonce požádalo o pomoc.

Ačkoli maskované autistické dítě nedokáže vysvětlit, proč mu život přijde tak těžký, jeho utrpení to nijak neumenšuje. Ostatní děti rozpoznají, že je s ním něco nepojmenovatelného „v nepořádku", a i přes jeho upřímnou snahu působit přátelsky ho z kolektivu vylučují. Když se dítě na spektru chová tiše a nenápadně, dostane se mu trocha pozornosti, po níž tak zoufale

touží a jíž se mu nedostává v dostatečné míře. A tak se takto chová častěji a častěji a vnitřní hlas, který mu napovídá, že se k němu ostatní chovají nespravedlivě, umlčuje. Pilně pracuje, skoro nic nevyžaduje a snaží se co nejvíc hrát podle společenských pravidel. Vyroste z něj ještě nenápadnější dospělý člověk, který už vůbec není schopen říct, jak se cítí. A poté, co se po desetiletí snaží se vměstnat do omezující neurotypické škatulky, ho potká nějaký kolaps, kvůli němuž už dál nemůže zmatek bublající pod povrchem ignorovat. Právě tehdy zjistí, že má poruchu autistického spektra.

V Crystalině případě na sebe tento životní zlom vzal podobu několikaměsíčního autistického vyhoření. Autistické vyhoření je stav chronického vyčerpání, při němž se schopnosti autistky či autisty začnou oslabovat a výrazně se sníží i jeho odolnost vůči stresu.[5] Když Crystal dopsala závěrečnou práci na univerzitě, vyhoření ji položilo na lopatky. Vystudovat vysokou školu jí trvalo o pár let déle než jejím kamarádům a kamarádkám, ale nedokázala vysvětlit proč. Každý semestr se musela z některých předmětů odhlásit, aby zvládala fungovat. Možnost, že by chodila na všechny předměty doporučené pro daný ročník, zkrátka nepřipadala v úvahu. Pokud se jí na to někdo zeptal, zalhala a odpověděla, že vedle studia i na plný úvazek pracuje.

V rámci posledního ročníku na vysoké škole měla Crystal na starosti kulisy a rekvizity pro nejvýznamnější představení daného roku pořádané univerzitním divadelním ústavem. Ukázalo se, že ji svěřený úkol – navrhnout desítky rekvizit, sehnat na ně materiály, dohlédnout na jejich výrobu a pak ještě vést evidenci všech předmětů v obří sdílené tabulce na Googlu – prostě příliš stresuje, zvlášť když vedle toho musela docházet i na poslední nesplněné předměty. Nějak se tím, i za cenu vypadávajících vlasů a mizejících kil, prokousala, ale jakmile projekt splnila, zhroutila se.

„Když jsem dodělala školu, strávila jsem v posteli u mámy doma tři měsíce," říká. „Nesnažila jsem se hledat si práci. Skoro jsem se nesprchovala, na podlaze pokoje se mi válely obaly od jídla z McDonaldu a příbuzní mi pořád tvrdili, že jsem jenom líná."

Situace zašla tak daleko, že se netečná Crystal už ani nechtěla dívat na televizi nebo si hrát s rodinným psím mazlíčkem. To její matku natolik znepokojilo, že ji poslala na terapii. Zanedlouho poté jí diagnostikovali poruchu autistického spektra.

„Nejdřív jsem tomu nemohla uvěřit," poznamenává Crystal. „Moje rodina tomu nevěří dodnes. Celý můj život tomu spoustu věcí nasvědčovalo, ale prostě to nechtějí vidět."

Crystal tak konečně zjistila, proč toho nezvládá tolik jako ostatní a proč ji zdánlivě jednoduché úkoly, například návštěva banky nebo účast na dvouhodinové přednášce, vyčerpávají natolik, že

po nich nemůže myslet ani mluvit. Běžný život na ni skutečně klade vyšší nároky – autistky a autisté často prožívají stav apatie[6], když se mají do něčeho pustit, a dělá jim problémy si složité činnosti rozdělit na logicky navazující dílčí kroky[7]. Všechno, od jednoduchých domácích prací přes rozesílání životopisů až po podávání daňového přiznání, kvůli tomu může být neuvěřitelně náročné, bez pomoci dokonce až nemožné.

Kromě snahy vykompenzovat odlišné myšlení a vnímání běžné pro poruchu autistického spektra stálo Crystal hodně sil i neustálé předstírání, že je „normální". Bez ustání bojovala s nutkáním si cucat prsty, a když na ni někdo promluvil, musela se donutit svou pozornost zaměřit na jeho obličej a na to, co říká. Přečíst knihu jí trvalo dvakrát déle než průměrnému člověku. Na konci dne jí zbývala energie akorát na to si sednout na postel a pojídat hranolky. Avšak Crystalinu maminku a dědečka toto nově objevené vysvětlení neuspokojilo. Kdyby prý celý život opravdu tolik trpěla, uvědomili by si to.

„Přála bych si, aby pochopili," říká Crystal, „že je autismus jiný, než si lidé myslí."

Jak autismus definovat

Jeden z důvodů, proč se porucha autistického spektra u žen jako Crystal často přehlíží, pramení ze základního nepochopení panujícího mezi odborníky i laickou veřejností, co to vlastně autismus je. Ještě poměrně nedávno se většina lidí domnívala, že autismus je vzácná porucha, že ji mají pouze chlapci a že je vždy velmi jednoduše odhalitelná. Jen si vzpomeňte na postavu Dustina Hoffmana ve filmu *Rain Man* – jako dítě ho dali do ústavní péče, protože má těžké postižení a starat se o něj doma je příliš „složité", nikdy se lidem nedívá do očí, nebezpečně se toulá, když není pod bedlivým dozorem, a má zcela mimořádné nadání na matematiku, které jeho bratr, jenž žádné postižení nemá, zneužívá ve svůj prospěch. Přesně takhle jsme naučení, že máme autismus vnímat – jako příšernou poruchu, jež z člověka udělá bezradného podivína, jehož život má pro ostatní hodnotu, pouze pokud mohou využívat jeho geniálních schopností.

V polovině devadesátých let, kdy Crystal vyrůstala, se už v některých kruzích rozšířilo alespoň mlhavé povědomí o poruše, které se tehdy říkalo Aspergerův syndrom. Představovali si ji jako „vysokofunkční" podobu autismu, jíž trpí velmi chytří, podivínští a většinou nezdvořilí muži pracující v oblasti IT a přidružených oborech. V obou jeho podobách si autismus spojovali s neobratnými a neempatickými muži se zvláštním talentem na čísla. O příčinách autismu se skoro nic nevědělo, stejně jako o tom, jak se autisté cítí či co má toto postižení společného

s jinými poruchami, například epilepsií, sociální fóbií, poruchou pozornosti s hyperaktivitou (ADHD) nebo s posttraumatickou stresovou poruchou (PTSD).

Běžným předsudkům navzdory se autismus neprojevuje nezdvořilým chováním a jistým matematickým nadáním, ani se jeho výskyt neomezuje na mužské pohlaví. V odborné literatuře dokonce nepanuje shoda ani na tom, zda by se tato porucha vůbec měla stanovovat na základě určitých projevů chování, jako jsou například problémy s chápáním sociálních podnětů nebo zdrženlivost při navazování kontaktu s ostatními.[8] Je důležité, abychom se místo zkoumání vnějších příznaků poruchy autistického spektra, jichž si může všimnout okolí, zaměřili na neurobiologické znaky tohoto neurotypu a na vnitřní prožitky a těžkosti, které zaznamenávají samotní autističtí lidé.

Autismus je neurologický. Autismus je dědičná vývojová porucha[9] a vysoký podíl na jejím vzniku má genetika[10]. Nicméně je také *multifaktoriální*, jinými slovy nemá pouze jednu jedinou příčinu – zdá se, že s poruchami autistického spektra souvisí celá řada různých genů[11], mozek každého autistického člověka je jedinečný a vykazuje vlastní rozličné struktury spojení[12]. Autismus je *vývojová* porucha, protože důležité vývojové milníky přicházejí v porovnání s neurotypickým vývojem později – sociální a emociální dovednosti mnoha autistů a autistek se dále rozvíjí i v daleko vyšším věku než u většiny alistek a alistů.[13] (To však může být důsledkem toho, že si lidé s poruchou autistického spektra musí od základů vytvořit vlastní strategie, jak sociálně a emociálně zátěžové situace zvládat, protože neurotypické postupy, jež nás učí, neodpovídají tomu, jak zpracováváme informace; tomuto tématu se věnuji v pozdějších kapitolách). Autismus se pojí s určitými a všudypřítomnými změnami v mozku způsobujícími, že nesplňujeme neurotypické standardy, co se týká postupů, jakými naše mozky třídí informace a dávají je do souvislostí.

Přední cingulární kortex, oblast mozku pomáhající s ovládáním pozornosti, rozhodováním, schopností odolat nutkáním a procesem zpracování emocí, prochází u lidí s poruchou autistického spektra odlišným vývojem.[14] Von Economovy neurony (VEN), mozkové buňky sloužící k rychlému a intuitivnímu zpracování složitých situací, se nám v celé struktuře mozku vyvíjejí pomaleji a méně.[15] Další rozdíl mezi alistickými a autistickými mozky spočívá v míře dráždivosti neuronů.[16] Zjednodušeně řečeno se naše neurony velmi snadno aktivují a nedokážou dobře rozlišovat mezi „otravnou proměnnou“, které by si mozek možná neměl všímat (například kapáním kohoutku ve vedlejší místnosti), a klíčovou informací, jež si zaslouží velkou část naší pozornosti (například tím, že ve vedlejším pokoji začala potichu plakat nám blízká osoba).

Výsledkem je, že nás na jednu stranu mohou drobné podněty snadno vyrušit, na druhou stranu můžeme nějaký výrazný a významný podnět přejít bez povšimnutí.

Autistické mozky mají jedinečné struktury spojení odlišné od propojení, která se běžně vyskytují u neurotypických lidí. Mozky novorozeňat jsou obvykle hyperpropojené, většina dalšího vývoje spočívá v tom, že se neužitečná spojení pomalu odstraňují a na základě životních zkušeností a poučení z nich se zefektivňuje reakce na okolní podněty. Výzkum nicméně odhalil, že některé oblasti autistických mozků zůstávají hyperpropojené celý život, zatímco v jiných částech může být spojení (relativní) nedostatek. Povaha těchto struktur spojení se těžko zevšeobecňuje, protože – jak zjistili vědci a vědkyně z Weizmannova institutu věd – každý autistický mozek má svoji vlastní, odlišnou od jiných. Spojení v našich mozcích jsou tak nejspíše rozličnější než v mozcích alistických, neboť z vědeckého výzkumu vyplývá, že odstraňování neužitečných spojení naopak u všech neurotypických lidí pravděpodobně probíhá shodným způsobem.[17] Výzkumné týmy z Weizmannova institutu se domnívají, že autistické mozky kvůli tomu na vnější podněty reagují jinak – předpokládá se, že zatímco neurotypické mozky se okolním smyslovým a společenským podnětům přizpůsobují snadno, vývoj autistických mozků a odstraňování neužitečných spojení v nich jsou „narušeny“.[18]

Autistky a autisté také mají sníženou schopnost takzvané *interference globálních a lokálních znaků*[19]: máme sklon se zaměřit na podrobnosti, přestože tyto detaily nemusí odpovídat celkovému kontextu, jak ho třeba vnímá alistický člověk. Jedna řada navazujících studií například prokázala, že autističtí lidé umí obrázek zdeformovaného trojrozměrného předmětu, jenž by ve skutečnosti nemohl existovat, překreslit daleko lépe než alisté a alistky.[20] Alistické účastnice a účastníky při experimentech zaskočilo, jak nemožně a nelogicky celý obrázek působí, zatímco lidé na spektru se dokázali soustředit na jednotlivé čáry a tvary, z nichž se obrázek skládá, a kousek po kousku ho zreprodukovat. Při pohybu ve společnosti uplatňujeme stejně vysokou míru důrazu na detaily – místo toho, abychom si například všímali, jak daný člověk vypadá nebo jak se tváří, se zaměřujeme na jeho drobnou mimiku.[21] Tato tendence částečně vysvětluje, proč tolik lidí s poruchou autistického spektra trpí prosopagnosií (neschopností rozeznávat obličeje)[22] a mívá potíže rozklíčovat, jakou emoci určitý výraz neurotypického obličeje vyjadřuje.

Sečteno a podtrženo to znamená, že autističtí lidé většinou mívají následující vlastnosti:

- Přehnaně reagujeme i na drobné podněty v našem okolí

- Dělá nám problémy rozlišit mezi údaji, jež bychom měli pečlivě zvážit, a informacemi nebo smyslovými vjemy, které můžeme nechat bez povšimnutí
- Místo na širší kontext se zaměřujeme převážně na podrobnosti
- Vše pečlivě rozebíráme a analyzujeme
- Nerozhodujeme se rychle, ale metodicky; nespoléháme se na odhady, domněnky ani intuici
- Na zpracování určité situace potřebujeme více času a vynaložené energie než neurotypický člověk

V tomto bodě, když už jsem popsal některé neurologické znaky vyskytující se spolu s autismem, bych rád předeslal jednu věc, abych předešel možnému nepochopení – jenom proto, že jsou s nějakým postižením spojené určité biologické znaky, není dané postižení o nic „skutečnější" nebo opravdovější než postižení projevující se pouze v chování daného člověka. A porucha autistického spektra se stále diagnostikuje na základě chování a informací o těžkostech, s nimiž se autističtí lidé potýkají, nikoli pomocí snímku mozku. Autismus se sice vyznačuje neurologickými odlišnostmi, ale to neznamená, že by se autistům a autistkám mělo dostávat většího pochopení a podpory než lidem s poruchou příjmu potravy nebo se závislostí na návykových látkách. Neznačí to ani, že by osoby s poruchou autistického spektra byly odsouzeny vždy fungovat určitým způsobem nebo se vším bojovat.

Ačkoli má poznání lidské různorodosti na biologické úrovni mnoho pozitiv, vnímat postižení pouze jako souhrn jeho fyzických „příčin" s sebou nese i skutečná rizika. Může to vést k mylnému přesvědčení, že nám biologie předurčuje život a že jsme v porovnání s neurotypickými lidmi nezměnitelným způsobem méněcenní. Výzkum dokonce ukazuje, že když lidé přistupují k postižením, jako je například ADHD nebo deprese, jako k čistě biologickým procesům, nechovají k lidem s těmito poruchami méně předsudků, ale více.[23] Představa, že lidé s postižením *si nemohou pomoct, prostě takoví jsou*, je zbavuje jejich lidství a omezuje, nicméně některým může připadat i osvobozující a utvrzující.

Když se v určité společnosti začne rodit myšlenka na přijetí nějaké marginalizované skupiny, ono přijetí se často balí do frází o tom, že se její členové a členky *takto narodili*. Na začátku 21. století mnoho heterosexuálních obhájců a obhájkyň rovných práv tvrdilo, že LGBTQ+ lidi podporují, protože si svou sexuální orientaci nezvolili – a tak si prý nemůžeme pomoct, že prostě takoví jsme. V té době se publikovalo množství populárně naučných textů o výzkumech, které hledaly

„homosexuální gen“[24], spekulujících o možné příčinné souvislosti mezi tím, že byl plod v děloze vystaven působení určitých hormonů, a homosexuální orientací dítěte. V dnešní době se už debaty o biologických příčinách jiné než heterosexuální orientace moc nevedou. Alespoň ve Spojených státech už většinová společnost neheterosexuální osoby vesměs přijímá, a tak nemusíme svou existenci ospravedlňovat tím, že si nemůžeme pomoct, protože prostě takoví jsme. Kdyby se snad někdo dobrovolně pro jinou než heterosexuální orientaci rozhodl, nepředstavovalo by to problém, protože na ní není nic špatného. Stejně tak si i autističtí lidé zaslouží, aby je většinová společnost přijímala – ne proto, že si nemůžeme pomoct, že prostě naše mozky fungují takhle, ale proto, že na autismu není nic špatného.

Autismus se pojí s analytickým způsobem zpracování informací. Když se lidé s poruchou autistického spektra snaží porozumět okolnímu světu, obvykle se nespoléhají na pocity nebo intuici, ale na logiku a rozum. Ponoříme se do zvažování všech pro a proti, někdy až přehnaně, protože nevíme, kudy vést hranici oddělující důležité a nepodstatné proměnné. Většinou si na známé situace nebo podněty nezvykneme tak rychle jako ostatní, a tak si určitou situaci promýšlíme tak, jako kdybychom se s ní ještě nikdy nesetkali, i když to není pravda.[25] Na to všechno musíme vynaložit dost energie, soustředění a času, takže se poměrně lehce vyčerpáme a přehltíme. Ale na druhou stranu díky tomu méně chybujeme. Z experimentů vyplývá, že autisté a autistky daleko méně sklouzávají ke zdánlivě jednoduchým, ale klamným řešením, na něž se běžně nechávají nachytat alističtí lidé.[26] Podívejme se například na tuto poměrně prostou úlohu:

Pálka a míček dohromady stojí dolar a deset centů. Pálka je o dolar dražší než míček. Kolik stojí míček?

Výzkum ukazuje, že při experimentech na tuto otázku odpovědělo 80 % alistických respondentek a respondentů špatně. Úlohu si projdou jen letmo, spolehnou se na odpověď, která se nabízí, a řeknou, že míček tedy stojí deset centů.[27] Správná odpověď ale je, že za míček dáte pět centů, pálka je o dolar dražší než míček – stojí dolar a pět centů –, a dohromady tedy zaplatíte dolar a deset centů. Přenést se přes odpověď, jež je „nasnadě“ (a špatně), a odpovědět správně vyžaduje chvilku soustředěného zpracování informací navíc. Většina alistů a alistek se obvykle spoléhá na to, co je nasnadě. Nicméně autistické mozky informace nezpracovávají

intuitivně, a tak pro nás žádná odpověď nasnadě není, místo toho musíme úlohu pečlivě rozebrat. Ve výsledku je tak díky tomu daleko pravděpodobnější, že odpovíme správně.

Tento pomalý analytický způsob zpracovávání informací má ale i celou řadu nevýhod. Ne vždy rozeznáme ironii nebo „zřejmé“, ale přímo nevyřčené náznaky. Alistické okolí nám často vytýká, že nad vším příliš přemýšlíme nebo že si s odpovědí dáváme načas a moc se do ní nehrneme. Také se nám stává, že nás proud informací, který mohou neurotypičtí lidé bez velkých problémů jednoduše ignorovat, zkrátka přehltí.

Autističtí lidé svět zpracovávají zespoda, od detailů. Zjednodušeně by se autismus jako postižení a zdroj lidských odlišností dal shrnout takto – podněty zpracováváme systematicky, pečlivě, od nejmenších detailů směrem k větším celkům. Alistky a alisté svět vnímají opačným způsobem, nejprve se soustředí na celkový kontext a až pak na podrobnosti. Když se ocitnou v neznámém prostředí, například v nové restauraci, rychle se porozhlédnou a bez váhání dospějí k logickým závěrům ohledně toho, jak si objednat, kam si sednout, jakou úroveň obsluhy mohou očekávat, dokonce i to, jak hlasitě by měli mluvit. Jejich mozky ihned začnou třídit zvuky, světla a další podněty a přizpůsobí se jim. Uvědomí si třeba, že v rohu místnosti například třiská pinballový automat, ale po chvíli si na jeho zvuk zvyknou a přestanou si ho všímat. Když za nimi přijde obsluha, mohou si s ní nejspíš bez větších problémů povídat, i když v rozhovoru zazní něco neočekávaného nebo pokud už jídlo, které si měli v plánu objednat, došlo. Nemusí se spoléhat na nazpaměť naučené konverzační scénáře a nemusí každou jednotlivou informaci, jež se k nim dostane, pečlivě rozebrat a vyhodnotit. Mohou prostě improvizovat.

Oproti tomu autističtí lidé se při rozhodování nespoléhají na reflexivní domněnky nebo neuvážené odhady. Každý jednotlivý aspekt okolního prostředí zpracováváme vědomě a zvlášť, přičemž automaticky nepředpokládáme skoro nic. Pokud jdeme do nějaké restaurace poprvé, může nám trvat déle, než jejímu uspořádání porozumíme a pochopíme, jak a kde si máme objednat. Potřebujeme dost jednoznačnou informaci, zda se jedná o podnik, kde se posadíme a obsluha za námi přijde ke stolu, nebo kde se objednává na baru. (Hodně z nás se to snaží zamaskovat tím, že předtím, než do restaurace vůbec vkročí, si toho o ní zjistí co nejvíce.) Naše smyslová soustava zpracovává každé jednotlivé světlo, smích nebo čichový vjem, nevnímá je jako jeden propojený celek. Ve snaze se vyrovnat s nepředvídatelnostmi se snažíme v našich zkušenostech najít určité vzorce a zapamatovat si sadu pravidel – *pokud obsluha řekne X, odpovím jí Y*. Když se stane něco nepředpokládaného, musíme si pořádně promyslet, jak na to zareagujeme. Přílišné změny nás mohou naprosto vyčerpat nebo způsobit, že zpanikaříme.

Autismus se promítá do všech oblastí života člověka na spektru. S některými z popisovaných pocitů a vjemů se může samozřejmě ztotožnit i mnoho lidí, kteří poruchu autistického spektra nemají. Mezi *alistkami a alisty* (tyto termíny označují lidi bez autismu) a naprosto *neurotypickými* jedinci (tedy osobami bez duševní poruchy nebo kognitivního postižení) existují rozdíly. Stejně jako autističtí lidé můžou v plných barech a restauracích panikařit i alisti a alistky se sociální fóbií. Hlasitý pinballový automat může vynervovat i člověka s posttraumatickou stresovou poruchou. Nicméně rozdíl mezi autismem a těmito dalšími poruchami spočívá v tom, že autismus se vyznačuje kognitivními a smyslovými rozdíly zasahujícími do všech oblastí lidského života. U člověka se sociální fóbií byste například nepředpokládali, že jeho vnímání zcela zahltí rachocení topení, ačkoli je doma a sám (pokud tedy zároveň nemá poruchu autistického spektra nebo poruchu senzorické integrace).

Neurologické a kognitivní rysy autismu jsou všudypřítomné, a tak mají vliv na téměř všechny oblasti lidského těla a mozku. Souvisí s koordinací a svalovým napětím, schopností rozpoznávat emoce na základě výrazů v obličeji, s komunikačními schopnostmi, reakční dobou, a dokonce i s tím, jak člověk vnímá pocit bolesti nebo hladu.[28] Když se dívám na něčí obličej, nevidím, že z něj například čiší „radost“ nebo „smutek“, místo toho si všímám drobných změn na očích, čele, ústech, v dýchání a držení těla, všechny tyto informace si pak musím namáhavě poskládat dohromady a vyvodit z nich, jak se daný člověk asi cítí. Často se ale ke mně dostává tolik protichůdných signálů, že se z nich zkrátka nedá vyčíst nic. Když nemám sílu výrazy emocí jiných lidí pečlivě zpracovávat, stávají se pro mě neproniknutelnými, což ve mně vzbuzuje výraznou úzkost.

Autismus může ovlivňovat, jak urputně se na nějakou činnost soustředíme, a promítat se do našeho hmatového, chuťového a sluchového vnímání.[29] Kvůli autismu můžeme být až posedlí určitými koníčky (také se můžeme setkat s označením *speciální zájmy*)[30] nebo striktním dodržováním pravidel. Mnohým z nás dělá problémy rozeznávat sarkasmus nebo rozklíčovat neverbální signály. Při narušení zažitých rutinních postupů nebo nesplnění očekávání můžeme zpanikařit. Nové dovednosti si můžeme osvojovat déle než ostatní.

Autismus se týká chování. Autismus se pojí s opakovaným sebestimulačním chováním („stimováním“)[31], někdy naprosto neškodným, jako je například třepání rukama, v jiných případech závažným, třeba okusováním si prstů až do krve. Stimování je důležitým způsobem seberegulace. Pomáhá nám se uklidnit, když nás přemůže úzkost nebo stres, zároveň jeho prostřednictvím vyjadřujeme radost a nadšení. Existuje mnoho způsobů sebestimulace,

můžeme k ní využít jakýkoli z pěti smyslů. Někteří z nás stimují *echolálií*, tedy opakováním zvuků, slov nebo slovních spojení, při jejichž vyslovení v krku pociťují příjemné vibrace. Jiní k tomu používají *proprioreceptční systém* (nervový systém vnímající pohyb těla) tak, že poskakují nebo se na místě pohupují. Stimování může mít i další rozličné podoby – cucáme bonbony, čicháme si k vonným svíčkám, pozorujeme lávové lampy či posloucháme nahrávky deště nebo burácení hromů. Do určité míry stimování používají úplně všichni (kdyby tomu tak nebylo, před pár lety by se tak nerozmohly fidget spinnery), ale autističtí lidé se k sebestimulaci uchylují častěji, monotónněji a usilovněji než neurotypické osoby.

Podle Diagnostického a statistického manuálu duševních poruch (DSM, z angl. *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders*) se chování lidí na spektru vyznačuje právě a zejména monotónností. Opakování nám totiž poskytuje stabilitu, po níž touží mnoho z nás. Vzhledem k tomu, že nám vnější společenský svět přijde výsostně nepředvídatelný, dává většina z nás přednost důsledně rutinnímu jednání. Často stále dokola jíme určité pokrmy nebo si pochutnáváme na několika vybraných jídlech (jimž se občas v naší anglickojazyčné komunitě říká *samefoods*, tedy „stejnojídla“). Příliš se upínáme na činnosti, jež nás baví, a můžeme se do nich tak zabrat, že se zapomeneme najíst nebo si udělat pauzu a trochu si protáhnout nohy. Opakujeme hlášky z filmů či televizních pořadů, protože nám pomáhají napodobovat „normální“ společenské chování nebo protože neumíme vlastními slovy vyjádřit, jak se cítíme, nebo zkrátka proto, že je nám příjemné vibrování hlasivek, když je vyslovíme. Mezi opakující se jednání se mohou řadit i naše speciální zájmy. Je běžné, že se díváme stále na tytéž filmy dokola nebo si čteme a zjišťujeme informace o našich oblíbených tématech do takové míry, která by alistům a alistkám připadala již naprosto nezajímavá.

Nicméně mnoho maskovaných autistů a autistek má potřebu své opakující se chování skrývat. Pokud si hodně okusujete konečky prstů nebo si stále dokola pobrukujete melodii o třech tónech, ostatní lidé si toho všimnou a budou si z vás kvůli tomu utahovat. Pokud to bude vypadat, že se o nějaké podivné téma (například pohřebnictví) zajímáte až *příliš,* vaše nadšení ostatní odradí a budou si od vás udržovat odstup. Ve většině případů tak musíme přijít na to, jak své speciální zájmy a stimování tajit. Třeba si o svých zálibách tajně píšeme blog nebo si najdeme společensky přijatelné způsoby, jak si energii vybít, například běháme dlouhé vzdálenosti nebo si pohráváme s mobilem.

Lidé na spektru jsou v ohrožení. Timotheus Gordon ml. je autistický vědec a aktivista, zakladatel chicagské organizace *Autistics Against Curing Autism* („*Autisté proti léčení*

autismu“). Svěřil se mi, že v jeho případě rozhodování, zda (a jak) bude stimovat, silně záleží na tom, v jaké čtvrti se zrovna nachází, a jak na to pravděpodobně budou reagovat kolemjdoucí.

„Když jdu určitými částmi Chicaga a jeho předměstí, nemůžu si do sluchátek pustit hudbu,“ vysvětluje, „protože by mi hrozilo, že mě někdo okrade. Nebo když se procházím a u toho si s něčím pohrávám, policie či někdo z místních si pomyslí, že jsem nějaký podivín nebo že tam provádím něco nezákonného, a mohli by mě zatknout, zabít nebo zmlátit.“

Timotheus potřebu sebestimulace v některých případech maskuje tím, že si zvolí společensky přijatelnější formu – například dribluje s basketbalovým míčem. Jako autistický Afroameričan musí často vyhodnocovat, v jaké situaci se nachází, odhadovat, jak na jeho činy zareagují ostatní, a podle toho jednat. Nemůže si dovolit být sám sebou, protože se s tím pojí příliš velké riziko.

Autističtí lidé jsou skupinou vysoce ohroženou násilím a problémy s duševním zdravím. Kvůli tomu, že nemůžeme otevřeně stimovat nebo provádět jiné opakované činnosti, se někteří maskovaní autisté a autistky uchylují k nevhodným způsobům vypořádávání se se stresem. Hrozí nám zvýšené riziko poruch příjmu potravy[32], závislosti na alkoholu nebo drogách[33] a vytváření si úzkostných citových vazeb[34]. Většinou udržujeme pouze povrchní mezilidské vztahy ze strachu, že kdyby ostatní poznali naše „pravé já“, nesnášeli by nás. Můžeme se druhých stranit, což má negativní dopad na naše emoční a duševní zdraví. A čím izolovanější jsme, tím méně příležitostí natrénovat si socializaci máme, a tak se dostáváme do začarovaného kruhu studu a společenské neobratnosti.

Autismus často provázejí i další, fyzické příznaky, které většinou mají genetickou příčinu, například gastrointestinální potíže[35], poruchy pojivové tkáně[36] nebo záchvaty[37]. Ve velké míře se také vyskytuje společně s dalšími obtížemi, jako je porucha pozornosti s hyperaktivitou (ADHD)[38] nebo dyslexie[39]. Mnoho autistických lidí si prošlo nějakým traumatem, z něhož si nesou symptomy posttraumatické stresové poruchy, a celoživotní maskování s sebou, jak jsem již zmiňoval, přináší vysoké riziko, že budeme zažívat deprese, úzkostné a jiné stavy[40]. S autismem se nejčastěji vyskytují výše uvedené poruchy, ale v dalších částech knihy se budeme věnovat i některým dalším, jež se s ním překrývají (nebo se za něj zaměňují).

Autismus je projevem neurodiverzity. Autismus je typ fungování (neboli *neurotyp*) lišící se od psychologických definicí fungování normativního nebo neurotypického (NT). Poruchy autistického spektra jsou obzvlášť rozmanitým a různorodým druhem neurodiverzity, a stejně pestrá je škála trestů, jichž se nám za vybočení z normálu dostává. Autismus se u každého

projevuje trochu jinak a jednotlivé příznaky si mohou zdánlivě odporovat. Jedni lidé na spektru nemohou mluvit, druzí mají již odmala obrovskou slovní zásobu a jsou neuvěřitelně hyperverbální. Někteří autističtí lidé jsou natolik vnímaví k pocitům ostatních, že je to až přehlcuje; jiní se sice dokáží vcítit do zvířat či věcí, ale do lidí ne; někteří z nás schopnost vcítit se do někoho či něčeho jiného nemají vůbec.[41] Ale všichni jsme lidé jaksepatří, schopní se starat o ostatní a jednat v souladu s morálními principy. Někteří autisté a autistky nemají žádné „speciální zájmy", jiní se fanaticky zajímají o desítky témat. Část z nás některými svými schopnostmi vyniká, jiní se bez pomoci neobejdou v žádné oblasti svého života. Obecně řečeno nás spojuje zpracovávání informací zespoda, od detailů k větším celkům, jež náš život a to, jakým způsobem se ve společnosti pohybujeme, ovlivňuje ve všech ohledech, a také nesčíslné praktické a společenské obtíže vyplývající z naší odlišnosti.

Běžné standardy přijatelného chování jsou velmi omezující, a tak se od nich člověk může odchylovat mnoha různými způsoby, za což ho společnost trestá. Projevem neurodiverzity mohou být například i časté panické ataky nebo příznaky poruchy příjmu potravy. Neurodivergentní jste i v případě, že kvůli poruše citové vazby či strachu z odmítnutí máte problémy navazovat a udržovat blízké vztahy (v takovém případě se vám může stát, že dostanete obzvlášť stigmatizující nálepku, například diagnózu hraniční poruchy osobnosti).

Dle současného čistě medicínského pojetí duševních chorob se za narušeného či nenormálního dá označit vlastně skoro každý, minimálně během nějakého obzvlášť náročného životního období, když propadne depresi nebo mu přestanou zabírat mechanismy, jimiž se s danou situací vyrovnával. V tomto ohledu je neurotypičnost spíše než společenským privilegiem určitých osob represivní kulturní normou. Neurotypické standardy chování totiž celý život nenaplňuje v podstatě nikdo a jejich přísnost škodí nám všem.[42] Podobně jako heteronormativita škodí lidem jakékoli orientace, neurotypičnost ubližuje lidem bez ohledu na stav jejich duševního zdraví.

Autismus je pouze jedním ze zdrojů *neurodiverzity* mezi lidmi. Samotným termínem *neurodivergentní* se označuje široká škála osob, jejichž myšlení, cítění nebo chování bývá nebo bylo stigmatizováno jako nezdravé, nenormální či nebezpečné. V roce 1999 ho vymyslela socioložka Judy Singer. Ve své závěrečné studijní práci popisuje, jak složité pro ni bylo pochopit postižení své dcery, jež se v mnohém projevovalo podobně jako u její vlastní matky v době, kdy Singer vyrůstala. Když ji Judy Singer psala, poruchám autistického spektra se příliš nerozumělo a dospělým vykazujícím její příznaky, jako právě její matce (nebo samotné Judy Singer), byla diagnostikována jen málokdy. Její dcera se zřejmě pohybovala někde na rozhraní poruchy

autistického spektra, ADHD a řady dalších postižení. Žádnou z těchto tří žen nebylo možné jednoduše zaškatulkovat, což skrývalo fakt, jak neukotvené a marginalizované ve společnosti byly. Jejich obtíže se nedaly snadno pojmenovat, ale to neznamená, že neexistovaly.

„V mém rodičovském životě se odehrávala bitva mezi několika hodnotovými systémy," píše Singer, „ale jedno měly všechny společné – nedokázaly se smířit s lidskou rozmanitostí."[43]

Postižení, jež Singer a její rodinné příslušnice měly, neuměl nikdo pojmenovat, a tak pro ně označení vymyslela sama – byly *neurodivergentní* a ve společnosti trpěly, protože se po nich chtělo, aby byly *neurotypické*. Tyto termíny pak zpopularizoval novinář Harvey Blume a o pár let později je ve velké míře začaly používat aktivistické spolky bojující za práva postižených lidí. Za *neurodivergentního* je možné označit kohokoli s poruchami od ADHD přes Downův syndrom či obsedantně-nutkavou poruchu až po hraniční poruchu osobnosti. Použít se může i v případě lidí s poraněním mozku nebo po mozkové mrtvici, jedinců označovaných za lidi „s nízkou inteligencí" či těch, kteří nemají žádnou oficiální diagnózu, ale celý život je okolí přesvědčuje, že jsou „šílení" či „neschopní". Jak Singer správně poznamenává, neurodiverzita nespočívá v konkrétní „vadě" ze seznamu těch, pro něž má zavedená psychiatrie nějaké vysvětlení. Váže se naopak k takovým odlišnostem, jimž okolí rozumí jen stěží nebo je přímo odmítá přijmout.

Autismus je různorodý. Ačkoli se neurologické a mentální znaky poruchy autistického spektra dotýkají široké vrstvy lidí, u každého z nich se projevují trochu jinak. Její projevy si někdy mohou vzájemně až odporovat. Občas se na nějakou činnost (například na čtení nebo psaní) soustředím tak silně, že pro mě okolní svět přestane existovat. Při takové přehnané fixaci si nevšímám ničeho jiného, ani toho, že na mě třeba někdo mluví nebo že se místnost plní kouřem, protože jsem zapomněl vypnout troubu. Jindy ale zažívám úzkostné stavy a vyruší mě úplně všechno, v knize si nedokážu přečíst ani jednu větu, protože si moje činčila poskakuje v kleci, a třese tak její kovovou konstrukcí. Tyto dvě zcela odlišné reakce mají stejnou příčinu – zvýšenou dráždivost neuronů u autistických lidí a proměnlivý způsob, jakým třídíme podněty (v porovnání s alisty a alistkami). Máme totiž sklon jednak se nechat lehce vyrušit jakýmkoli zvukem v našem okolí, jednak neumět vyhodnotit, kdy si zvuk naši pozornost skutečně zaslouží.[44] Já se většinou přinutím něčemu věnovat pozornost tak, že si přestanu všímat všech ostatních podnětů. Myslím si, že je také možné, že jsem si celoživotním maskováním vypěstoval – skoro jako reakci na prožité trauma – zvýšenou bdělost a ostražitost. Moje smyslová soustava je zvyklá nepřetržitě sledovat okolí, abych mohl průběžně vyhodnocovat, zda jsem sám, a je tedy pro mě „bezpečné" být sám sebou. Lidé, kteří si prošli nějakou traumatickou zkušeností, se často vyznačují právě

zvýšenou bdělostí a ostražitostí, s níž se většinou pojí silné smyslové obtíže.[45] Někteří vědci předpokládají, že za smyslovými obtížemi autistek a autistů alespoň zčásti stojí úzkost a nutnost zvýšené ostražitosti vycházející ze skutečnosti, že žijeme ve světě, který pro nás není přizpůsobený a který se k nám často chová nepřátelsky.[46]

Většina lidí se už někdy setkala s informací, že autismus je spektrum, a opravdu tomu tak je – porucha autistického spektra se u každého z nás vyznačuje jinak a každý její projev je jinak závažný. Někteří lidé jsou subklinicky autističtí, sice tedy dle psychiatrických manuálů dostatečně nesplňují diagnostická kritéria autismu, setkávají se ale s podobnými problémy a mají podobné zkušenosti jako my, a tak do naší komunity patří také. Subklinické příznaky poruchy autistického spektra často mívají například příbuzní lidí, jimž byl autismus diagnostikován.[47] „Subklinický" autismus samozřejmě v mnoha případech souvisí spíše s tím, že je daný člověk schopný si udržet práci a dodržovat pravidla společenského chování, než že by odrážel jeho skutečné utrpení.

Často se říká, že „všichni jsme tak trochu autisti", ale maskovaní autisté a autistky tuto odpověď v reakci na to, že někoho o svém postižení informují, slýchají neradi. Takové poznámky na nás mohou působit poněkud necitlivě, protože zlehčují naše zkušenosti. V tomto ohledu je to podobné jako říkat bisexuálním lidem, že „tak trochu bi jsme stejně všichni". Většina lidí tím chce naznačit, že na naší rozdílnosti není nic ojedinělého, a tak kvůli ní nemůžeme čelit žádnému útlaku a měli bychom o ní prostě pomlčet. Já si nicméně myslím, že když alisté podotknou, že jsme všichni tak trochu autisti, chybí už jenom krůček a uvědomili by si něco velmi důležitého o tom, jak se vlastně duševní poruchy stanovují – proč o některých lidech říkáme, že jsou rozbití, zatímco jiní nám přijdou naprosto v pořádku, ačkoli se projevují úplně stejně? Kudy vedeme onu hranici, jež jedny od druhých odděluje, a proč ji vůbec vytyčujeme? Autistickému člověku by v pracovním prostředí pomohla větší flexibilita a větší společenská shovívavost, ale z těchto výhod by mohli mít prospěch všichni. Autisté a autistky jsou normální součástí lidstva, máme stejné vlastnosti jako jakýkoli alistický člověk. Takže ano, všichni jsme tak trochu autisti. O to důležitější je rozšířit naše představy o tom, kdo všechno si zaslouží důstojnost a společenské přijetí.

Poruchu autistického spektra může mít kdokoli bez ohledu na věk, třídní příslušnost, gender, rasu nebo další zdravotní postižení. Přestože jsou lidé na spektru neuvěřitelně rozmanití, když se řekne autismus, běžnému člověku (a dokonce i velké části zdravotnického personálu v oblasti péče o duševní zdraví) na mysli vytane jeden jediný obrázek. Občas se mu říká „typický"

autismus, i když je toto označení ve skutečnosti nesprávné. Spíše by se měl nazývat autismem *stereotypním*.

„Typický“ autismus

„Typický“ autismus se projevuje již od nízkého věku, a dítěti je tak většinou diagnostikován nejpozději na začátku základní školy. „Typičtí“ autisté nekomunikují způsobem, jaký od nich vyžaduje neurotypická společnost, mohou být neverbální – nebo se u nich řeč vyvíjí pomaleji – a vyhýbají se očnímu či fyzickému kontaktu s ostatními. Uchylují k repetitivním činnostem, které jejich okolí snadno zaznamená – na místě se kolébají, bouchají se do hlavy nebo křičí a švitoří. V podstatě bez ustání pociťují smyslovou bolest a společenské zahlcení a své utrpení nedokážou skrývat. Jejich rodiče většinou nevědí, jak s jejich záchvaty a smyslovými přetíženími nakládat, a vnímají je jako „problémy s chováním“ nebo „odmítání spolupráce“. V některých případech si stěžují, že jim autismus „ukradl“ jejich kdysi hodné miminko. Typický autismus nejčastěji mají chlapci, obvykle běloušští, s nejvyšší pravděpodobností z bohatých rodin či z rodin z vyšší střední třídy, které si mohou dovolit je nechat vyšetřit a platit za psychologickou pomoc (a které většinou mají poměrně přísné představy o tom, jaké chování je na veřejnosti „přijatelné“).

Tomuto stereotypu se ve skutečnosti typický autistický člověk nepodobá. Velká většina všech lidí, jimž byla porucha autistického spektra diagnostikována, se této velmi úzce definované kategorii nějakým způsobem vymyká.[48] A to i přesto, že všechny diagnostické nástroje používané pro detekci autismu se vyvíjely bohatým běloušským a genderově konformním chlapcům na míru. Když k tomu připočteme fakt, že autismus bývá mimo jiné u mnoha dívek, lidí tmavší pleti, hispánského či asijského původu nebo u lidí z domorodých amerických kultur[49] či žijících v chudobě[50] poddiagnostikován, ukáže se, že „typický“ autismus je pravděpodobně ještě méně typický, než čemu by mohla oficiální data na první pohled nasvědčovat.

„Typický“ a „atypický“ autismus neodděluje neprostupná hranice, rozdíl mezi nimi často spočívá spíše než v údajné závažnosti autistických projevů v tom, jakou pozici daný člověk ve společnosti zastává. U Crystal se autismus projevoval přímo učebnicově – hrála si repetitivně, nezapojovala se do kolektivu, uchylovala se ke stimování a ve škole jí dělalo problémy se soustředit na jeden úkol. Ale protože Crystal nevypadala jako „typické“ autistické dítě, většinu

jejího okolí ani nenapadlo, že by mohla mít nějaké postižení. Mohla trpět sebevíc, ale vyučující ani školní poradkyně či poradci se o tom jako o možnosti již nikdy znovu nezmínili.

„Na vysvědčení mi psali, že je radost mě učit a že jsem *citlivá*," vzpomíná. „Tím chtěli nenápadně naznačit, že podle nich až moc často brečím a že si moc připouštím, když jsou na mě ostatní děti zlé. Na hodinách matematiky jsem bývala úplně mimo, ale nikoho nezneklidnilo, že prostě vypínám a přestávám vnímat. Brali mě jako holku s hlavou v oblacích, co občas plakala, jak si ostatně – když se nad tím teď zamyslím – většina mých učitelů nejspíš představovala ženský ideál."

Autistické vypnutí nastává ve chvíli, kdy autistu či autistku zahltí podněty a ocitne se v takovém stresu, že už dál nedokáže vnímat své okolí.[51] Je tišším a vnitřním protějškem *autistického záchvatu*, jenž většinou zahrnuje více pláče, sebepoškozování a agrese vůči ostatním. Autistickým vypnutím se člověk v podstatě odpojí od svého okolí. Může vypadat, že náhle usnul, na nic nereaguje nebo se prostě jenom zdá být myšlenkami jinde (to byl i Crystalin případ). Crystal se domnívá, že kdyby byla kluk, bylo by na její autistická vypnutí pohlíženo jinak. Chlapci se mají sebejistě prosazovat a aktivně se zapojovat do okolního světa. V takovém případě by si její netečnost a deprese možná vyžádaly včasný zásah, místo toho, aby se z nich pomalu stalo nevyslovitelné rodinné tajemství. Crystalini rodiče se ale spokojili s tím, že jí říkali, ať se přestane chovat „tak divně", narovná se a „obživne". Když ji zmatek a frustrace přivedly na pokraj zhroucení a rozplakala se, reakce rodičů bývala podobná – nemá se tomu tak poddávat.

„Aby mi okolí příliš často neříkalo, jak citlivá jsem, radši jsem se stáhla do sebe a nic jsem nevyžadovala," říká. „A taky jsem předpokládala, že pokud mi něco nejde, prostě na to nemám vlohy, nikdy v tom dobrá nebudu a nemá smysl se na něco vyptávat."

Když teď už Crystal ví, že má poruchu autistického spektra, snaží se tohoto hluboce zakořeněného přesvědčení a představ o sobě samé zbavit. Chce se za svůj pláč přestat omlouvat a se stresovými situacemi se vyrovnávat i jinak, než že se před okolním světem uzamkne. Svůj život chce přizpůsobit tomu, že zvládá odpracovat maximálně dvacet až třicet hodin týdně. A znovu se chce učit matematiku, tentokrát pod chápavým vedením člověka, jenž jí to trpělivě vysvětlí napřímo, bez skrytých významů nebo sexistických podtónů.

„Přijde někdy den, kdy se za svým životem ohlédnu a uvědomím si, že jsou všechny ty věci, co na sobě nenávidím, ve skutečnosti moje největší přednosti?" přemítá Crystal. „Nevím. Přesně tohle mi totiž někdo měl odmalička říkat. Ale člověku nezbývá než to, co se stalo, přijmout. Já to ale ještě nedokážu. Na to jsem moc naštvaná."

Tak jako mnoho lidí, kteří teprve nedávno přišli na to, že mají autismus, i Crystal její nově nalezená identita silně zasáhla, nemůže přestat myslet na to, jak nespravedlivě se k ní její okolí v minulosti chovalo. S některými osobami z velmi početné skupiny lidí na spektru, kteří jsou tímto způsobem společensky vyloučeni a žijí s pocitem odcizení, se setkáme v dalších kapitolách. Ale nejprve se musíme podívat na to, proč vlastně běžná představa o autismu vypadá právě takto.

Proč si pod autistou lidé představí bělošského chlapečka, který miluje vlaky?

Masku nakonec většinou nejvíce potřebují ti autisté a autistky, kteří na diagnózu nedosáhnou například kvůli svému genderu, rase nebo socioekonomickému statusu. Těmto skupinám je navíc v dětství více než jejich bělošským vrstevníkům vštěpováno, aby se k ostatním chovaly mile a příjemně. Výzkumy v oblasti vývojové psychologie například opakovaně ukazují, že rodiče a vyučující holčičky odrazují i od nezávažné předstírané agrese v rámci dětské hry, případně je za ni trestají, protože ji vnímají jako „nevhodné“ chování. Dívkám vynadají například za to, že nějakými hračkami bouchnou o sebe. Naopak chlapcům dovolují si hrát drsným až násilným způsobem.[52] A protože se na dívky vztahují daleko přísnější společenská pravidla než na chlapce, naučí se jakékoli problematické, „násilné“ nebo rušivé projevy autismu skrývat daleko dřív. Podobná společenská dynamika funguje i v případě lidí tmavší barvy pleti, autistických trans lidí z různorodých prostředí a dalších maskovaných osob.[53]

Vědkyně a vědci zabývající se autismem dlouhou dobu věřili, že se tato porucha u dívek a osob tmavší barvy pleti skutečně vyskytuje méně často a projevuje se méně závažně. Upřímné přesvědčení, že „ženský autismus“ je méně závažný, v některých kruzích přetrvává dodnes, ale většina odborníků a odbornic si uvědomuje, že se marginalizovaným skupinám zkrátka nedostává tolik společenské volnosti a shovívavosti, aby se mohly projevovat zvláštně nebo rušivě, a že se na stejné vlastnosti nahlíží u chlapců jinak než u dívek.[54] Dopady tohoto vymazání dívek, trans a genderově nekonformních lidí či jiných marginalizovaných autistických osob nicméně pociťujeme dodnes.

Představa, že je autismus „chlapecká“ porucha, má kořeny na začátku 20. století, kdy byl poprvé popsán. Hans Asperger a další výzkumníci, kteří se autismu věnovali jako první, sice dívky na spektru zkoumali také, v publikovaných studiích se o nich ale většinou nezmiňovali.[55] V Aspergerově případě bylo pominutí autistických dívek motivováno snahou přesvědčit nacisty,

kteří v té době obsadili Rakousko a začínali osoby s postižením masově vyhlazovat, že jsou pro ně určití inteligentní, „vysokofunkční“ autisti „hodnotní“. Jak popisuje Steve Silberman ve své vynikající knize *NeuroTribes*, Hans Asperger chtěl „vysokofunkční“ autistické chlapce, s nimiž se seznámil, uchránit před smrtí v nacistických táborech. Silberman se k tomu staví s určitým pochopením – Aspergerovi nezbývalo nic jiného, než s fašistickým režimem kolaborovat a díky své vědecké pozici se pokusit zachránit alespoň některé děti. Nedávno objevené dokumenty nicméně ukazují, že Asperger na nacistickém vyhlazování postižených dětí nesl daleko větší podíl viny, než se dříve předpokládalo.[56] Ačkoli si inteligentní, „profesůrkovské“ autistické děti oblíbil, osoby s výraznějšími projevy poruchy autistického spektra do vyhlazovacích táborů posílal vědomě.

Asperger autismus pod vlivem eugenických ideálů, podle nichž si lidská práva zaslouží pouze osoby společensky „hodnotné“, popisoval jako poruchu, již mají inteligentní, ale problémoví chlapci zejména z bohatých rodin. Na dívky s postižením se nahlíželo jako na postradatelné, a tak se jejich existence přehlížela.[57] O autistech a autistkách tmavší barvy pleti se Asperger ani většina jeho současníků vůbec nezmiňovala, a to dokonce ani v případě, že výzkum prováděli v rasově rozmanitějších zemích, například ve Spojených státech. Objektem vědeckého zájmu nebyli ani LGBTQ+ nebo genderově nekonformní lidé na spektru. Aplikovanou behaviorální analýzu, tedy první terapeutickou „léčbu“ autismu, vypracoval Ole Ivar Lovaas, jenž přišel i s konverzní terapií pro lidi neheterosexuální orientace.[58] Tato historie dodnes ovlivňuje životy mnoha LGBTQ+ lidí na spektru, kteří často cítí, že nezapadají ani do mainstreamových queer komunit, ani do podpůrných autistických skupin.[59]

První studie o autismu publikované v angličtině či němčině popisovaly výhradně chlapce, což vedlo některé soudobé psychiatry k závěru, že tuto poruchu způsobuje „mimořádně mužský mozek“.[60] Podle této teorie jsou autisté příliš analytičtí, příliš racionální a příliš individualističtí, což jim znemožňuje se samostatně zapojovat do běžné společnosti. Z tohoto pohledu se vycházelo při tvorbě diagnostických manuálů, a na mnoho dalších desetiletí tak vznikl začarovaný kruh – autismus se diagnostikoval zejména bohatým bělošským chlapcům, kteří výzkumnou komunitu následně dále utvrzovali v tom, co to autismus je a jak mu rozumět.[61] Aby poruchu autistického spektra ve výjimečných případech diagnostikovali i nějaké dívce, musela se u ní projevovat velmi očividně „mužským“ způsobem. Lidem tmavší barvy pleti se místo autismu diagnostikovala porucha vzdoru, disociální porucha osobnosti nebo schizofrenie, díky nimž bylo možné je zavřít do vězení nebo je proti jejich vůli svěřit do ústavní péče.[62]

Tyto obrovské rozdíly v diagnostikování autismu, založené na genderu a rase, přetrvávají i sto let poté, co se výzkum poruchy tímto směrem vydal. Již desítky let na každou dívku, u níž je autismus zjištěn, připadají čtyři diagnostikovaní chlapci.[63] Dívky jako Crystal se i v dnešní době běžně ignorují a neposílají se na vyšetření, protože nemají problémy s chováním a jejich okolí přijde, že jsou příliš vychované a milé na to, aby „opravdu měly autismus". Z podobných pohnutek se pozornost nevěnuje ani autistickým trans lidem nebo lidem tmavší pleti.[64] Ve chvíli, kdy si někdo z nás svou identitu uvědomí a někomu se s ní svěří, můžeme se setkat s reakcemi, že ale „autisticky nevypadáme".

V popkultuře je téměř každá autistická postava běloch, co se vyjadřuje monotónně, chová se nezdvořile a zbožňuje vědu. Jen si vzpomeňte na Ricka, popudlivého génia z animovaného seriálu *Rick a Morty*[65], na mimořádně schopného, ale chladného Shauna Murphyho z *Dobrého doktora* z dílny stanice ABC nebo na povýšeneckého chytrolína Sheldona Coopera z *Teorie velkého třesku*. Na takové kulturní scéně se pro citlivé, umělecky založené autistické postavy, které dokáží vyjadřovat emoce nebo je nezajímají akademické úspěchy, skoro nikdy nenajde místo. Autismus se v povědomí veřejnosti natolik silně spojuje s protivnými blbci, že s autistickou nálepkou spousta z nás nejdříve nechce mít nic společného, a přehnaně to vyvažuje tím, že se všemi vychází a s nikým se nepře. Většina z nás pochopí, že autismus není chladná a robotická porucha, jak nám všichni tvrdí, až po mnoha letech vlastního výzkumu a setkávání se s živoucími příklady, které tomuto stereotypu odporují.

Tyto mylné představy a povrchní předsudky ale mohou mít výrazný dopad na to, jak jako autistky a autisté vnímáme sami sebe a které své vlastnosti se snažíme maskovat.

Ve cvičení níže se zamyslete nad tím, jaké představy o autismu jste v dětství získali a jak případně ovlivnily vaši sebepercepci a vaši masku. Lidé na spektru totiž většinou maskují právě ty autistické vlastnosti a projevy, které je okolí naučilo nenávidět či se jich bát, a v dalších kapitolách se podrobně podíváme na to, proč tomu tak je.

Předsudky o autismu:
Jak vás ovlivnily?

1. Vybavte si, s jakým vyobrazením autismu jste se setkali v televizi nebo ve filmech. Pokud si vzpomenete, zapište si jména několika autistických postav, na které jste narazili.
2. Vyberte si několik autistických postav (nebo postav, u nichž je autismus naznačený) a třemi až pěti slovy je popište.
   Příklad: Postavu Dustina Hoffmana z filmu *Rain Man* bych popsal jako odtažitého, nesamostatného génia s výjimečnými schopnostmi.
   Postava: _____ Vlastnosti: _____
   Postava: _____ Vlastnosti: _____
   Postava: _____ Vlastnosti: _____
3. Dokončete následující větu: Než jsem si o tom zjistil*a více, domníval*a jsem se, že všichni autističtí lidé jsou _____, _____ a _____.
4. V čem se od těchto představ o autismu odlišujete?
5. Řekl vám někdy někdo, že „autisticky nevypadáte“ nebo že „přece nemůžete mít autismus“? Co tím podle vás myslel? Jak jste se v tu chvíli cítil*a?

Dnes se již můžeme setkat s různorodými vyobrazeními autistů a autistek. Abed Nadir ze sitcomu *Zpátky do školy* je ostrovtipný muslim s palestinskými kořeny a milovník filmů, ačkoli i on se chová stereotypně odtažitě a většinou se neusmívá. V populární týmové videohře *Overwatch* je postava Symmetry, sebevědomé indické autistky, která do protivníků střílí ze zařízení vlastní výroby. Ačkoli to nikdy nezazní, je poměrně zřejmé, že na spektru je i postava krásné, na návykových látkách závislé šachistky Beth Harmon ze seriálu *Dámský gambit* na Netflixu. V popkultuře jsem si podobných postav začal všímat, až když mi táhlo na třicet, už jsem věděl, že mám autismus, osobně jsem se seznámil s mnoha různými autisty a autistkami a začal jsem se poohlížet po jiné reprezentaci než onom typickém ztrápeném bělošském géniovi. Když jsem se o autismu dozvěděl více a zjistil jsem, jak různorodě se může projevovat, hned jsem sám

sebe lépe chápal, pomalu jsem se začal přijímat a mít se rád takový, jaký jsem. Potkat široké spektrum „atypických“ autistek a autistů z mnoha různých prostředí, kteří nespadají do oné stereotypní škatulky, bylo podobně důležité i pro mnoho maskovaných autistických lidí, s nimiž jsem kvůli této knize hovořil.

Domníváte se, že máte autismus?

Ačkoli se maskovaní autisté a autistky vyskytují skoro všude, z podstaty věci jsme společensky neviditelní. Můžete se s námi setkat v mnoha oborech, které si veřejnost nejspíš se stereotypně autistickým chováním nespojuje, například jako s obchodními zástupci a zástupkyněmi, personálem ve službách nebo lidmi v uměleckých profesích. Protože se často maskujeme inhibicí a stažením se do sebe, nemusíme na první pohled působit společensky neobratně, nebo alespoň ne nějakým lehce definovatelným způsobem. Mnoho z nás má smyslové obtíže, úzkosti, záchvaty a další vysilující příznaky duševního onemocnění, ale snažíme se co nejvíc svého trápení prožívat v soukromí. Díky propracované kamufláži a strategiím, jak se s problémy vyrovnávat, se může zdát, že žádnou pomoc nepotřebujeme. Nicméně se kvůli tomu často musíme vzdát těch částí svého života, v nichž bychom se bez podpory neobešli. A tak se třeba vyhýbáme vztahům, zanecháváme vyčerpávajících studijních programů, nepracujeme v oborech, kde bychom se museli socializovat, navazovat a udržovat kontakty, nebo se zásadně nezapojujeme do fyzických aktivit, protože si ve svém těle připadáme nemotorně a necítíme se ve své kůži. Většinu z nás trápí pocit, že v našem životě něco „chybí“ nebo že je s ním něco „špatně“ – že nás běžné fungování stojí daleko víc než ostatní, musíme pro něj obětovat daleko větší část svého pravého já, a za odměnu toho přitom dostaneme daleko méně.

Vzhledem k tomu, že je autismus velmi výrazně poddiagnostikovaný, je těžké odhadnout, jak moc rozšířený náš neurotyp doopravdy je. Víme nicméně, že se míra diagnostikování autismu průběžně zvyšuje s rostoucím povědomím o této poruše, a to i díky tomu, že výsledky vylepšených diagnostických postupů bývají o něco méně zkreslené. V roce 2020 tuto diagnózu v USA obdrželo jedno z čtyřiapadesáti dětí, o čtyři roky dříve to bylo jen jedno z osmašedesáti, zatímco v devadesátých letech pouze jedno ze dvou a půl tisíce dětí.[66] Nezdá se, že by se tato vzestupná tendence měla v dohledné době zastavit, právě naopak – máme důvody se domnívat, že je autismus stále výrazně poddiagnostikován u žen, trans lidí, osob tmavší barvy pleti, lidí žijících v chudobě nebo těch, kteří nemají přístup k vyšetřením a terapii. Ve Spojených státech

není péče o duševní zdraví dostupná až padesáti procentům lidí, kteří ji potřebují[67], takže míra poddiagnostikovanosti je opravdu velmi vysoká.

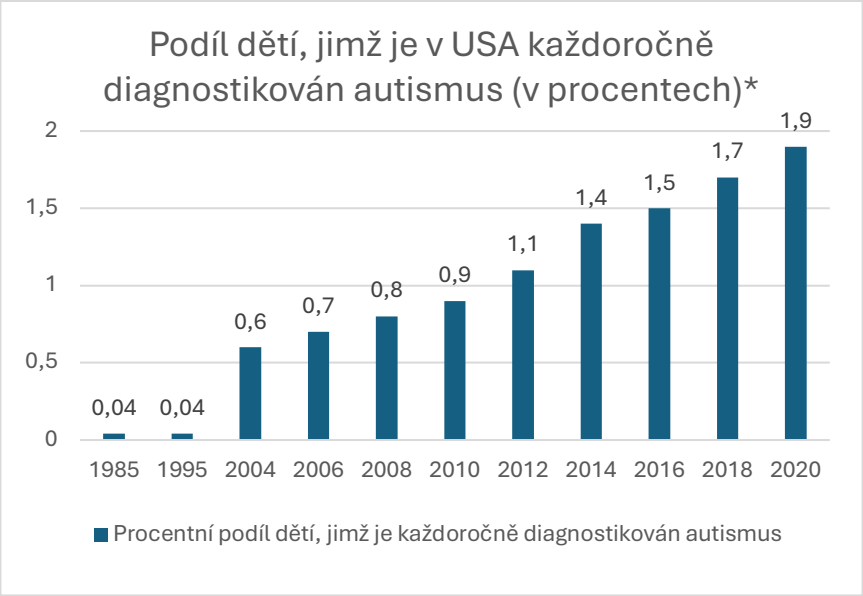

*zdroj: americké Středisko pro kontrolu a prevenci nemocí (CDC, z angl. *Centre for Disease Control and Prevention*)

Na základě těchto dat se lze domnívat, že v USA v současné době diagnózu nemá nejméně polovina všech osob na spektru. Tento odhad je ve skutečnosti ještě střízlivý, protože vychází z předpokladu, že každý autistický člověk, který má k terapeutickému vyšetření přístup, obdrží správnou diagnózu, což prokazatelně není pravda. Nesmíme zapomínat ani na to, že se jedná o dědičnou poruchu, takže na každé autistické dítě, jež se ve statistikách objeví, nejspíš připadá několik dalších rodinných příslušníků, kteří příznaky poruchy autistického spektra vykazují také. Alespoň některé projevy autismu mají skoro všichni členové a členky mé rodiny, a spadají tak do autistické komunity, přestože by někteří z nich nemuseli splňovat všechna diagnostická kritéria nebo by nestáli o to se za osobu s postižením považovat.[68]

Tuto knihu nejspíš čtete proto, že se domníváte, že buď vy sami, nebo někdo z vašeho okolí svůj autismus maskuje, případně je jinak neurodivergentní. O svém autistickém sebepoznávání již píšu mnoho let a pokaždé, když o své cestě něco zveřejním na internetu, mi přijde záplava zpráv od lidí přemýšlejících, zda nejsou na spektru, a žádajících mě o rady, jak to zjistit. Jako první se většinou ptají na to, jak se mohou na poruchu autistického spektra nechat vyšetřit. Já jim na to ze všeho nejdřív odpovím třemi otázkami:

1. Kryje vaše zdravotní pojištění vyšetření na autismus?
2. Dokážete si v místě bydliště najít odbornou ordinaci, kde jsou schopní autismus diagnostikovat a s autistickými dospělými pracují prokazatelně úspěšně?
3. Co doufáte, že vám oficiální diagnóza přinese?

Odpovědi na první a druhou otázku vás mohou celkem snadno odradit. Mnoho typů zdravotního pojištění ve Spojených státech vyšetření autismu u dospělých nekryje.[69] V běžné psychologické ordinaci diagnostiku autistických poruch nezvládnou, potřebné vzdělání k tomu má pouze omezený počet odborníků a odbornic a diagnostický proces většinou zahrnuje několik vyšetření, testovacích dotazníků, případně i rozhovory s příbuznými a přáteli daného člověka. Pokud vám testy nehradí zdravotní pojištění, celý proces vás může přijít na dvanáct set[70] až pět tisíc dolarů[71]. A i když si můžete dovolit vyšetření zaplatit, může být neuvěřitelně těžké najít odborné pracoviště, kde vědí, jak autismus u dospělých rozpoznat. Zhruba pětadvacetiletý*á Seb, s nímž*níž se přátelím, se nechal*a vyšetřit ve Spojeném království, kde dostal*a úkoly zcela zjevně určené pro malé děti. V rámci sezení měl*a na stůl vyskládat různé hračky a povyprávět o nich smyšlené příběhy (takto probíhá vyšetření, jež je součástí běžné diagnostické metody ADOS [z angl. *Autism Diagnostic Observation Schedule*], vyvinuté pro děti[72]). Jeho*Její matka musela vyplnit i nějaký formulář a Seb se nesměl*a podívat, co do něj uvedla. Během celého procesu si připadal*a naprosto bezmocně. Někteří z lidí, s nimiž jsem při psaní této knihy mluvil, mi vyprávěli o tom, že je několik různých ordinací odmítlo jen proto, že nejsou muži, že se dobře oblékají nebo že nemluví zcela monotónně. Vyšetřující lékaři a lékařky se občas rozhodnou dospělým diagnostikovat podle jejich názoru méně stigmatizující oslabení, například neverbální poruchu učení, místo toho, aby přímo uvedli, že jsou na spektru.

„Musela jsem se nechat vyšetřit dvakrát," vypráví mi Crystal. „V první ordinaci mi v podstatě zopakovali to, co říkával můj děda – že holky většinou autismus nemívají. Že se mi v životě celkem daří. A že to nemám řešit."

Většina nástrojů na diagnostiku autistických poruch dodnes vychází z desítky let starých testů vymyšlených na míru bělošským chlapečkům z vyšší či střední třídy.[73] Lékařky a lékaři s dlouholetými zkušenostmi z praxe se mohou naučit rozeznávat autismus i u osob, které jeho projevy maskují. Zjistí například, že maskovaní autističtí lidé mohou umět udržovat oční kontakt, ačkoli mnoho z nás v porovnání s neurotypickými zvyklostmi zírá příliš upřeně nebo příliš dlouho. Případně chápou, že autistické ženy nebo lidé tmavší pleti musí vystupovat přátelsky, aby vůbec

přežili, a tak nemusí nutně mluvit zcela monotónně. Možná dokonce vědí i o spojitosti mezi autismem a závislostí na návykových látkách či poruchami příjmu potravy, zejména u lidí, kteří musí v práci celé dny předstírat neurotypičnost. Nic z toho se nicméně v rámci základního medicínského vzdělání nedozví, a tak mnoho z nich během celé své profesionální kariéry pouze dále upevňuje staré sexistické a rasistické představy o tom, jak toto postižení vypadá.

To mě přivádí k mé třetí otázce – co doufáte, že vám oficiální diagnóza přinese? Podle amerického antidiskriminačního zákona o lidech s postižením (a podobných zákonů v jiných zemích) či jiných antidiskriminačních zákonů ve světě můžete díky diagnostikovanému postižení získat významné společenské a právní výhody. Možná doufáte, že když budou vaše obtíže psychiatricky doložené, lidé ve vašem okolí je budou brát vážněji. Díky oficiální diagnóze vám mohou ve škole či v práci nabídnout podporu specifických potřeb, a pokud se kvůli svému postižení setkáte s prokazatelnou diskriminací na pracovním trhu nebo při hledání bydlení, můžete se bránit soudní cestou. V některých státech získáte nárok si pořídit konopí pro léčebné účely nebo asistenční zvíře. Když si příbuzní, kteří vám říkali, že si jenom stěžujete a nemáte být tak líní, uvědomí, že máte vývojovou poruchu, možná vám konečně dají pokoj. Na terapii nebo v jiném medicínském kontextu mohou léčbu přizpůsobit vašemu neurotypu. Pokud mají neurodivergentní lidé o oficiální vyšetření zájem, v mnoha případech je k tomu vede některý z těchto důvodů.

Bohužel vám však nikdo nezaručí, že vám diagnóza některou z výše zmíněných výhod skutečně přinese. Abyste v soudním sporu prokázali, že vás někdo diskriminoval, protože máte poruchu autistického spektra, potřebujete to mít velmi pečlivě zdokumentované[74], a většina lidí s postižením si žalobu stejně nemůže finančně dovolit. Přestože máte díky diagnostikovanému postižení oficiálně nárok na podporu specifických potřeb, mnoho firem nebo vzdělávacích zařízení ji jednoduše odmítá poskytovat, případně s personálem či studujícími, kteří si o ni zažádají, zachází špatně (více o limitech a nedůsledném vymáhání amerického antidiskriminačního zákona se dozvíte v osmé kapitole). A ačkoli bych vás ze všeho nejraději ujistil, že oficiální diagnóza jednou provždy umlčí vaše peskující příbuzné a přátele, už jsem slyšel příliš mnoho přesně opačných příběhů. Jakmile vám vaše postižení oficiálně potvrdí, rodinní příslušníci a příslušnice mohou vaši diagnózu brát jako ještě větší hrozbu nebo ji použít proti vám – jako záminku pro to, aby zpochybňovali váš úsudek nebo k vám přistupovali jako k nesvéprávnému dítěti. Nechci vás od toho, abyste se nechali vyšetřit, odrazovat, jenom

nechci, abyste žili v domnění, že vám nějaký dokument s razítkem psychiatrické ordinace jako zázrakem otevře dokořán dveře k podpoře a společenskému respektu.

Získání oficiální diagnózy vám navíc neumožní se dostat k žádné speciální terapii nebo lékům, protože pro autistické dospělé žádná léčba založená na důkazech neexistuje. Většina personálu terapeutických ordinací není proškolená, jak s dospělými na spektru pracovat, a mnoho z nich má o tomto neurotypu pouze povrchní a zastaralé znalosti. Dokonce i psycholožky a psychologové, kteří se na autismus specializují, jsou vyškolení převedším v péči o autistické děti, v tom, jak jim „pomoci" se projevovat poddajněji a pasivněji. Přímo v Chicagu vím pouze o jednom psychoterapeutickém pracovišti způsobilém pracovat s maskovanými dospělými na spektru, a to jenom proto, že mi ho doporučili jiní autističtí lidé. Znám nicméně několik lidí poskytujících péči o duševní zdraví v jiných městech, kteří se mi v soukromí svěřili, že autismus sami mají a s osobami na spektru pracují velmi rádi. Ale všichni do jednoho mi řekli, že si ve svém oboru nemohou dovolit o svém autismu otevřeně mluvit. Kdyby svou neurodiverzitu neskrývali, vážně by jim hrozilo, že by je jich kolegyně a kolegové vnímali jako neschopné nebo neprofesionální.

Samotná snaha autismus „vyléčit" je samozřejmě založená na představě, že jsme rozbití nebo nemocní. Neurodivergentní hnutí tuto myšlenku naprosto odmítá. Na autismus neexistují žádné léky, nedá se vyléčit, něčí neurotyp totiž nelze změnit. Pokusy nás nějak „opravit" odsuzuje i většina lidí z autistické komunity. V současnosti používané terapeutické postupy je možné různě pozměnit, aby dospělým na spektru více vyhovovaly, ale pokud si poskytovatelé péče nedají záležet, aby se v tomto směru dovzdělali, nemusí mít o existenci upravených léčebných postupů ani ponětí. Když si uvědomíte, že máte poruchu autistického spektra, vydáváte se hlavně na cestu sebepřijetí, budování pocitu sounáležitosti s autistickou komunitou a sílícího aktivismu za vlastní práva – a oficiální diagnózu k tomu možná ani nebudete potřebovat či chtít.

Ze všech výše zmíněných důvodů jednoznačně podporuji autistické sebeurčení. Místo *sebediagnostikování* raději používám termíny *sebeurčení* nebo *sebeuvědomění*, protože si myslím, že dává větší smysl na autistickou identitu nahlížet místo medicínského prizmatu prizmatem sociálním.[75] Získat diagnózu je obtížné, zejména pro ty z nás, kteří jsou například příliš chudí, příliš zaneprázdnění, příliš afroameričtí, příliš femininní, příliš queer nebo příliš genderově nekonformní, a tak se jim do cesty staví systémové překážky. Právě lidé na spektru, kteří nemají k objektivním vyšetřením přístup, potřebují solidaritu a spravedlnost nejzoufaleji z nás, a nemůžeme je mezi sebe nevpustit.

Ačkoli lidé jako Crystal často litují, že je na autismus nevyšetřili už v dětství, na autistické děti, které diagnózu získají jako malé, to má dvojí dopad – na jednu stranu získají lepší podporu, na druhou stranu jim to však přivodí hlubší, systémové trauma. Z oficiálního potvrzení, že máte nějaké postižení, se může stát dvousečná zbraň – diagnózu proti vám mohou použít v rámci rozvodového řízení nebo soudního sporu o děti, případně jako důvod, proč plnoletému člověku proti jeho vůli ustanovit finančního opatrovníka či opatrovnici. Tím nechci říct, že bych lidem rozhodně nedoporučoval se pokusit diagnózu získat. Znám maskované autistické rodiče, které těší, že měli možnost své děti na spektru nechat v raném věku vyšetřit a diagnostikovat. Právě diagnostikování poruchy autistického spektra u vlastního dítěte u mnoha rodičů nastartuje cestu za poznáním vlastní autistické identity. Pokud máte v rodině někoho, komu byl autismus diagnostikován, může vám to navíc pomoci i v rámci diagnostického procesu – lékařky a lékařky budou vaše podezření brát vážněji (toto rozhodně potvrzuje i moje vlastní zkušenost).

Ze svého okolí vím, že dobrou zkušenost s diagnostickým vyšetřením měli rodiče, kteří do celého procesu vstupovali s tím, že budou muset za své dítě, jeho lidskost a schopnost si o sobě rozhodovat tvrdě bojovat. Totéž platí i pro dospělé, jimž se pro sebe podařilo diagnózu získat. Autisti a autistky se bohužel často dostávají do situací, kdy musí ty, kdo by jim měli zdravotní péči poskytovat, dovzdělat sami. Zejména děti na spektru na své straně nutně potřebují někoho, kdo se za ně postaví, zajistí, aby zdravotní personál respektoval dětmi nastavené hranice, a ujistí se, že je léčba, které se jim dostává, opravdu v jejich nejlepším zájmu. Jestliže se chcete nechat vyšetřit nebo chcete nechat vyšetřit své dítě, měli byste mít na paměti, co od celého procesu můžete očekávat, vybavit se co nejvíce informacemi a připravit se na to, že s poskytovateli péče budete muset jít do sporu, nebo je – pokud to bude nutné – dokonce i několikrát vyměnit.

Pokud nemáte chuť se do tohoto dlouhého, náročného a často velmi nákladného diagnostického procesu pouštět, nemusíte. Vaše zkušenosti nebudou o nic skutečnější jenom pro to, že na ně máte papír s lékařským razítkem. Autistické osoby, které k této identitě dospěly sebeuvědoměním, nejsou nijak méněcennou součástí naší komunity. Já většinou vůbec netuším, kdo ze členů autistických aktivistických spolků, do nichž docházím, má oficiální diagnózu a kdo ne, protože na tom opravdu vůbec nezáleží.

Jsem přesvědčený, že jako autistky a autisté máme právo říct, kdo jsme; toto sebeurčení je jedním ze způsobů, jak získat nazpět moc a sebrat ji lékařskému establishmentu, jehož dlouhodobým cílem bylo nás ovládat a omezovat. Nemusíme sami sebe chápat na základě toho, jak se odlišujeme od normy. Můžeme se zasazovat o to, aby se společenské normy rozšiřovaly,

a abychom tak jednou dosáhli toho, že se na autismus bude nahlížet jako na neutrální informaci o něčí osobnosti, stejně jako například na fakt, že někdo potřebuje brýle nebo má pihy. S rostoucím povědomím veřejnosti o autismu a sílícím bojem za naše práva začne naše pozice ve společnosti posilovat. Ale i tak všichni stále budeme na spektru. A proto bychom neměli připustit, aby pojetí autismu jako vady utvářelo, jak sami sebe vnímáme, nebo určovalo, kdo k nám patří a kdo ne.

II. kapitola

Kdo jsou maskovaní autističtí lidé?

„Nevychovávali mě ani mě ‚nesocializovali' jako autistickou holku. Vyrůstal*a jsem jako divné dítě, co nezvládá plnit svou genderovou roli," říká zhruba pětatřicetiletý*á nebinární autista*ka Bobbi.

Bobbi se prý v dětství zajímal*a o sport, místní floru či houby a profesionální wrestling. Okolí mu*jí říkalo, že se chová jako kluk, podobně staré děti se ho*jí stranily, protože vystupoval*a zvláštně a drze a odmítal*a se chovat jako „dáma". Dokonce i když se Bobbi snažil*a genderovým normám podřídit, dopadalo to špatně. Neovládal*a dostatečně jemnou motoriku, a tak se nemohl*a malovat, nezvládal*a ani psát úpravným psacím písmem. Když ho*ji dívky při obědě nepřímo šikanovaly kvůli vlastnoručně nakrátko ostříhaným vlasům, Bobbi nechápal*a, co se děje. Předpokládal*a, že když na něj*ni pokřikují „hele, Bobbi, super sestřih", myslí to vážně.

Nikoho nenapadlo, že by Bobbi mohl*a mít autismus, a už vůbec je nenapadlo, že by mohl*a být nebinární.

„Prostě mě jenom zaškatulkovali jako ‚to podivné otravné dítě' a tím to haslo," svěřuje se mi.

V obou ohledech bylo pro dospělé jednodušší na jeho*její potíže nahlížet jen jako na něco, co je štve, než jako na znamení, že je Bobbi obětí marginalizace jak kvůli své genderové identitě, tak kvůli svému postižení. Maskovaný autismus často doprovází i skrývání příslušnosti k genderové menšině, ostatně obě tyto životní situace mají mnoho společného. Zmatené rodiny trans či nebinárních lidí i autistických dospělých mají sklony tvrdit, že když dotyční vyrůstali, na tyto jejich identity „nic nepoukazovalo".[1] Ve skutečnosti na ně často poukazovalo mnoho věcí, ale rodina dítěte buď nevěděla, kde je hledat, nebo je vidět nechtěla.[2] Na jakékoli nekonformní projevy nejspíš reagovali výtkami, „užitečnými" povýšeneckými napomenutími („tváříš se hrozně smutně, usměj se trochu!") nebo se k dítěti chovali odtažitě, dokud se nepřizpůsobilo.

Bobbi poměrně často dostával*a sarkastické pochvaly, nejen kvůli svému účesu, ale i kvůli svému chování, vyjadřování, způsobu přemýšlení a praktickému, pohodlnému stylu oblékání. V průběhu let se postupně naučil*a, co se od něj*ní očekává, a začal*a se prezentovat více žensky, aby se na něj*ni nahlíželo jako na plnohodnotnou lidskou bytost. V dětství Bobbi*ho nikdo nevnímal tak, jaký*á skutečně je. Pokud jsou podle vašeho hodnotového systému postižení a genderová rozmanitost zahanbující a odporné, není zrovna jednoduché jejich známky rozpoznat u vlastního dítěte. Nepomohla tomu rozhodně ani skutečnost, že v osmdesátých a devadesátých letech byli ve filmech a televizních pořadech autističtí lidé zobrazováni jako tiché a pasivní nuly, zatímco trans osoby se v nich objevovaly jen jako postavy perverzních sériových vrahů nebo jako lidé, jejichž podivně kuriozní skutečné životy byly vhodné akorát tak pro brakové pořady vysílané během dne.

V současné době se Bobbi obklopuje dalšími lidmi na spektru a trans osobami. O svém postižení se dozvěděl*a, až když svého nejstaršího syna nechal*a na základní škole poslat na vyšetření, a během těch několika let, které od té doby uplynuly, začal*a rozvíjet vztahy, díky nimž se poprvé v životě cítí normálně a má pocit, že mu*jí někdo rozumí. Svou skupinu přátel mi popsal*a jako říši těch, kteří do žádné jiné společnosti nezapadají. Tvoří ji lidé, které většinová společnost nepřijímá, mnohdy z několika různých důvodů. Na jejich existenci se pozapomíná dokonce i ve veřejné debatě o autismu.

„Musíme si společnost vytvořit sami doslova z ničeho," poznamenává. „Naše vlastní drobné neurodivergentní a queer minispolečnosti. Protože nikoho jiného ani nenapadne, aby nás mezi sebe přijal."

Poznámky

Poznámky k použitému jazyku

1. https://www.phrases.org.uk/meanings/differently-abled.html
2. Longmore, P. K. (1985). A Note on Language and the Social Identity of Disabled People. *American Behavioral Scientist*, 28 (3), s. 419–423. https://doi.org /10.1177/000276485028003009.
3. https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/000276485028003009 ?journalCode=absb
4. https://www.nature.com/articles/d41586-018-05112-1
5. Significant Gay Events Timeline (PDF). Gay Police Association Scotland. Původní soubor (ve formátu PDF) archivován dne 15. března 2014. Citováno 15. března 2014.

I. kapitola

1. Corrigan P. W. (2016). Lessons learned from unintended consequences about erasing the stigma of mental illness. *World Psychiatry*, *15* (1), s. 67–73. https://doi .org/10.1002/wps.20295.
2. Ben-Zeev, D., Young, M. A., & Corrigan, P. W. (2010). DSM-V and the stigma of mental illness. *Journal of Mental Health*, *19* (4), s. 318–327.
3. Ysasi, N., Becton, A., & Chen, R. (2018). Stigmatizing effects of visible versus invisible disabilities. *Journal of Disability Studies*, *4* (1), s. 22–29.
4. Mazumder, R., & Thompson-Hodgetts, S. (2019). Stigmatization of Children and Adolescents with Autism Spectrum Disorders and their Families: A Scoping Study. *Review of Journal of Autism and Developmental Disorders* 6, s. 96–107. https://doi.org/10.1007/s40489-018-00156-5.
5. Raymaker, D. M. et al. (2020). "Having All of Your Internal Resources Exhausted Beyond Measure and Being Left with No Clean-Up Crew": Defining Autistic Burnout. *Autism in Adulthood*, *2* (2), s. 132–143.
6. Buckle, K. L., Leadbitter, K., Poliakoff, E., & Gowen, E. (2020). "No way out except from external intervention": First-hand accounts of autistic inertia.
7. Demetriou, E. A. et al. (2018). Autism spectrum disorders: meta-analysis of executive function. *Molecular Psychiatry*, *23* (5), s. 1198–1204.
8. U některých lidí, kteří jinak projevují známky autismu a mají autistické kognitivní potíže, se kvůli maskování symptomů sociální či behaviorální projevy autismu nevyskytují: L. A. Livingston, B. Carr, & P. Shah. (2019). Recent advances and new directions in measuring theory of mind in autistic adults. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 49, s. 1738–1744.
9. Thapar, A., & Rutter, M. (2020). Genetic advances in autism. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 1–12.
10. Gernsbacher, M. A., Dawson, M., & Mottron, L. (2006). Autism: Common, heritable, but not harmful. *Behavioral and Brain Sciences*, *29* (4), s. 413.
11. Rylaarsdam, L., & Guemez-Gamboa, A. (2019). Genetic causes and modifiers of autism spectrum disorder. *Frontiers in Cellular Neuroscience*, *13*, s. 385.
12. Hahamy, A., Behrmann, M. & Malach, R. (2015). The idiosyncratic brain: Distortion of spontaneous connectivity patterns in autism spectrum disorder. *Nature Neuroscience 18*, s. 302–309. https://doi.org/10.1038/nn.3919.
13. U autistických osob všech genderových identit dochází k rozvoji sociálních dovedností a komunikačních schopností během celého života. Viz Rynkiewicz, A., Schuller, B., Marchi, E. et al., (2016). An investigation of the "female camouflage effect" in autism using a computerized ADOS-2 and a test of sex/gender differences. *Molecular Autism* 7, s. 10. https://doi.org/10.1186/s13229-016-0073-0.
14. Zhou, Y., Shi, L., Cui, X., Wang, S., & Luo, X. (2016). Functional Connectivity of the Caudal Anterior Cingulate Cortex Is Decreased in Autism. *PloS One*, *11* (3), e0151879. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0151879.
15. Allman, J. M., Watson, K. K., Tetreault, N. A., & Hakeem, A. Y. (2005). Intuition and autism: A possible role for Von Economo neurons. *Trends in Cognitive Sciences, 9* (8), s. 367–373.
16. Rosenberg, A., Patterson, J. S., & Angelaki, D. E. (2015). A computational perspective on autism. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, *112* (30), s. 9158–9165.
17. Hahamy, A., Behrmann, M., & Malach, R. (2015). The idiosyncratic brain: Distortion of spontaneous connectivity patterns in autism spectrum disorder. *Nature Neuroscience* 18, s. 302–309. https://doi.org/10.1038/nn.3919; Dinstein, I., Heeger, D. J., & Behrmann, M. (2015). Neural variability: Friend or foe? *Trends in Cognitive Sciences*, *19* (6), s. 322–328.

18. Viz tato tisková zpráva z Weizmannova institutu: https://www.eurekalert.org /pub_releases/2015-01/wios-abg-012115.php
19. Koldewyn, K., Jiang, Y. V., Weigelt, S., & Kanwisher, N. (2013). Global/local processing in autism: Not a disability, but a disinclination. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, *43* (10), s. 2329–2340. https://doi.org/10.1007/s10803-013-1777-z.
20. L. Mottron, S. Belleville, E. Ménard. (1999). Local bias in autistic subjects as evidenced by graphic tasks: Perceptual hierarchization or working memory deficit? *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 40,* s. 743–755.
21. D. Hubl, S. Bolte, S. Feineis-Matthews, H. Lanfermann, A. Federspiel, W. Strik, et al. (2003). Functional imbalance of visual pathways indicates alternative face processing strategies in autism. *Neurology, 61,* s. 1232–1237.
22. Minio-Paluello, I., Porciello, G., Pascual-Leone, A., & Baron-Cohen, S. (2020). Face individual identity recognition: A potential endophenotype in autism. *Molecular Autism*, *11* (1), s. 1–16.
23. Longdon, E., & Read, J. (2017). 'People with Problems, Not Patients with Illnesses': Using psychosocial frameworks to reduce the stigma of psychosis. *Israel Journal of Psychiatry and Related Sciences*, *54* (1), s. 24–30.
24. https://www.wired.com/story/how-earnest-research-into-gay-genetics-went-wrong/
25. Guiraud, J. A.; Kushnerenko, E.; Tomalski, P.; Davies, K.; Ribeiro, H.; & Johnson, M. H. (2011). Differential habituation to repeated sounds in infants at high risk for autism. *Neuroreport, 22,* s. 845–849.
26. Brosnan, M., Lewton, M., & Ashwin, C. (2016). Reasoning on the autism spectrum: A dual process theory account. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, *46* (6), s. 2115–2125.
27. Brosnan, M., Ashwin, C., & Lewton, M. (2017). Brief report: Intuitive and reflective reasoning in autism spectrum disorder. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, *47* (8), s. 2595–2601.
28. Seltzer, M. M., Krauss, M. W., Shattuck, P. T., Orsmond, G., Swe, A., & Lord, C. (2003). The symptoms of autism spectrum disorders in adolescence and adulthood. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, *33* (6), s. 565–581.
29. Hazen, E. P., Stornelli, J. L., O'Rourke, J. A., Koesterer, K., & McDougle, C. J. (2014). Sensory symptoms in autism spectrum disorders. *Harvard Review of Psychiatry*, *22* (2), s. 112–124.
30. Jordan, C. J., & Caldwell-Harris, C. L. (2012). Understanding differences in neurotypical and autism spectrum special interests through internet forums. *Intellectual and Developmental Disabilities*, *50* (5), s. 391–402.
31. Kapp, S. K., Steward, R., Crane, L., Elliott, D., Elphick, C., Pellicano, E., & Russell, G. (2019). 'People should be allowed to do what they like': Autistic adults' views and experiences of stimming. *Autism*, *23* (7), s. 1782–1792.
32. Tchanturia, K., Smith, K., Glennon, D., & Burhouse, A. (2020). Towards an improved understanding of the Anorexia Nervosa and Autism spectrum comorbidity: PEACE pathway implementation. *Frontiers in Psychiatry*, 11, s. 640.
33. Wijngaarden-Cremers, P. J. M., Brink, W. V., & Gaag, R. J. (2014). Addiction and autism: A remarkable comorbidity. *Journal of Alcoholism and Drug Dependence*, *2* (4), s. 170.
34. McKenzie, R., & Dallos, R. (2017). Autism and attachment difficulties: Overlap of symptoms, implications and innovative solutions. *Clinical Child Psychology and Psychiatry*, *22* (4), s. 632–648.
35. McElhanon, B. O., McCracken, C., Karpen, S., & Sharp, W. G. (2014). Gastrointestinal symptoms in autism spectrum disorder: A meta-analysis. *Pediatrics*, *133* (5), s. 872–883.

36. Baeza-Velasco, C. et al. (2018). Autism, joint hypermobility–related disorders and pain. *Frontiers in Psychiatry*, *9*, s. 656.
37. Bolton, P. F., Carcani-Rathwell, I., Hutton, J., Goode, S., Howlin, P., & Rutter, M. (2011). Epilepsy in autism: Features and correlates. *British Journal of Psychiatry*, *198* (4), s. 289–294.
38. Antshel, K. M., Zhang-James, Y., & Faraone, S. V. (2013). The comorbidity of ADHD and autism spectrum disorder. *Expert Review of Neurotherapeutics*, *13* (10), s. 1117–1128.
39. Russell, G., & Pavelka, Z. (2013). Co-occurrence of developmental disorders: Children who share symptoms of autism, dyslexia and attention deficit hyperactivity disorder (s. 361–386). *InTech*.
40. Hull, L. et al. (2021). Is social camouflaging associated with anxiety and depression in autistic adults? *Molecular Autism*, *12* (1), s. 1–13.
41. https://leader.pubs.asha.org/doi/10.1044/leader.F TR2.25042020.58
42. Velmi pěkně to shrnuje tento esej od Damiana Miltona: „… žádný neurotypický člověk, od něhož by se lidé mohli odlišovat, neexistuje, existuje pouze idealizovaná fikce psychologických měřítek inspirovaných Galtonem.“ (Francis Galton je zakladatelem eugeniky. Děkuji Jesse*mu Meadows, že se se mnou o tento text podělil*a.). http://www.larry-arnold.net/Autonomy/index.php/autonomy/article/view /AR10/html
43. Singer, Judy. (1999). “Why can’t you be normal for once in your life?” From a “problem with no name” to the emergence of a new category of difference. In Corker, Mairian, & French, Sally (ed.). *Disability Discourse*. McGraw-Hill Education (UK). s. 61.
44. Takarae, Y., & Sweeney, J. (2017). Neural hyperexcitability in autism spectrum disorders. *Brain Sciences*, *7* (10), s.129.
45. Stewart, L. P., & White, P. M. (2008). Sensory filtering phenomenology in PTSD. *Depression and Anxiety*, *25* (1), s. 38–45.
46. Nicméně i smyslové zahlcení se samozřejmě může podílet na úzkostech. Tento vztah nejspíš funguje oběma směry, viz Green, S. A., & Ben-Sasson, A. (2010). Anxiety disorders and sensory over-responsivity in children with autism spectrum disorders: Is there a causal relationship? *Journal of Autism and Developmental Disorders*, *40* (12), s. 1495–1504.
47. Bora, E., Aydın, A., Saraç, T., Kadak, M. T., & Köse, S. (2017). Heterogeneity of subclinical autistic traits among parents of children with autism spectrum disorder: Identifying the broader autism phenotype with a data-driven method. *Autism Research*, *10* (2), s. 321–326.
48. https://www.cdc.gov/mmwr/volumes/67/ss/pdfs/ss6706a1-H.pdf
49. Mandell, D. S., et al. (2009). Racial/ethnic disparities in the identification of children with autism spectrum disorders. *American Journal of Public Health*, *99* (3), s. 493–498. https://doi.org/10.2105/AJPH.2007.131243.
50. https://www.cdc.gov/ncbddd/autism/addm-community-report/differences-in-children.html
51. Stevens, K. (2019). Lived Experience of Shutdowns in Adults with Autism Spectrum Disorder.
52. Endendijk, J. J., Groeneveld, M. G., van der Pol, L. D., van Berkel, S. R., Hallers-Haalboom, E. T., Bakermans-Kranenburg, M. J., & Mesman, J. (2017). Gender differences in child aggression: Relations with gender-differentiated parenting and parents’ gender-role stereotypes. *Child Development*, *88* (1), s. 299–316.
53. Cage, E., & Troxell-Whitman, Z. (2019). Understanding the Reasons, Contexts and Costs of Camouflaging for Autistic Adults. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 49 (5), s. 1899–1911. https://doi.org/10.1007/s10803-018-03878-x

54. Andersson, G. W., Gillberg, C., & Miniscalco, C. (2013). Pre-school children with suspected autism spectrum disorders: Do girls and boys have the same profiles? *Research in Developmental Disabilities*, *34* (1), s. 413–422.
55. Silberman, S. (2015). NeuroTribes: The Legacy of Autism and the Future of Neurodiversity. New York: Penguin. Chapter 5: "Fascinating Peculiarities."
56. https://www.nature.com/articles/d41586-018-05112-1
57. Burch, S., & Patterson, L. (2013). Not Just Any Body: Disability, Gender, and History. *Journal of Women's History*, *25* (4), s. 122–137.
58. https://nsadvocate.org/2018/07/11/treating-autism-as-a-problem-the-connection-between-gay-conversion-therapy-and-aba/
59. Hillier, A., Gallop, N., Mendes, E., Tellez, D., Buckingham, A., Nizami, A., & OToole, D. (2019). LGBTQ + and autism spectrum disorder: Experiences and challenges. *International Journal of Transgender Health*, *21* (1), s. 98–110. https:// doi.org/10.1080/15532739.2019.1594484.
60. https://www.spectrumnews.org/news/extreme-male-brain-explained/
61. Evans, S. C., Boan, A. D., Bradley, C., & Carpenter, L. A. (2019). Sex/gender differences in screening for autism spectrum disorder: Implications for evidence-based assessment. *Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology*, *48* (6), s. 840–854.
62. Metzl, J. M. (2010). *The Protest Psychosis: How Schizophrenia Became a Black Disease*. Boston: Beacon Press.
63. Halladay, A. K., Bishop, S., Constantino, J. N., Daniels, A. M., Koenig, K., Palmer, K., Messinger, D., Pelphrey, K., Sanders, S. J., Singer, A. T., Taylor, J. L., & Szatmari, P. (2015). Sex and gender differences in autism spectrum disorder: Summarizing evidence gaps and identifying emerging areas of priority. *Molecular Autism*, 6, s. 36. https://doi.org/10.1186/s13229-015-0019-y.
64. Becerra, T. A. et al. (2014). Autism spectrum disorders and race, ethnicity, and nativity: A population-based study. *Pediatrics*, *134* (1), s. 63–71.
65. Ačkoli se fanoušci dlouho domnívali, že má Rick autismus (stejně jako jeho tvůrce Dan Harmon), oficiálně se to potvrdilo až v závěrečném díle třetí řady nazvaném *The Rickchurian Mortydate*, v němž se Rick o této skutečnosti zmíní v krátké konverzaci s Mortym.
66. https://autismsciencefoundation.org/what-is-autism/how-common-is-autism /#:~:text=In%20the%201980s%20autism%20prevalence,and%20later%201 %20in%201000
67. https://www.nami.org/Support-Education/Publications-Reports/Public-Policy-Reports/The-Doctor-is-Out#:~:text=800%2D950%2DNAMI&text=Each %20year%20millions%20of%20Americans,States%20go%20without%20any %20treatment.
68. Bora, E., Aydin, A., Saraç, T., Kadak, M. T., & Köse, S. (2017). Heterogeneity of subclinical autistic traits among parents of children with autism spectrum disorder: Identifying the broader autism phenotype with a data-driven method. *Autism Research*, *10* (2), s. 321–326.
69. Přehled toho, jaké úkony zdravotní pojištění v jednotlivých amerických státech kryje, naleznete zde: https://www.ncsl .org/research/health/autism-and-insurance-coverage-state-laws.aspx.
70. https://www.clarifiasd.com/autism-diagnostic-testing/#:~:text=There%20is %20a%20cost%20associated,more%20than%20doubles%20the%20cost
71. https://www.quora.com/How-much-does-it-typically-cost-to-get-a-formal-diagnosis-of-an-autism-spectrum-disorder
72. https://www.wpspublish.com/ados-2-autism-diagnostic-observation-schedule-second-edition
73. https://devonprice.medium.com/from-self-diagnosis-to-self-realization-852e3a069451

74. https://www.bgsu.edu/content/dam/BGSU/equity-diversity/documents /university-policies/evidence-prove-discrimination.pdf
75. Užitečný úvod do problematiky medicínského a sociálního modelu postižení i toho, jak se prolínají, najdete zde: Goering S. (2015). Rethinking disability: The social model of disability and chronic disease. *Current Reviews in Musculoskeletal Medicine*, *8* (2), s. 134–138. https://doi.org/10.1007/s12178-015-9273-z.

II. kapitola

1. Ashley, F. (2020). A critical commentary on "rapid-onset gender dysphoria." *Sociological Review, 68* (4), s. 779–799. https://doi.org/10.1177/003802612 0934693.
2. https://www.washingtonpost.com/lifestyle/2020/03/03/you-dont-look-autistic-reality-high-functioning-autism/

3. Komentář

3.1 Předloha a autor

3.1.1 Základní údaje o předloze a jejím autorovi

3.1.1.1 Autor

Devon Price, PhD. je sociální psycholog působící na jedné z fakult americké Loyola University Chicago, kde vyučuje obecnou psychologii a statistiku. Kromě pedagogické činnosti je aktivní i jako autor na severu *Medium*, s jeho texty se čtenáři a čtenářky mohli setkat na stránkách *Psychology Today*, *Slate* nebo v pořadech amerického veřejnoprávního rozhlasu *NPR* (*National Public Radio*). Kromě knihy *Unmasking Autism: Discovering the New Faces of Neurodiversity*, která vyšla v roce 2022 a je předmětem této práce, je Price také autorem provokativní knihy o osobním rozvoji, která pojednává o lenosti a produktivitě a nese název *Laziness Does Not Exist: A Defense of the Exhausted, Exploited, and Overworked* (2021). V roce 2024 mu vyšla jeho zatím poslední kniha *Unlearning Shame: How We Can Reject Self-Blame Culture and Reclaim Our Power*, zaměřující se na pocity studu, bezmoci a sebenenávisti plynoucí ze života ve společnosti, která ze systémových problémů viní jednotlivce. V roce 2025 mu má u nakladatelství Harmony Books, spadajícího pod Random House Publishing Group, vyjít publikace *Unmasking for Life: The Autistic Person's Guide To Connecting, Loving, And Living Authentically*, volně navazující na knihu, jíž se týká tato práce. Ve svých textech se Price, jakožto trans autista, zabývá zejména tématy spojenými s autistickou a trans identitou. Na neurodiverzitu obecně nahlíží z intersekcionální perspektivy, zkoumá, jakým způsobem se neurodiverzita podílí na marginalizaci osob již tak systémově diskriminovaných například z důvodu jejich genderové, sexuální nebo rasové identity.

Z jeho publikační činnosti bych ráda vyzdvihla zejména jeho článek na serveru Medium, publikovaný 23. ledna 2020 pod názvem *I'm Not 'Differently Abled.' I'm Disabled*. Price v něm objasňuje své názory na různé lexikální volby a výrazy používané v textech či promluvách zabývajících se lidmi s postižením, a tak je článek nejen tematicky relevantní pro tuto diplomovou práci jako celek, ale nabízí i velmi podrobný vhled do Priceova světonázoru, zdůvodňuje, proč Price ve svých textech (tedy mimo jiné i v knize *Unmasking Autism*) velmi

vědomě sahá po určitých výrazech či formulacích, a poskytuje jakýsi „pohled do zákulisí“ jeho lexikálních voleb, který má pro mě v pozici překladatelky knihy na související téma zcela zásadní hodnotu. Pokud bych měla z textu vybrat klíčovou pasáž, zvolila bych tuto větu, kterou ostatně zdůrazňuje i sám Price – v rámci textu ji zopakuje v jakémsi infoboxu, od zbytku textu rozeznatelného díky jiné grafické úpravě, konkrétně jinému fontu a větší velikosti písma (Price 2020, překlad vlastní):

> Kolem něčího postižení přece opatrně našlapujete pouze tehdy, pokud se domníváte, že se jedná o něco, za co by se měl dotyčný stydět.

Argumentuje totiž, že na používání anglického označení „*disabled*“ („postižený*á“) není nic nezdvořilého ani necitlivého, právě naopak – přímočaré pojmenování věcí tak, jak jsou, nám může v boji proti ableismu a nerovnostem pomoci. Různé eufemismy pak, ačkoli mohou být používány s dobrým úmyslem, ve skutečnosti pouze přispívají k prohlubování společenského stigmatu spojeného s postižením, protože posilují přesvědčení, že se o postižení nemluví nebo že se jedná o něco, za co je nutné se stydět.

V textu kritizuje používání různých anglických eufemismů (např. „*special*“, „*handi-capable*“, „*differently-abled*“) pro označení postižení v americkém diskurzu. Dle jeho názoru tyto výrazy jen zakrývají diskomfort a nepochopení, které lidé používající tato slova cítí vůči osobám s nějakým zdravotním postižením. Pokud totiž někoho některým z těchto eufemismů označíme, bagatelizujeme tím překážky, kterým v životě právě kvůli svému postižení čelí, a v konečném důsledku tak přispíváme k marginalizaci jeho problémů a jeho společenského vyloučení. A pokud problém nepojmenujeme, je obtížnější ho vyřešit či zmírnit, například nabídkou přístupu ke specializované péči či kompenzačním pomůckám. Přímá pojmenování nám také umožňují upřímně a otevřeně hovořit o potřebách a omezeních daného člověka.

Tyto eufemismy ostatně v mnoha případech nevzešly od samotných lidí, jejichž postižení měly popisovat, ale začali je používat rodiče postižených dětí, kteří sami žádné postižení neměli, a toto rozdělení platí dodnes – i dnes mají organizace vedené nepostiženými lidmi tendenci používat opisné formulace, zatímco spolky sdružující samotné postižené osoby nechodí kolem horké kaše a používají přímočarý jazyk bez eufemismů.

Dalším bodem, kterému se Price v textu na serveru Medium věnuje, je psaní slov *Autism* a *Autistic* s velkým písmenem na začátku, a jako inspiraci explicitně zmiňuje komunitu Neslyšících, která v angličtině používá označení *Deaf* s kapitálkou na začátku – později tuto kapitalizaci ostatně převzala i česká komunita. Odůvodňuje to tím, že je na autismus jako součást své identity pyšný, nevnímá ho jako zdravotní problém, jímž trpí, ale jako důvod, proč cítí sounáležitost se širší komunitou lidí na autistickém spektru. S tím souvisí i důvod, proč stejně jako většina aktivistů bojujících za práva postižených osob odmítá tzv. *person-first language*, tedy jazykový přístup zaměřený na člověka, který spočívá v označeních oddělujících jedince od jeho postižení a jehož zastánci dávají přednost termínům jako „člověk s autismem“ před označením „autista*ka“. Price namítá, že autismus není pouze nějaký atribut, který se k jeho lidství přilepí, ale nedílná součást jeho samotného.

Se všemi těmito dílčími otázkami, které Price ve výše zmíněném článku nastiňuje, se setkáme i v jeho knize *Unmasking Autism*, a bude se jimi tedy zabývat i tato diplomová práce (více v sekci 3.3.2).

3.1.1.2 Předloha

Knihu *Unmasking Autism*: *Discovering the New Faces of Neurodiversity* vydalo v roce 2022 nakladatelství Harmony Books, patřící pod Random House Publishing Group. Harmony Books vydává literaturu faktu, zaměřuje se na knihy z oblasti osobního rozvoje, mezilidských vztahů, duševního zdraví, psychologie a dalších společenských věd. Mezi další autory, jejichž knihy toto nakladatelství publikuje, se řadí například neurovědkyně Lisa Genova, která se proslavila románem *Still Alice* (v českém překladu *Ještě jsem to já*), jehož hlavní hrdinka má Alzheimerovu nemoc, nebo lékař Deepak Chopra, píšící zejména o celostní medicíně.

Autor v knize prezentuje nejen historii výzkumu autismu a současné studie, ale také své osobní zkušenosti a příběhy různých svých autistických známých. Jeho snahou je nabídnout namísto pohledu zvenčí, který ve výzkumu neurodiverzity stále převládá (výzkumné týmy se skládají zejména z neurotypických lidí), pohled zevnitř – jakožto autistický sociální psycholog slouží čtenářstvu jako průvodce autistickým světem a odbornější pasáže, kde vysvětluje různé studie z neurovědních oborů či oblasti disability studies, prokládá profily jednotlivých autistů

a autistek, na jejichž životních zkušenostech a prožitcích ukazuje, jak se vědecké poznatky o autismu projevují v každodenním životě reálných lidí. Tyto osobní pasáže také slouží jako protiváha odosobněného a odtažitého vědeckého jazyka; právě díky nim knihu pochopí i lidé, kteří se v této problematice příliš neorientují a o autismu mají pouze povrchní znalosti.

Vedle odborného kontextu a osobních příběhů se však v knize nachází ještě další prvek – a tím jsou jednotlivá cvičení a úkoly, které Price svým čtenářkám a čtenářům předkládá. Zamýšlenými adresáty a adresátkami knihy jsou totiž zejména lidé, kteří se domnívají, že sami autismus mají, případně že je na spektru někdo z jejich blízkých. Text tedy lze číst i jako návod, jak poznat maskovaný autismus – příručku, jež vysvětluje, z čeho autistická tendence či potřeba se maskovat pramení, a poskytuje rady, jak se v případě, že o to daný člověk stojí a nachází se v prostředí, kde je pro něj bezpečné to udělat, této masky postupně začít zbavovat. V pasážích, které se tomu věnují, se Price obrací přímo na čtenářstvo a předkládá mu k vyplnění různé tabulky s úkoly a otázkami, umožňující zamyslet se nad jeho vlastními zkušenostmi, zážitky, preferencemi a potřebami.

Ačkoli jsou osoby na spektru ve společnosti většinou marginalizovány, Price si dává záležet, aby v publikaci prezentoval osobní příběhy velmi rozmanitých autistů a autistek, a velký význam přikládá intersekcionálním důvodům, proč jsou vytlačováni na okraj společnosti, ať už je to kromě jejich neurodiverzity také jejich socioekonomický status, gender či genderová identita, sexuální orientace, barva pleti a rasa, či další postižení a společenská znevýhodnění.

Kniha je sepsána a koncipována tak, aby si z ní něco odnesl každý. Maskovaní lidé na spektru se s její pomocí mohou vydat na cestu postupného odkládání neurotypické masky a lépe pochopit sami sebe. Jejich blízcí si mohou své znalosti o autismu prohloubit a možná i korigovat některá svá mylná přesvědčení o tom, jak autismus vypadá, jak se projevuje a jaký vliv má na každodenní život autistických lidí. Laickou, ale i odbornou veřejnost pak jistě zaujmou prezentované studie a snaha změnit pohled na autismus a jeho komorbidity, jako jsou například sklony k poruchám příjmu potravy nebo ke zneužívání návykových látek. To totiž bývají časté důsledky psychického tlaku, který neurotypická společnost na autistické lidi vyvíjí a kvůli kterému se musí maskovat, což je stojí mnoho úsilí a energie (dle Price v mnoha případech naprosto zbytečně).

V závěru knihy pak Price přichází s řadou návrhů, jak udělat okolní svět a naši společnost pro lidi na spektru otevřenější a přístupnější. Argumentuje, že mnohé z jím navrhovaných kroků by pomohly nejen autistkám a autistům, ale vlastně nám všem – a že bychom ve výsledku všichni byli šťastnější, svobodnější a více sami sebou.

3.1.2 Zasazení předlohy do kontextu původní i české literatury

Unmasking Autism se zabývá jak naším současným chápáním poruch autistického spektra, tak historií výzkumu této poruchy, v publikaci se objevuje celá řada odkazů na vědecké studie i odborné a populárně naučné knihy, které (a nejen je) je namístě ve stručnosti představit.
Vědecká komunita se autismu začíná věnovat na začátku dvacátého století, kdy ho významný švýcarský psychiatr Eugen Bleuler pojmenovává, popisuje a klasifikuje jako jeden z příznaků schizofrenie u dětí. Jeho kategorizace ovlivňuje smýšlení o autismu na následující desetiletí. Ve třicátých a čtyřicátých letech dvacátého století se výzkum autismu u dětí provádí zejména na dvou místech – ve Vídni pod vedením rakouského psychiatra Hanse Aspergera a v Baltimoru ve státě Maryland u Lea Kannera, označovaného za otce dětské psychiatrie.

Asperger je kontroverzní postavou – zabýval se zejména „vysokofunkční" variantou autismu u chlapců, kterou nazýval autistickou psychopatií a která byla pod názvem *Aspergerův syndrom* v roce 1994 zařazena do čtvrté verze Diagnostického a statistického manuálu duševních poruch (DSM, z angl. *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders*) jako jedna z podkategorií poruch autistického spektra. Jak ve své knize zmiňuje i Price, rozsah a (ne)dobrovolnost jeho spolupráce s nacisty, již v rámci Akce T4 lidi s postižením vyvražďovali, byly předmětem následného zkoumání vědeckou historickou komunitou. Dětská klinika, kde pracoval, byla za války bombardována, a část jeho výzkumu tak byla nenávratně ztracena a na desetiletí pozapomenuta.

Leo Kanner je považován za zakladatele psychiatrie pro děti a dospívající. Věnoval se autismu u dětí a jeho příčinám a ve své studii z roku 1943 nazvané *Autistic Disturbances of Affective Contact* autismus jako první definoval – z jeho práce vychází současná definice Kannerova infantilního autismu jako těžké psychické poruchy projevující se od raného dětství, při níž je vážně narušeno navazování kontaktu dítěte s okolím a vytváření jeho citových a společenských

vztahů (VLS 1). Vznik této vrozené poruchy dával do příčinné souvislosti se špatnou rodičovskou, resp. mateřskou péčí – a přesvědčení, že je autismus u dětí zaviněn chladným vztahem, který k nim mají jejich rodiče, v lékařské komunitě v dalších desetiletích převládalo.

Na domněnku, že za autismus u dětí mohou rodiče a jejich odtažitá výchova, navazovala i velmi populární kniha *The Empty Fortress: Infantile Autism and the Birth of the Self*, vydaná v roce 1967. Její autor Bruno Bettelheim v ní překládá tři případové studie, vychází přitom ze svých zkušeností ředitele chicagské *Orthogenic School*, školy pro děti a dospívající s duševními poruchami, a autismus prezentuje jako psychogenní poruchu, jejíž příčinou je ranné trauma způsobené chladným přístupem rodičů, zejména matky, k dítěti. Novorozeně, jemuž se nedostává mateřské péče a pozornosti, se pak stáhne do sebe a jeho schopnost si vytvářet vazby s okolím je narušena. Bettelheim ve své knize tuto reakci na prožité trauma přirovnává k posttraumatické reakci vězněných v nacistických koncentračních táborech (Bettleheim 1967: 7). Bettelheimovu teorii začíná rozporovat již soudobý výzkum a dnes je považována za zcela vyvrácenou, ale tento náhled na autismus měl dalekosáhlé důsledky – autistické děti se běžně odebíraly ze „škodlivého" rodinného prostředí a byly umisťovány do ústavní péče.

Přelom v chápání autismu přinesla kniha amerického psychologa Bernarda Rimlanda *Infantile Autism: The Syndrome and Its Implication for a Neural Theory of Behavior*, publikovaná v roce 1964. Rimland, sám otec autistického syna, v ní rozporuje v tehdejší době rozšířenou teorii o psychogenní povaze poruchy, dávající autismus za vinu rodičům, resp. matce dítěte. Publikace přispěla k vyvrácení této hypotézy, ale v hledání skutečné příčiny této vývojové poruchy nijak nepokročila a v myslích laické i odborné veřejnosti jen nahradila jeden mylný předpoklad druhým. Rimland v ní totiž tvrdí, že má autismus biochemický původ a mezi jeho pravděpodobné příčiny řadí mimo jiné i očkování, konkrétně thiomersal, organickou sloučeninu rtuti přítomnou ve vakcínách. Byl stoupencem i různých pseudovědeckých způsobů, jak autismus léčit (například pomocí vitaminu B12), a spoluzakladatelem dvou neziskových organizací, *Autism Society of America* a *Autism Research Institute*, přičemž druhá jmenovaná měla za cíl tyto „léčebné" postupy propagovat a aplikovat.

V roce 1980 vyšla nová, třetí verze DSM, v níž se autismus poprvé objevuje jako samostatná porucha, nikoli jako jeden z příznaků schizofrenie u dětí, a o rok později pod názvem *Asperger's*

Syndrome: A Clinical Account vyšla studie Lorny Wing, britské výzkumnice mající autistickou dceru, která znovuobjevila výzkum Hanse Aspergera a ve své práci poprvé autismus zařadila na širší spektrum poruch společenské interakce a komunikace. Jak již bylo zmíněno, Aspergerův syndrom se v DSM objevil jako jedna z podkategorií autismu až v následující verzi, tedy v roce 1994, ale v páté verzi z roku 2013 byly jednotlivé autistické podtypy z diagnostického manuálu odstraněny a nahrazeny autistickým spektrem ve třech definovaných stupních závažnosti poruchy.

V dnešní době bohužel není možné zmínit autismus, historii smýšlení a psaní o této poruše a vynechat přitom zdiskreditovaného britského lékaře Andrewa Wakefielda. Jeho dnes již stažená studie, vydaná v roce 1998 v odborném medicínském časopise *The Lancet*, dávala do souvislosti autismus a částice z kombinovaného očkování proti spalničkám, příušnicím a zarděnkám (tzv. MMR vakcíny). Wakefield ke své studii uspořádal tiskovou konferenci, kde svůj výzkum prezentoval jako boj proti farmaceutickým korporacím, a umně tak naskočil na vzmáhající se vlnu odporu proti plošnému očkování, která se po celém světě u části populace těší poměrně vysoké popularitě dodnes. A to přesto, že se ukázalo, že Wakefieldova studie měla nejen metodologické, ale i etické nedostatky – Wakefield zatajil, že mu za výzkum platily právnické firmy připravující žalobu na výrobce vakcín. Spolu s jeho další aktivitou v této oblasti to vedlo britskou státní lékařskou komisi k tomu, že mu odebrala lékařskou licenci, i to však Wakefield využil ve svém aktivismu – část formulace použité komisí v důvodové zprávě si zvolil jako titul své knihy *Callous Disregard*, vydané v roce 2011, v níž dále rozvíjel svou podporu hnutí proti očkování.

Vedle vědeckých – a pseudovědeckých – publikací pojednávajících o poruchách autistického spektra se na přelomu dvacátého a jednadvacátého století začíná rozmáhat i třetí typ knih o autismu, mezi něž bezesporu patří i Priceova publikace *Unmasking Autism*. Jejich autoři a autorky přichází s novým pohledem na neurodivergentní osoby – nejde jim o to neurodiverzitu eliminovat, nehledají tak její příčiny a nesnaží se nalézt účinný lék či terapeutický postup, místo toho ji prezentují jako součást přirozené lidské rozmanitosti. Jejich stěžejní myšlenkou bývá, že místo léčby bychom se jako společnost měli snažit o větší inkluzi, hledat způsoby, jak neurodivergentním lidem (a obecně lidem s jakýmkoli zdravotním postižením) pomoci

v naplňování jejich potřeb a v začleňování do společnosti, a snažit se pro ně udělat okolní svět přívětivější, neboť tím v konečném důsledku pomůžeme úplně všem.

Tyto publikace, většinou populárně-naučného charakteru, také reflektují výše shrnutý výzkum poruch autistického spektra či s ním přímo (polemicky) pracují. Do této diskuze však vnáší novou perspektivu – místo medicínského pohledu nebo pozice nepostiženého rodiče neurodivergentního dítěte čtenářstvu častěji přibližují perspektivu osob, jejichž identity se toto téma přímo dotýká, a historii vědeckého výzkumu a proměn odborného i laického povědomí o povaze autismu provazují s dopady, které měly přímo na autistickou populaci.

První náznaky snahy proměnit pohled na neurodivergentní děti a jejich chování, které se vymyká společenským normám a představám o tom, jak vypadá správně vychované dítě, můžeme spatřovat v knize spisovatelky a rodičovské poradkyně Mary Sheedy Kurcinka, poprvé vydané v roce 1991. Sheedy Kurcinka sice v publikaci *Raising Your Spirited Child: A Guide for Parents Whose Child Is More Intense, Sensitive, Perceptive, Persistent, and Energetic* nepíše explicitně přímo o autistických dětech, ale je patrné, že ony „svéhlavé děti“ z názvu knihy mají s těmi neurodivergentními mnoho společného. Sheedy Kurcinka vycházela z vlastní zkušenosti matky, jež nebyla spokojená ani s dostupnými informacemi týkajícími se výchovy těchto dětí, ani s předsudečným přístupem odborníků a odbornic k jejímu synovi kvůli jeho nekonformnímu chování. V publikaci pak radí rodičům a dalším osobám pečujícím o děti, jakým způsobem změnit vlastní smýšlení o jejich vlastnostech, na které se typicky pohlíží jako na problémové, a začít je vnímat jako pozitivní rysy jejich nezávislé a silné osobnosti. Tato publikace byla dokonce v roce 1998 Hanou Kašparovskou přeložena do češtiny, a to pod názvem *Problémové dítě v rodině a ve škole*. Těžko říct, z jakého důvodu byl zvolen zrovna tento český titul, vzhledem k tomu, že Sheedy Kurcinka přišla s označením *spirited child* jako s pozitivní alternativou právě pro negativní nálepky typu „problémové dítě“ ve snaze svého syna a jemu podobné děti uchránit před stigmatizací a předsudky.

Další empatickou publikací psanou z pohledu rodiče – tentokrát autistické dcery – je kniha psychiatra a antropologa Roye Richarda Grinkera *Unstrange Minds: Remapping the World of Autism*, jež vyšla v roce 2007. Grinker v ní zkoumá, co stojí za – v té době hojně diskutovaným – výrazným nárůstem počtu autistických dětí, a dochází k závěru, že se nejedná o epidemii, jak se

tehdy běžně tradovalo. Říká, že neexistují data, která by potvrzovala, že se počet autistických osob skutečně zvyšuje, pouze je diagnostické metody častěji zachytí, a více lidí tak pro své znevýhodnění získá oficiální diagnózu. Roy Richard Grinker je také autorem knihy *Nobody's Normal: How Culture Created the Stigma of Mental Illness* z roku 2021, která se zabývá širším tématem duševních nemocí, historií jejich výzkumu a proměňujícím se přístupem odborné i laické veřejnosti k lidem, jimž bylo nějaké duševní onemocnění diagnostikováno.

Jednou z nejpopulárnějších knih tohoto typu je publikace *NeuroTribes: The Legacy of Autism and the Future of Neurodiversity* amerického novináře Steva Silbermana, vydaná v roce 2015. Silberman čtenářstvo provádí historií výzkumu autismu a jeho dopady na zacházení s autistickými dětmi i dospělými, postupnými proměnami pohledu na autismus a teorií o jeho údajných příčinách a možných léčebných postupech. Mezi jeden z největších přínosů této knihy se však řadí zejména Silbermanův přístup k neurodiverzitě – na osoby na spektru nenahlíží primárně jako na lidi s určitou poruchou, ale jako na rozmanité členky a členy lidského společenství. Příznaky autismu prezentuje nikoli jako maligní povahové znaky, ale jako lidské vlastnosti, které mohou mít na život člověka pozitivní efekt, zejména pokud se je okolní společnost nesnaží potlačovat, ale rozhodne se je akceptovat. Kniha byla ve Velké Británii oceněna Cenou Samuela Johnsona (*Samuel Johnson Prize*, dnes přejmenované podle jejího hlavního sponzora na *Baillie Gifford Prize for Non-Fiction*) pro nejlepší anglicky psanou knihu v oblasti literatury faktu. Zatímco v českém překladu kniha nevyšla, její slovenskou verzi v překladu Milana Kopeckého vydalo v roce 2021 nakladatelství Absynt pod názvem *Neurokmene: Príbehy autizmu a neurodiverzity*.

Unmasking Autism se ve všech ohledech nejvíce blíží knize *We're Not Broken: Changing the Autism Conversation* amerického autistického novináře Erica Michaela Garcii, jež vyšla v roce 2021 v nakladatelství Mariner Books. Stejně jako Price, i Garcia vychází z vlastních zkušeností, do knihy zahrnuje i řadu příběhů různorodých autistických lidí, a čtenářstvu tak místo obvyklejšího externího pohledu na autistickou komunitu prezentuje přímo její perspektivu. Jeho cílem při psaní knihy taktéž bylo rozbít zažité (a mylné) představy o tom, co to poruchy autistického spektra jsou, jak vznikají, jak se projevují a jak lidé na spektru vypadají. V publikaci přibližuje život mnoha rozmanitých osob na spektru žijících ve Spojených státech, stojí si za tím, že jej ztěžují systémové a společenské bariéry (například v oblasti vzdělávání nebo zdravotní

péče), nikoli samotný autismus, který je pouze součástí jejich identity. Také se vymezuje proti snahám na autismus nalézt lék, které provázely výzkum poruch autistického spektra po velkou část jeho historie. Price i Garcia usilují o to, aby veřejnost autismu lépe porozuměla, a k tomuto účelu využívají velmi podobné strategie – oba se obrací do minulosti, kde mají mylné představy o této poruše kořeny, oba čerpají ze širokého spektra zdrojů a odborných studií a oba se snaží svým čtenářům a čtenářkám nabídnout co nejrozmanitější příběhy představující americkou autistickou zkušenost. Kladou si tak za cíl na konkrétních osudech ilustrovat své přesvědčení o tom, že je nutné o autismu přemýšlet nikoli jako o poruše, kterou je nutné léčit či potlačovat, ale jako o přirozené lidské rozdílnosti, jíž je potřeba přijmout jako neutrální součást identity některých lidí a pro niž je pouze ve většinové společnosti potřeba vytvořit prostor.

V posledních letech vycházejí i knihy zaměřující se na příběhy a životy různých podskupin neurodivergentní populace. Publikace *Divergent Mind: Thriving in a World That Wasn't Designed for You* novinářky Jenary Nerenberg se zabývá neurodivergentními ženami, u nichž často bývají ADHD, autismus či jiné poruchy přehlíženy, protože například nesplňují všeobecné představy o tom, jak se typicky (tedy u chlapců či mužů) projevují, a radí, jak si své neurodiverzitě uzpůsobit život.

O dekádu starší kniha Rudy Simone *Aspergirls: Empowering Females with Asperger Syndrome* je koncipována spíše jako příručka pro dívky a ženy, jimž byl Aspergerův syndrom diagnostikován nebo které se domnívají, že ho mají, případně pro jejich blízké. I Simone však rozebírá důvody, proč je tato porucha u žen poddiagnostikovaná, a na více než pětatřiceti konkrétních životních příbězích popisuje, čím si ženy s Aspergerovým syndromem procházejí. Tato publikace vyšla i česky, pod názvem *Aspergerka – Posila pro ženy s Aspergerovým syndromem* a v překladu Petry Diestlerové ji v roce 2018 vydalo nakladatelství Portál. Stejné nakladatelství v překladu Petry Diestlerové o rok později vydalo i knihu *Královna chaosu: ADHD podle Zoë*, memoáry novinářky a bloggerky Zoë Kessler, které původně vyšly v roce 2013 pod názvem *ADHD According to Zoë: The Real Deal on Relationships, Finding Your Focus, and Finding Your Keys*. Jak název napovídá, kniha popisuje, jak se Zoë Kessler vyrovnávala s tím, když jí v dospělosti bylo diagnostikováno ADHD.

Mezi vzpomínkové knihy se řadí i publikace *The Secret Life of a Black Aspie: A Memoir* afroamerického folkloristy Ananda Prahlada, v níž popisuje svůj životní příběh člověka s Aspergerovým syndromem.

K tématu autismu vyžadujícího vysokou míru podpory vyšla v roce 2012 sbírka *Ido in Autismland: Climbing Out of Autism's Silent Prison* zahrnující šestnáct krátkých autobiografických esejů od neverbálního autisty Ida Kedara, v nichž čtenářstvu přibližuje svůj bohatý duševní život, projevy neverbálního autismu a hledání účinných alternativních komunikačních metod, které provázelo první polovinu jeho života.

První původně česky psaná publikace, která se problematikou autismu zabývá, byla vydána v roce 1973 – jednalo se o knihu Růženy Nesnídalové *Extrémní osamělost*, z lékařské perspektivy popisující případy autistických dětí. Následujících dvacet let žádná česká kniha o autismu nevznikla (Geisler 2016: 99). I dnes v původní české tvorbě převládají odborné či populárně naučné publikace, zaměřující se buď na obecné informace a mýty o této poruše, nebo na specifické kontexty, v nichž se mohou neurotypičtí lidé s autisty, respektive autistickými dětmi setkat (především se jedná o knihy zabývající se speciální pedagogikou či výchovou). Zde je možné zmínit knihy psychiatra Michala Hrdličky (např. *Dětský autismus*, 2004 nebo *Mýty a fakta o autismu*, 2020) a psycholožky Kateřiny Thorové (např. *Poruchy autistického spektra*, 2006). Dále vycházejí knihy napsané z pohledu rodičů autistických dětí – v roce 2020 vyšla manželům Třešňákovým kniha *Zvuky probouzení*, mapující jejich život s autistickou dcerou, její spoluautor, novinář Petr Třešňák, se ostatně širšímu tématu duševních onemocnění věnuje i ve svých žurnalistických textech. Mezi tyto publikace by bylo možné zařadit i knihu *Matěj maluje mapy* (2020) Michaely Hoškové, kterou ilustroval její autistický syn Matěj, o jehož životě kniha pojednává. Jistý vhled do této problematiky z rodičovského úhlu pohledu nabízejí i deníky Hany Kulasové, knižně vydané v roce 2021 pod názvem *Kapka kámen vyhloubí*, vycházející z jejich zápisků o životě s autistickým synem.

Z děl původní české literatury, napsaných někým, kdo sám do autistické komunity patří, je namístě zmínit knihu *Neříkej autista, to se nehodí*: *Z deníku Zrzavé holky* Natálie Ficencové, kterou v roce 2021 vydalo nakladatelství CPress, spadající pod Albatros Media. Kniha vychází z článků na jejím blogu, kam si formou deníkových záznamů zapisuje své zkušenosti a prožitky,

a čtenářům může přiblížit život a smýšlení autistky. Ve stejném roce vydalo nakladatelství Pointa útlou knížku Blanky Holzäpfelové *Jeskyně Aspergerů*. Autorka v ní popisuje, jakým způsobem tato diagnóza, kterou získala ve svých dvaadvaceti letech, ovlivnila její život a přechod do dospělosti.

3.1.3 Charakteristika stylistických a obsahových rysů předlohy

Kniha *Unmasking Autism* se skládá z předmluvy, osmi očíslovaných kapitol a jedné kapitoly závěrečné, sloužící jako doslov. Vzhledem k tomu, že se jedná o literaturu faktu, odkazuje autor v celém textu na další zdroje, zejména odborné studie a texty sepsané autisty a autistkami, které v knize zmiňuje – kromě tohoto intertextového navazování, označeného v těle textu horním číselným indexem, označuje stejným způsobem i další komentáře a poznámky pod čarou – a všechny tyto reference jsou na konci knihy shrnuty ve více než dvacetistránkovém poznámkovém aparátu, rozděleném na jednotlivé kapitoly. Knihu uzavírá ještě sedmistránkový rejstřík odborných termínů, v knize používaných pojmů, jmen osob, organizací a populačních subkategorií, u nichž se autismus často projevuje „netypicky".

V předmluvě autor popisuje své životní zkušenosti a svou cestu k autistické diagnóze a identitě přes rešerše této poruchy, na něž ho jakožto sociálního psychologa navedla skutečnost, že byl autismus diagnostikován jeho příbuznému. Price popisuje, na jaké mylné představy o poruchách autistického spektra při svém výzkumu narazil, z čeho vychází jeho teorie o autistickém maskování a co ho přimělo o autismu začít publikovat články na internetu. Jeho osobní cesta za odložením neurotypické masky, hledání místa v autistické komunitě i přínos, který to vše pro něj mělo, ho přiměly začít psát *Unmasking Autism*. Vedle zvýšení informovanosti laické i odborné veřejnosti o autismu, jeho projevech i specifikách bylo jeho explicitně zmiňovaným hlavním záměrem především napsat knihu pro samotné autistické čtenářstvo – chtěl umožnit co největšímu množství lidí, aby se odmaskovali, přijali sami sebe a žili v co nejvyšší možné míře autentický život dle vlastních potřeb a preferencí. K tomuto účelu do knihy zahrnuje pozměněná cvičení a úkoly, s nimiž přišla autistická koučka Heather R. Morgan, aby svým klientkám a klientům pomohla odhalit kořeny jejich masky a navedla je ke strategiím, jak se jí zbavit – a Price předmluvu uzavírá právě prvním z těchto cvičení, na něž se pak v rámci knihy ještě několikrát odkazuje.

Témata jednotlivých kapitol a s nimi spojená praktická cvičení pak metodicky sledují cestu od maskovaného autismu po autentický život ve světě, který neurodiverzitu nepotlačuje, ale přijímá. Price nás nejdříve seznamuje s tím, co jsou poruchy autistického spektra, v druhé kapitole popisuje, jak maskovaný autismus vypadá, v následující kapitole vysvětluje, jaké strategie maskovaní autističtí lidé používají a z jakých důvodů k nim sahají, respektive jakým percepcím sebe samých chtějí předejít. Ve čtvrté kapitole Price jmenuje, jaké negativní dopady má maskování na lidi, kteří tuto potřebu pociťují, a k jakým škodlivým strategiím zvládání dlouhodobého stresu, jejž jim maskování způsobuje, se uchylují. Na to v páté kapitole logicky navazuje prezentací alternativního náhledu na autismus a na negativní stereotypy s ním spojené, navádí čtenářstvo na cestu k sebepřijetí a uvědomění si vlastních silných stránek a pozitivních dopadů, které autismus na jejich život má. V šesté kapitole na příbězích konkrétních lidí ukazuje, jakým způsobem je možné přizpůsobit autismu určité oblasti života – práci, domácnost, styl a způsob oblékání, chápání času a úspěchu – tak, aby vyhovovaly nikoli neurotypickým očekáváním, jak má řádný život vypadat, ale specifickým potřebám daného autistického jednotlivce. V předposlední kapitole Price autistické čtenářky a čtenáře vyzývá, aby si v autistické komunitě našli své místo a vyhodnotili, které mezilidské vztahy jim umožňují se projevovat autenticky a ve kterých se naopak musí maskovat a hrát nějakou neurotypickou roli. V poslední kapitole pak představuje svou vizi světa, který neurodivergentní lidi nediskriminuje a nenutí je se maskovat, naopak je přijímá jako přirozenou součást lidské rozmanitosti a umožňuje jim být plnohodnotnou součástí společnosti. Chce toho dosáhnout díky změně chápání konceptu postižení jako takového (Price místo medicínského modelu prosazuje model sociální) a díky s ní spojeným proměnám zdravotního, vzdělávacího a právního systému – a v jednotlivých podkapitolách podrobněji rozebírá jednotlivé kroky, jejichž prostřednictvím bychom se této utopické vizi mohli přiblížit.

Pasáže rozebírající vědecké výzkumy se ve všech kapitolách do určité míry prolínají jednak s konkrétními příběhy autistických lidí, na jejichž životech Price ilustruje zjištění různých studií a přínosy postupného přijetí odmaskované autistické identity, a jednak s jednotlivými cvičeními, která mají čtenáře a čtenářky podnítit se hluboce zamyslet nad vlastními hodnotami, potřebami, zvnitřněnými předsudky, sebenenávistí a sebepřijetím.

Pro praktickou, překladatelskou část této diplomové práce jsem si ovšem záměrně vybrala celou první kapitolu (nikoli předmluvu) a úryvek kapitoly druhé, jenž je od zbytku oddělen graficky. Vzhledem k tématu a obsahu této pasáže se totiž jedná o terminologicky nejnasycenější část publikace – právě v první kapitole se objevuje největší množství odborných termínů, jejichž přítomnost v textu klade na překladatelku z hlediska faktické správnosti a dohledávání zažitých českých ekvivalentů či (v případech, kdy oficiální ekvivalent neexistuje) nejpoužívanějších překladů relativně největší nároky. Část druhé kapitoly pak byla do úryvku k překladu zahrnuta jako reprezentativní pasáž obsahující druhý jazykový a překladatelský problém, jemuž se tato práce věnuje – problematiku genderově inkluzivního, respektive nebinárního jazyka.

První kapitola začíná příběhem Crystal, s níž se čtenářstvo v rámci knihy setká ještě několikrát. Price na jejím osudu ilustruje první z mnoha mýtů o autismu, jež v publikaci vyvrací – a sice že ženy autismus nemívají. Tato mylná domněnka vede k tomu, že tato sociodemografická skupina trpí výrazným poddiagnostikováním, a proto se také její příslušnice musí častěji maskovat. Price Crystalin příběh, autistické znaky a projevy i pociťovanou nutnost se maskovat prolíná s vlastními zkušenostmi a rodinnou anamnézou. V následující podkapitole definuje poruchy autistického spektra na základě osmi krátkých, jednoduchých výroků, které pak dále rozvádí, přičemž tuto pasáž otevírá krátkým úvodem vysvětlujícím, že mnoho mylných představ o autismu (i v odborné komunitě) vychází ze zkoumání jeho externích projevů, nikoli jeho interních, neurobiologických charakteristik. V další podkapitole pak popisuje rozpor mezi tím, jak se všeobecně předpokládá, že se autismus běžně projevuje, a tím, jak skutečně autismus u lidí, kteří ho mají, vypadá – zde se opět vrací ke Crystal jako k ilustrativnímu příkladu. Následující podkapitola se věnuje historii výzkumu této poruchy, snahám identifikovat její příčiny a nalézt na ni lék či léčebný postup a také vzniku nejrozšířenější představy o tom, co to autismus je. Nevynechá ani přetrvávající dopady této představy v medicínském i mimomedicínském prostředí, které se dodnes projevují například v tom, jak jsou autističtí lidé nejčastěji zobrazováni v masmédiích a populární kultuře. Na to Price navazuje praktickým cvičením, při němž by se čtenáři a čtenářky měli zamyslet nad tím, jaké stereotypy o autismu znají a jak ovlivnily jejich smýšlení o této poruše – a pokud sami autismus mají, i nad tím, jaký vliv měly na způsob, jak vnímají sami sebe a jak a proč se maskují. V následující podkapitole se obrací přímo k těm čtenářům, kteří se domnívají, že by mohli být na spektru, a pokud se rozhodli se na autismus nechat vyšetřit, informuje je, jaké přínosy a nevýhody by to pro ně mohlo mít. Zdůrazňuje však,

že součástí autistické komunity se může stát i člověk bez oficiální diagnózy, který si prošel procesem sebeuvědomění a jako autista se identifikuje.

První kapitolu uzavírá metajazyková pasáž vysvětlující a zdůvodňující ideologicky motivované jazykové volby. Vzhledem k tomu, že se pochopitelně vztahuje k jazyku, v němž byla kniha původně sepsána – tedy k angličtině a jejímu jazykovému úzu, který je v mnoha ohledech odlišný od češtiny –, se jedná o naprosto klíčovou podkapitolu, jejíž obsah a překlad má zásadní dopad na podobu české verze celé publikace. Konkrétním rozdílům v úzu a překladatelským problémům s nimi spojeným se věnuje kapitola 3.3.2 této práce, avšak obsah této podkapitoly do značné míry předurčuje zvolenou překladatelskou metodu a instruuje čtenářstvo, jak ke knize přistupovat, takže jsem se i s přihlédnutím k potenciálně zavádějícím rozdílům mezi anglickým a českým jazykovým územ v této oblasti rozhodla k poměrně radikálnímu kroku a předsadila tuto poznámku k použitému jazyku na samotný začátek knihy, tedy ještě před předmluvu. Předmluva však není součástí překladu přiloženého k této práci, a proto zde poznámka k jazyku přímo předchází první kapitole.

Druhá kapitola knihy začíná analogicky s kapitolou první, tedy osobním příběhem konkrétní autistické osoby, nicméně zde Price čtenářstvo seznamuje s nebinární*m Bobbi*m. Sám Price je trans muž a právě trans komunitu v rámci celé knihy připomíná jako jednu ze skupin, u nichž se autismus projevuje specifickým způsobem či bývá přehlížený. Překladatelská problematika nebinárního jazyka se tak prolíná celou českou verzí této publikace.

Ze stylistického hlediska je přeložený úryvek poměrně rozmanitý, neboť se stylistika jednotlivých pasáží přizpůsobuje jejich obsahu a tónu; tuto stylistickou proměnlivost je možné pozorovat v celé knize. V částech popisujících osobní příběhy konkrétních lidí píše Price uvolněným stylem, používá méně odborných termínů (respektive pokud nějaký použije, v závorce či vsuvce jej okamžitě vysvětlí) a z povahy textu v těchto místech vyplývá i nižší četnost externích referencí a s ní spojená menší intertextovost. Tyto části textu zahrnují časté citace popisovaných jedinců ve formě přímé i nepřímé řeči, případně v rozličném rozsahu i parafráze jimi vyprávěných příběhů. Price zde používá zejména vyprávěcí a popisné slohové postupy, jeho cílem je na čtenáře emocionálně působit, persvazivní funkce textu převládá nad funkcí referenční. I v těchto pasážích je však patrné, že text psal vzdělaný autor pro podobně (tedy vysokoškolsky) vzdělané

čtenářky a čtenáře – Price střídá delší, složitá souvětí obsahující finitní i nefinitní fráze s kratšími a jednoduchými větami, které mají za účel zdůraznit popisované problémy, vystupňovat jejich naléhavost, a přiblížit tak čtenářstvu neustále se zvyšující tlak vyvíjený na autistické protagonistky a protagonisty prezentovaných příběhů (Price 2022: 18):

> It hit Crystal like a Mack truck after she completed her senior thesis in college. College had taken her a few years longer than the rest of her friends, though she couldn't explain exactly why. She was always having to drop classes in order to hold her life together. A full course load just wasn't possible.

V knize obsažené osobní příběhy slouží kromě konkretizace prezentovaných odborných konceptů a jejich zlidštění na individuální úrovni i k větší dynamizaci textu – příběhy s vloženou přímou řečí zpovídaných osob mají výrazně větší spád než pasáže věnované vědeckým poznatkům týkajícím se autismu.

V odborných pasážích populárně-naučného charakteru, kde Price přístupnou formou objasňuje koncepty z neurobiologie, psychologie i psychiatrie spojené s autismem, se objevuje výrazně větší koncentrace termínů, oficiálních názvů poruch a specifického lexika spojeného s odbornými tématy. Převládá zde referenční funkce textu, ačkoli funkce persvazivní se zde objevuje také, zejména v pasážích, v nichž autor vyvrací mylné domněnky nebo prezentuje alternativní náhledy na určitá fakta. Price některé méně známé termíny vysvětluje i v těchto částech knihy – rozsah vysvětlivky se proměňuje v závislosti na relativní důležitosti jím použitého termínu, od dvou- či vícečlenné exemplifikace (1) přes sevřenou definici v přístavku (2) a definující parenteze oddělené závorkami (3) až po celé věty či souvětí (4) (Price 2022: 20–22; zvýraznění termínů v [1] a [2] kurzívou vlastní):

(1) […] *behavioral signs*, such as trouble reading social cues or hesitating to initiate contact with other people.
(2) […] *Von Economo neurons (or VENs)*, brain cells that help with rapid, intuitive processing of complex situations.
(3) […] *prosopagnosia* (the inability to recognize faces), […]

(4) Autism is a *developmental* disability because compared to neurotypical milestones, it comes with delays: many Autistic people continue to grow in their social and emotional skills for much later in life than allistics tend to.

V pasážích zaměřených na výsledky vědeckých studií a výzkumu Price používá zejména výkladové a popisné slohové postupy, nevyhýbá se však ani postupům úvahovým, zejména v místech, kde dává vědecké poznatky do souvislosti či kontrastu s vlastními postoji a přesvědčeními. Tyto části také strukturuje rigidněji než jiné, aby systematicky prošel všechny rysy objasňovaného vědeckého konceptu – v přeloženém úryvku se pevnější struktura projevuje zejména v podkapitole nazvané *Defining Autism*, kde graficky (tučným zvýrazněním a kurzívou) odlišuje osm různých aspektů poruchy autistického spektra, jimž vždy věnuje následující odstavec či odstavce. Kromě běžného rozčlenění na kapitoly, podkapitoly a jednotlivé odstavce si Price vypomáhá i číselnými seznamy či poznámkami v bodech (Price 2022: 41 a 22), grafem znázorňujícím procentní podíl dětí, jimž je v USA autismus každoročně diagnostikován (Price 2022: 40), a tabulkami s textem úloh pro čtenáře a čtenářky (Price 2022: 38) nebo terminologickými doporučeními (Price 2022: 48).

Jak již bylo zmíněno, nedílnou součástí této publikace jsou právě i různá úvahová cvičení předkládaná čtenářstvu v tabulkách, a graficky tedy oddělená od zbytku textu. Price v nich používá jednodušší, na některých místech až heslovitý jazyk. V těchto tabulkách se také nejvíce projevuje příručkový charakter knihy – jejím cílem není čtenáře a čtenářky pouze pasivně informovat, ale i je aktivně navádět na cestu za sebepoznáním vedoucím k lepší kvalitě života.

3.2 Překladatelská metoda

Snažila jsem se o obsahově věrný překlad, který bude v češtině působit co nejpřirozeněji, ale zároveň zachová stylistické a lexikální rysy originálu, které mají ideologické, aktivistické pozadí. V publikaci spadající do odborné literatury faktu bylo nutné se zaměřit na správnou terminologii, k tomuto účelu jsem využívala různé odborné slovníky a příručky, glosáře či terminologické databáze, uvedené v bibliografii této práce, pracovala jsem i s původními českými texty, které pojednávají o souvisejících tématech. Česká věda a její jazyk zde však – podobně jako tomu je v ostatních oblastech – o něco zaostávají za anglickojazyčným bádáním. Dochází tedy k tomu, že zatímco pro některé z termínů máme oficiální české ekvivalenty, v jiných případech ještě pojmosloví není ustálené. Pokud jsem při překladu narazila na termín, který v českém prostředí ještě nemá všeobecně přijímaný protějšek, a tak se v česky psaných textech o autismu či přidružených tématech většinou vyskytuje jeho anglická podoba, hledala jsem jiné způsoby, jak jej přeložit. Tento postup jsem si zvolila proto, abych odborný text zbytečně příliš nezatěžovala cizojazyčnými slovy, která by mohla čtenářstvo zmást či odradit. Navíc, jak jsem již zmiňovala, Price v textu složitější či méně známé termíny (u nichž jsem na tento problém v rámci celé knihy narážela nejčastěji) okamžitě vysvětluje, nebylo tedy bezpodmínečně nutné, aby byly dohledatelné čistě jako pojmy i v jiných česky psaných textech.

Některé pojmy sice mají zavedené české ekvivalenty (jeden či hned několik), ale většinou se, jak tomu v odborném diskurzu bývá, jedná o kalky původních anglických termínů. Z tohoto důvodu nemusí takto převedená spojení v češtině působit úplně přirozeně, případně mohou svou strukturou navozovat matoucí představu, co se za nimi skrývá. Jedná se například o pojem „porucha senzorické integrace“ (Kliková 2024) (v českých textech se také můžeme setkat se synonymním spojením „porucha senzorického zpracování“ [Hrčová 2021]), který je v českém prostředí používán jako překlad anglického názvu *sensory processing disorder*. Průhlednější českou variantou by sice bylo například spojení „porucha integrace/zpracování senzorických vjemů“, ale jako překladatelce mi nezbývalo nic jiného, než použít lehce nepřesný a zavádějící, avšak zavedený český ekvivalent.

Co se hlavních autorských záměrů i obsahového charakteru publikace *Unmasking Autism* týká, představuje tato kniha naprosto ukázkový příklad populárně naučného textu z oblasti disability

studies, jak byl tento obor definován v antologii *Jinakost – postižení – kritika. Společenské konstrukty nezpůsobilosti a hendikepu* (Kolářová 2012: 15):

> Jako obor, který vyrostl z úsilí o uznání a zrovnoprávnění osob stigmatizovaných přídomky invalidní, retardovaní, dysfunkční, abnormální, neschopní, nezpůsobilí či(li) „postižení", obracejí disability studies pozornost od individuálních „jinakostí" k jejich společenským, politickým a kulturním interpretacím a způsobům, jakými se v moderní společnosti kategorie ne/způsobilosti stává strategicky důležitým prostředkem uspořádání a ovládání nejenom „postižených", ale celé společnosti.

Z důrazu na persvazivní funkci textu vyplývá nutnost věnovat zvýšenou pozornost zvolenému jazyku – nejen odbornému lexiku, ale také konkrétním senzitivním označením a vyjádřením. Vědom si toho je i sám autor, proto ostatně do knihy řadí i onu metajazykovou poznámku osvětlující jeho lexikální volby a motivaci za nimi. Pro překladatelku, jejíž záměrem je českému čtenářstvu poskytnout iluzionistický překlad, z toho vyplývá nutnost hledat průsečíky mezi českým územ na straně jedné a věrností autorovým záměrům a názorům na straně druhé – přeložený text nesmí na české adresáty působit nepřirozeně či necitlivě, není však možné kvůli plynulosti a čtivosti překladu přehlížet autorovo přesvědčení a promyšlenou volbu používaného lexika.

Vycházela jsem z metody, kterou Newmark nazývá sémantickým překladem (*A Textbook of Translation* 1988: 46–8) a jejímž cílem je cílovému čtenářstvu předložit úsporný a přesný překlad, zachovat přitom i jeho estetickou funkci a reprodukovat autorův styl. Při překladu jsem se snažila co nejlépe vystihnout myšlenkové pochody autora originálu, výchozí text interpretovat a především dosáhnout toho, aby byl účinek na čtenářstvo překladu co nejbližší účinku, jaký měl na své čtenáře a čtenářky původní text. Právě zamýšlený efekt pro mě byl rozhodující a byl i důvodem, proč jsem se u metajazykové poznámky rozhodla obětovat formální věrnost originálu a přesunula jsem ji na začátek překladu – domnívám se totiž, že tímto krokem nejlépe dodržím deklarovaný princip ekvivalentního účinku na adresáty výchozího a cílového textu.

S přihlédnutím k výše uvedeným faktorům, které přímočarý překlad komplikují, jsem během překladatelského procesu ve větší míře musela používat různé modulační strategie, díky nimž

jsem mohla dostát autorovým záměrům a zároveň použít přirozenou českou formulaci. Konkrétní úskalí, jimž jsem během překládání čelila, spolu s alternativními řešeními podrobněji rozebírám v následující kapitole, která se věnuje dvěma největším překladatelským problémům přítomným v překládaném úryvku – citlivému jazyku souvisejícímu s genderem a postižením.

3.3 Hlavní překladatelské problémy

Jak již bylo předestřeno v první části této práce, hlavními překladatelskými problémy, kvůli nimž jsem si úryvek z knihy *Unmasking Autism* pro diplomový překlad vybrala, byl jazyk týkající se postižení na straně jedné a inkluzivní či genderově senzitivní jazyk na straně druhé. U obou jazykových otázek se překládajícím nabízí několik různých řešení; následující část práce si klade za cíl jednotlivá řešení popsat, vysvětlit jejich výhody a případné nevýhody, zachytit jejich používání v praxi a zdůvodnit volby, k nimž jsem se přiklonila v českém překladu, jenž tvoří praktickou část této diplomové práce.

3.3.1 Inkluzivní a nebinární jazyk

3.3.1.1 Inkluzivní jazyk i mimo výpovědi nebinárních osob

Důraz na genderově inkluzivní a senzitivní jazyk můžeme řadit mezi jeden z hlavních aspektů překládaného textu. Price v knize *Unmasking Autism* mimo jiné rozbíjí zavedené, ale mylné představy o tom, že autismus mají zejména bělošští chlapečci, a dává si záležet na tom, aby v originálním textu dával prostor mnoha lidem různých genderových identit, kteří se tomuto stereotypu vymykají. Tento jeho záměr se vedle obsahové roviny textu propisuje i do roviny jazykové – což je poměrně jednoduché v angličtině, která disponuje rodově neutrálním zájmenem *they* v singuláru, používaném – kromě formy vyjadřování, která je vlastní většině nebinárních lidí (jejímuž překladu se věnuje následující podkapitola této práce) – také v případech, kdy není gender dotyčné osoby známý, relevantní či kdy zůstává záměrně nesdělen. Oproti tomu v českém jazyce, který má výrazně rodový charakter, se gender lidí, kteří v textu vystupují, na jazykovou rovinu textu propisuje poměrně zřetelně. Nejedná se přitom o žádný nový poznatek, jak může ilustrovat následující úryvek z knihy esejů o českém jazyce *Chrám i tvrz* překladatele Pavla Eisnera, která vyšla v roce 1946 (Eisner 2020: 455):

> *Než jsem tam přišla, byla jsem celá utrmácená*; tak prostá věta, a přec lidský tvor, který ji pronáší, upozorňuje hned čtverým tvarem (přišla – byla – celá – utrmácená) na své pohlaví.
> Není ani tak velkou nadsázkou, řekneme-li, že to je skoro už exhibicionismus pohlavnosti.

Jako neutralizační prostředek se v češtině nejčastěji používá generické maskulinum, odkazující nejen k mužům, ale k lidem obecně – ačkoli existují studie zpochybňující, že je jako neutrální skutečně vnímáno, jak ostatně píší i Renzetti a Curran ve své knize *Ženy, muži a společnost,* jedné ze základních publikací v oboru genderových studií (Renzetti & Curran 2003: 177):

> Další způsob, jak jazyk ženy ignoruje nebo vylučuje, je používání takzvaného generického maskulina […]. Tradiční gramatická pravidla se drží toho, že maskulinum by se mělo užívat nejen s výlučným odkazem k mužům, ale i k lidským bytostem všeobecně. Empirický výzkum však vážně zpochybňuje, zda je tento přístup skutečně neutrální nebo generický (např. Gastil, 1990; Hamilton 1988). (V češtině je tento problém ještě výraznější, protože má na rozdíl od angličtiny kategorii gramatického rodu, který navíc rozlišuje i v plurálu. Zatímco tedy např. anglický výraz „*members of this group*" je skutečně neutrální a nespecifikuje, jde-li o ženy, či muže, v češtině se běžně užívá generické maskulinum, tedy „členové této skupiny", nikoli „členové a členky". Pozn. překl.)

Výše uvedenou citaci jsem záměrně uvedla v publikované české verzi, neboť přidaná překladatelská poznámka (kniha vyšla v překladu L. Gjuriče, B. Knotkové-Čapkové, M. Linkové a V. Parente-Čapkové) výborně ilustruje, v čem nás systémové rozdíly mezi anglickým a českým jazykem v této oblasti (i konkrétně v překladu této knihy) staví do nevýhodné pozice. Při překladu do češtiny je totiž potřeba na genderovou vyváženost textu dbát explicitněji než autor v originálním znění a z překladatelské pozice v českém textu záměrně zdůrazňovat ženský rod, nenechávat ho pouze implikovaný v generickém maskulinu, ale vytahovat ho na lexikální rovinu textu.

Ačkoli v posledních desetiletích v českém kontextu vznikají snahy se proti používání generického maskulina a proti s ním spojenému jazykovému sexismu vymezit (zde je namístě zmínit práci lingvistky Jany Valdrové, zejména její publikaci *Reprezentace ženství z perspektivy lingvistiky genderových a sexuálních identit*), neobvyklost užívání inkluzivního jazyka v českém kontextu na začátku minulého desetiletí popsala Kalivodová takto (Kalivodová 2012: 78):

> Česká jazyková praxe se nevzdává generického maskulina, které je nejzjevnějším středobodem zamlčování ženy v českém jazyce a také příčinou strategií souvisejících s tímto zamlčováním.

Pokud se zaměříme na média jakožto na jednu z nejvlivnějších a nejdůležitějších sfér, které za pomoci užívaného jazyka zrcadlí, formují a mění postoje veřejnosti, je v roce 2024 možné konstatovat, že ačkoli k jistému posunu v této oblasti došlo – díky projektům, které na genderově vyvážené a inkluzivní vyjadřování kladou důraz, například feministickému webovému magazínu Druhá : směna, se toto téma minimálně více objevuje v hledáčku zájmu laické veřejnosti –, generické maskulinum si stále ve většině mainstreamových medií, stejně jako u velké části odborné komunity, udržuje ničím neohroženou pozici standardní formy vyjadřování.

Pro porovnání uvádím úryvek z perexu článku publikovaného právě ve webovém magazínu Druhá : směna, jehož redakce se snaží prosazovat genderově vyvážené vyjadřování a většinou k tomu volí řešení zahrnující obě rodově odlišené koncovky graficky oddělené hvězdičkou (DS 1, tučné zvýraznění vlastní):

> Co se může stát, když člověk po dlouhé době objeví své staré deníky? Nejspíš nám připomenou všechno, čím jsme si **prošli*y** i to, na co bychom nejraději **zapomněli*y.**

Oproti tomu v perexu mainstreamového zpravodajského článku na veřejnoprávním serveru iRozhlas, publikovaném zhruba o měsíc později, najdeme následující formulace (iRozhlas 1, tučné zvýraznění vlastní):

> **Tvůrci** internetových videí, kteří je publikují za účelem zisku, se nyní musí nově registrovat u Rady pro rozhlasové a televizní vysílání. **Youtuberům** a **influencerům** to nařizuje evropská audiovizuální směrnice […]. Může se to týkat tisíců i desetitisíců **uživatelů**.

Určitý pokrok lze v tomto ohledu zaznamenat i u novějšího typu médií, zaměřených zejména na mladší publikum, kupříkladu u pořadů z rozhlasové stanice Rádio Wave (RW 1), kde běžně používají hromadná podstatná jména (např. *posluchačstvo*) či zatím nezvyklé, specificky ženské

tvary substantiv, která se většinou užívají v mužském rodě, a to i v případě, že odkazují výlučně k jedné ženě, jako je například podstatné jméno *host*, resp. *hostka*.

Když jsem ukázku z *Unmasking Autism* překládala, mým cílem bylo zkombinovat mnoho různých způsobů, jak při psaní cílového textu používat genderově vyvážený jazyk. Nejčastějším způsobem, jak explicitně jmenovat ženy, a dbát tak na genderovou vyváženost textu, je používat symetrické páry substantiv mužského a ženského rodu. Tyto dvoučlenné výrazy však kopírují binární rozdělení na osoby ženského a mužského pohlaví, a nejsou tak genderově inkluzivní, což není na mnoha místech v knize, v níž vystupuje množství trans a nebinárních lidí, ideální. Snažila jsem se jimi text příliš nezatěžovat, a tak jsem hledala a využívala i jiné možnosti, jak genderově neutrální výrazy z anglického originálu převést do češtiny a nezploštit je na generické maskulinum. Kromě příkladů z praxe jsem vycházela i z metodických doporučení lingvistky Jany Valdrové, čím jinak všudypřítomné generické maskulinum nahrazovat. Jednou z možností, které Valdrová v odborném článku *Inkluzivní vyjadřování v češtině. Metodická doporučení* (2024: 137) navrhuje, je používání vespolných označení, například *lidé* či *osobnost*, která bez ohledu na jejich (jediný a neměnný) mluvnický rod označují všechny rody a potažmo všechny genderové identity. Při překladu jsem po vespolných substantivech sáhla na mnoha místech, například tam, kde bych v rámci krátkého úseku jinak znova opakovala dvoučlenný pár zahrnující mužský i ženský rod (ve dvojicích pasáží z originálu a překladu je tučné zvýraznění vždy vlastní; číslo stránky u originálu odkazuje ke stránkování v přiloženém souboru obsahujícím výchozí text; číslo stránky u překladu odkazuje do tohoto souboru, na kapitolu 2):

> **Allistics** got caught off guard by how impossible and illogical the overall image was, whereas **Autistics** could just focus on the individual lines and shapes that made up the image, and re-create the drawing from the bottom up. (O: 22)
>
> **Alistické účastnice a účastníky** při experimentech zaskočilo, jak nemožně a nelogicky celý obrázek působí, zatímco **lidé na spektru** se dokázali soustředit na jednotlivé čáry a tvary, z nichž se obrázek skládá, a kousek po kousku ho zreprodukovat. (P: 17)

Dalším ze způsobů, jak zajistit rodovou neutralitu, je zcela se vyhnout pojmům označujícím osoby a místo toho přejít na abstraktnější úroveň institucí (ať již konkrétních, oficiálně pojmenovaných, nebo i obecně pojatých), jiných skupinových označení nerozlišujících gender či

zvolit neutralizující opisné formulace – například místo dvoučlenného spojení *výzkumníci a výzkumnice* použít výraz *výzkumná komunita* či si místo *odbornice a odborníci* zvolit spojení *odborné pracoviště*. Rodově specifickému vyjádření se můžeme vyhnout i použitím jiných slovních druhů (například adverbia rozvíjejícího sloveso místo substantiva rozvitého adjektivem – *překládá kreativně* namísto *kreativní překladatel*ka*) nebo synonyma s rodově neutrální formou (například adjektivum s měkkou deklinací místo tvrdé – *kreativní* místo *nápaditý*á*). Ačkoli tuto modulaci není možné použít vždy a namísto jakéhokoli označení, v překladu jsem se k ní snažila uchylovat zejména ve chvíli, kdy se už v bezprostřední blízkosti daného výrazu jeden z párů rodových protějšků vyskytoval, jako je tomu u následujícího příkladu:

> A limited number of **specialists** are qualified to assess and diagnose Autism (your average **psychologist** can't do it), and the diagnostic process typically involves multiple tests, screening surveys, and even interviews with the Autistic person's family and friends. (O: 41)
>
> V běžné **psychologické ordinaci** diagnostiku autistických poruch nezvládnou, potřebné vzdělání k tomu má pouze omezený počet **odborníků a odbornic** a diagnostický proces většinou zahrnuje několik vyšetření, testovacích dotazníků, případně i rozhovory s příbuznými a přáteli daného člověka. (P: 35)

V některých případech hrála snaha o genderově inkluzivní jazyk roli i při výběru konkrétního překladatelského postupu. V následujícím příkladu je při překladu z angličtiny použita modulace, konkrétně změna perspektivy, motivovaná právě záměrem se rodu zmíněného odborníka či odbornice vyhnout:

> "I had to **see two specialists**," Crystal tells me. (O: 42)
>
> „Musela jsem **se nechat vyšetřit dvakrát**," vypráví mi Crystal. (P: 35)

Další strategií abstrakce od rodu je vedle hromadných, rodově neutrálních podstatných jmen (např. *publikum*, *personál*) i používání substantivizovaných adjektiv (např. *vyučující*, *studující*). V následující větě je na malém prostoru použito hned několik zmíněných postupů:

> Even though a diagnosed disability entitles you to accommodations on paper, many **employers** and **educators** refuse to provide them, or mistreat the **employees** and **students** who request them (for more on the limitations of the ADA and its inconsistent enforcement, see Chapter 8). (O: 43)
>
> Přestože máte díky diagnostikovanému postižení oficiálně nárok na podporu specifických potřeb, mnoho **firem** nebo **vzdělávacích zařízení** ji jednoduše odmítá poskytovat, případně s **personálem** či **studujícími**, kteří si o ni zažádají, zachází špatně (o omezeních a nedůsledném vymáhání amerického antidiskriminačního zákona se dozvíte více v osmé kapitole). (P: 36)

Pokud například potřebujeme slovesné přídavné jméno použít v pádě, v němž má každý rod jinou koncovku, Valdrová jako jedno z možných řešení doporučuje kombinaci obou tvarů pomocí symbolu hvězdičky (2024: 138). V psaných textech se totiž v rámci inkluzivního vyjadřování místo dříve běžného lomítka, vnímaného jako binární volba mezi dvěma koncovkami (a tedy i přirozenými rody), vžívá používání jiného grafického symbolu, zejména hvězdičky, která odděluje dva rodové póly a zahrnuje i celou genderovou škálu mez nimi (Pavlica 2021):

> Na rozdíl od lomítka, které znamená „nebo“, ale hvězdička zahrnuje celé spektrum genderové rozmanitosti, a tedy vyplňuje celý prostor mezi mužským a ženským rodem v jazyce.

Valdrová (2024: 137) takto vytvořené inkluzivní tvary doporučuje například v inzerátech nabízejících volné pracovní pozice – s podobně heslovitým vyjadřováním a nutností na co nejmenší prostor vměstnat co nejvíce informací jsem se při překladu setkala především v tabulkách obsahujících úkoly či otázky pro čtenářky a čtenáře knihy. Na těchto místech jsem využila právě symbol hvězdičky, abych zachovala záměr autora, který chce svými cvičeními oslovit naprosto všechny bez ohledu na jejich genderovou příslušnost:

> Complete the sentence: Before **I knew** better, **I assumed** all Autistic people were _____, _____, and _____. (O: 38)

> Dokončete následující větu: Než jsem si o tom **zjistil*a** více, **domníval*a** jsem se, že všichni autističtí lidé jsou _____, _____ a _____. (P: 32)

Vedle výše zmíněných možností genderově inkluzivního jazyka doporučuje Valdrová (2024: 137) používat také deiktické prostředky, zejména přímé zdvořilé oslovování ve formě druhé osoby plurálu. Tento prostředek je jistě užitečný v administrativních textech, oficiální komunikaci či například na webových stránkách různých institucí, kde lze neosobní formulace v generickém maskulinu nahradit touto formou oslovení klientely, a v konečném důsledku tak zdůraznit fatickou funkci komunikátu. Pro účely tohoto překladu jsem ho však neshledala příliš vhodným – Price záměrně stylisticky rozlišuje příručkové pasáže, kde se obrací přímo na čtenářstvo (a kde v překladu zůstává přímé oslovení zachováno), od odbornějších výkladových pasáží, kde je přeci jen kontakt mezi autorem a těmi, jimž je text adresován, poněkud omezen, a mým překladatelským záměrem bylo toto rozdělení zachovat.

3.3.1.2 Představení a rozbor jednotlivých možností nebinárního jazyka

Jazyk hraje v našem životě nesmírně důležitou roli – obklopuje nás úplně všude, ovlivňuje naše vnímání a smýšlení a odráží společenské systémy a hierarchie. Pojmenovat něco znamená tomu porozumět a zařadit si to do určité mentální kategorie (Talbot 2020: 32, překlad vlastní):

> Své zkušenosti pojmenováváme a seřazujeme, stejně tak rozčleňujeme i lidi – způsobem, který existující společenské vztahy a identity nejen odráží, ale také upevňuje. Rozřazování lidí do různých kategorií tak má silnou normativní funkci.

Jedním z konceptů, které jazykem vyjadřujeme a popisujeme, je genderová identita, ať už naše, nebo ostatních. V češtině se mluvnické znaky přirozeného rodu (genderu) vyskytují velmi často ve všech výpovědích, v psaných ještě o něco častěji než v mluvených (v mluvené řeči nevnímáme rozdíl mezi koncovkami -i a -y préterita v plurálu), přičemž genderové vyjadřování je významnou součástí lidské identity s výraznými dopady na život daného člověka, včetně jeho postavení ve společnosti (Ervin et al. 2023: 344, překlad vlastní):

> Genderová identita a sexuální orientace každého člověka ovlivňují nenápadnými i zjevnými způsoby, mají výrazný vliv na jeho životní zkušenosti, mezilidské vztahy i příležitosti, jakých se mu dostává. Neméně důležitý je dopad, který mají na celkový zdravotní stav jedince, a to zejména vlivem společenského stigmatu, diskriminace a marginalizace.

Při tvorbě jakéhokoli textu (součásti domácí i překladové literatury) bychom se měli snažit zvoleným jazykem bojovat proti diskriminaci v této oblasti – samozřejmě pokud se nejedná o texty, v nichž k diskriminaci dochází s nějakým autorským záměrem. V textu, jakým je *Unmasking Autism*, kde hraje velkou roli právě genderová identita mnoha v něm vystupujících lidí a kde si autor dává velmi záležet na tom, aby jejich identitu a preferované sebepojetí respektoval a utvrzoval, je hledání co nejkorektnějšího a nejcitlivějšího převedení do češtiny naprosto klíčové. Zájmena, jaká daný člověk používá, a další mluvnické znaky genderu totiž tvoří důležitou součást sociálního genderového vyjadřování (Ervin et al. 2023: 345, překlad vlastní):

> Genderovým vyjadřováním se myslí způsoby, jakými člověk navenek signalizuje či dává otevřeně najevo svou příslušnost k určitému genderu. Spadá pod něj chování (řeč těla a hlas), fyzická stránka (oblečení, účes, líčení) a společenské projevy (jméno a preferovaná zájmena).

Sociolog Karel Pavlica (Pavlica 2021) mezi negativní důsledky nesenzitivního užívání jazyka kromě prohlubování diskriminace, stereotypizace a stigmatizace řadí i zneviditelňování určitých skupin osob vedoucí k jejich společenskému znevýhodnění. Zatímco v angličtině se již pro nebinární osoby většinově ustálilo používání rodově neutrálního zájmena *they* v singuláru, čeština zatím nemá žádný zavedený a většinově používaný systém, který by byl schopný komplexně řešit veškeré výskyty, kde se gender propisuje do mluvnického rodu, a tím se existence nebinárních lidí v češtině komplikuje.

Vzhledem k neustálenému používání dochází v této jazykové oblasti k častým a rychlým změnám, cílem následující části této práce je tedy zachytit momentální situaci, představit jednotlivé (užívané, nikoli vyčerpávající) možnosti nebinární češtiny a zdůvodnit volbu konkrétních postupů v ukázkovém překladu. Kvůli nedostatku odborné české literatury k této otázce jsem vycházela zejména z příručky *Manuál kvíření jazyka českého*, sbírky čtyř textů

pojednávajících o genderově inkluzivní češtině, a ze záznamu přednášky pro překládající, pořádané v rámci Jeronýmových dnů v roce 2022, na níž vystupoval právě sociolog Pavlica z Ostravské univerzity a překladatelka Jana Kunová. Kunová na ní poznamenala, že ať už si v praxi při převodu nebinarity z anglického textu do češtiny vybereme jakýkoli v současné době existující systém, v českém textu se bude rod propisovat do tolika míst, že se v každém textu najde něco, co se vybranému systému vymyká, takže nám nezbyde nic jiného než postupy kombinovat. Toto mohu potvrdit nejen já z vlastní praxe (při překladu knihy *Unmasking Autism* v celém jejím rozsahu bylo nutné se uchýlit k několika různým strategiím); k podobnému závěru došla například i překladatelka Jana van Luxemburg, která z němčiny do češtiny převedla román nebinárního autorstva Kim de L'Horizon *Kniha krve*, jehož hlavní postava má rovněž nebinární identitu. Následující úryvek z její předmluvy, objasňující jazykové volby v přeloženém románu, skvěle ilustruje nutnost doplňování vybraného postupu dalšími strategiemi (Van Luxemburg 2023: 9–10):

> Původně jsem zamýšlela kombinovat historický prézens s jedním z doporučovaných způsobů překladu nebinární mluvy, a to se spojením gramatiky první osoby jednotného a množného čísla (např. „šli jsem"). […] V textu toto řešení fungovalo, ovšem jen do chvíle, kdy hlavní postava začala popisovat zážitky s přáteli. Výrazy typu „šli jsem" se zde ocitaly v nebezpečné blízkosti běžné první osoby množného čísla („šli jsme") a text se stával nepřehledným. Nakonec jsem použila pouze historický prézens (s čímž souhlasil*a i autor*ka) a v pasážích, kde bylo třeba ponechat minulý čas, jsem volila neutrální obraty typu „napadlo mě". Vzpomínky na dětství jsem zachovala středním rodem (to dítě). Vzhledem k tématu nebinarity jsem v textu nepřechylovala ženská příjmení.

Pro účely představení jednotlivých možností nebinárního českého vyjadřování jsem si z originálního anglického textu vybrala následující úryvek o délce dvou vět, v nichž vystupuje nebinární Bobbi – u každého postupu pak uvedu jeho modelový překlad jako ilustrativní příklad využití dané strategie (označený [1] – [7]):

> They lacked the fine motor control to do makeup or write in pretty cursive letters. When girls subtly bullied them in the lunchroom for their short, self-chopped haircut, Bobbi couldn't understand what was happening. (O: 51)

3.3.1.2.1 Střední rod

Asi nejvíce nasnadě je v češtině využít neutrum – v tomto případě většinou není nutné vymýšlet nové tvary, formulace ani koncovky, neboť český jazykový systém se středním rodem počítá.

(1) Neovládalo dostatečně jemnou motoriku, a tak se nemohlo malovat, nezvládalo ani psát úpravným psacím písmem. Když ho dívky při obědě nepřímo šikanovaly kvůli vlastnoručně nakrátko ostříhaným vlasům, Bobbi nechápalo, co se děje.

Ačkoli v češtině střední rod používáme i k referování o živých lidských bytostech (dětech), spíše jej ztotožňujeme s věcmi, a kvůli těmto negativním konotacím a potenciální dehumanizaci může být jeho užívání (zejména v překladech, bez domluvy s autorem či autorkou v případě fikce nebo se zpovídanými subjekty u literatury faktu) vnímáno jako kontroverzní až nevhodné. Před tím ostatně varuje i Jamie Rose ve svém textu *Jazykové prostředky nebinarity*, který je součástí již zmíněného *Manuálu kvíření jazyka českého* (Rose 2023: 19):

> Ještě většímu riziku pak čelí užívání středního rodu pro jednotlivé nebinární osoby, kde se daný aspekt potenciálního zdětinšťování může míchat i s dehumanizací.

Z tohoto důvodu jsem se rozhodla neutrum pro nebinární osoby v překladu nepoužívat, využívám ho zde však v jiné podobě – a sice ve formě čím dál častějších a všeobecně progresivně akceptovaných odvozených kolektiv (například *čtenářstvo*), která v textu hrají roli prostředku neutralizujícího gender a zajišťují jeho genderovou vyváženost bez binární specifikace maskulina a feminina.

3.3.1.2.2 Plurálové formy a jejich modifikace

Další relativně známou a rozšířenou možností je užívání množného čísla, které se asi nejvíce podobá anglické variantě *they/them*. Vzhledem k jeho přirozené existenci v češtině se

domnívám, že se jedná o formu, na niž je z autorského i čtenářského pohledu nejsnadnější a nejrychlejší si zvyknout. I kvůli tomu jsme se po konzultaci s redaktorským týmem nakladatelství Jan Melvil rozhodli tuto variantu využít v publikované verzi českého překladu *Unmasking Autism*, určené co nejširšímu čtenářskému spektru; navíc se od začátku plánovalo i převedení knihy do audio podoby, kde tato strategie funguje dobře, na rozdíl od grafického vyznačení používaného v ukázce překladu pro tuto práci.

(2) Neovládali dostatečně jemnou motoriku, a tak se nemohli malovat, nezvládali ani psát úpravným psacím písmem. Když je dívky při obědě nepřímo šikanovaly kvůli vlastnoručně nakrátko ostříhaným vlasům, Bobbi nechápali, co se děje.

Tento postup použila například i překladatelka Lucie Bregantová v románu *Dlouhá cesta na malou, rozzlobenou planetu* autorky Becky Chambers, a to v případě Ohan, kteří o sobě smýšlejí jako o plurálové entitě, a tak byla tato strategie logickou překladatelskou volbou (2017: 386):

> Ashby si představil, jak se Ohan odtahují od členů posádky, když je potkají na chodbě, jak sotva snesou, aby se jich Šéfdoktor dotkl rukonohama při lékařské prohlídce.

V mluveném projevu, kde není slyšet rozdíl mezi koncovkami participia minulého času v plurálu (-i u maskulina, resp. -y u feminina), je poměrně bezproblémový, zatímco použití množného čísla v psané podobě v těchto případech neřeší rodovou diferenciaci a specifikaci (např. varianty *šli jsme* a *šly jsme* – zde se nicméně většina textů spoléhá na generickou funkci maskulina a volí koncovku -i).

Snaha tuto nevýhodu odstranit vedla ke vzniku modifikované podoby tohoto postupu, která u plurálových forem participií používá specifické koncovky, například -e, -u či -x (Valdrová 2024: 140), případně koncovky zdvojuje (píše se jak měkké i, tak tvrdé y). Běžně se samozřejmě zvolí jedna koncovka, která se používá systematicky v celém textu, zde však pro příklad v rámci modelového překladu uvádím všechny zmíněné koncovky najednou:

(3) Neovládale dostatečně jemnou motoriku, a tak se nemohlu malovat, nezvládalx ani psát úpravným psacím písmem. Když je dívky při obědě nepřímo šikanovaly kvůli vlastnoručně nakrátko ostříhaným vlasům, Bobbi nechápaliy, co se děje.

Tato strategie je uplatnitelná jak v mluvených projevech, tak v psaných komunikátech, kde – kromě posledně zmiňovaných dvojitých koncovek – působí nerušivým, byť zejména v případě koncovky -x (čtené nejčastěji [iks]) nezvyklým dojmem. Posledně zmiňovaná má však tu výhodu, že si za ní můžeme představit v podstatě cokoli (Rose 2023: 23):

> „X“ jakožto písmeno […] má enormní výhodu v tom, že si ho jako společnost silně spojujeme s matematickou neznámou. Jeho užití ve formě koncovky tak nejen představuje samotné písmeno „x“, ale do určité míry i zastupuje nekonečné množství dalších variant.

Nové koncovky sice řeší stěžejní problém v podobě slovesných forem minulého času, nejsou však produktivní pro jiné slovní druhy v pádových tvarech, kde se rodově odlišené koncovky také vyskytují. Například u substantiv či adjektiv by bylo nutné přijít s novými deklinačními vzory, a tak ani tento postup zatím není možné používat bez kombinace s jinou jazykovou strategií.

Dalším negativem strategie používající plurálové formy sloves k označování jedné (nebinární) osoby je možná záměna či zastření významu, kdy na některých místech z kontextu nemusí být patrné, zda text hovoří o jedné osobě, či o více lidech (ačkoli podobnou námitku bychom mohli v češtině vznést i ke konceptu vykání). Právě snaha těmto potenciálním nedorozuměním předejít zapříčinila vznik další adaptace tohoto postupu, a sice kombinování jednotného a množného čísla ve slovesných tvarech minulého času. Spočívá v tom, že se při formování préterita neuchýlíme čistě k množnému číslu, ale k auxiliáru v singuláru přidáme participium v plurálu.

Zde kvůli nulové realizaci préteritového auxiliáru ve třetí osobě jednotného čísla, která ilustruje limity této možnosti – ve třetí osobě se neliší od „obyčejné“ strategie důsledného používání plurálových forem pro nebinární osoby – volím z překládaného anglického úryvku jinou ukázkovou větu a její hypotetický překlad do češtiny za použití (nejen) tohoto postupu:

> Bobbi, an Autistic nonbinary person in their mid-thirties, says, "[…] I was raised as a weird kid, and a gender failure." (O: 51)
> „[…] Vyrůstali jsem jako divné dítě, co nezvládá plnit svou genderovou roli," říká zhruba pětatřicetiletý*á nebinární autista*ka Bobbi.

Tato strategie má sice pouze úzké uplatnění – neřeší například tvary zájmen –, ale právě tvary préterita jsou v češtině jedním z nejvýraznějších případů, kdy se přirozený rod propisuje do rodu mluvnického. Může tak být vhodnou možností například při překladu románů a dalších prozaických útvarů vyprávěných nebinárními osobami, neboť ve fikci se nejčastěji setkáváme právě s ich-formou v minulém čase.

3.3.1.2.3 Střídání rodů

Další možností je střídání maskulina a feminina v jednotlivých promluvách. Zde je možné zvolit konzervativnější strategii a rody střídat po větách, nebo se vydat radikálnější cestou a střídat rody i v rámci jednotlivých vět. Obě tyto možnosti ale využívají binaritu češtiny, což může být bráno jako jejich nevýhoda (Rose 2023: 16):

> Je však třeba brát v potaz, že i ten [postup střídání rodů v rámci věty] se do jisté míry podvoluje existujícím binárním normám češtiny a v důsledku může být vnímán spíše jako dočasný kompromis než jako trvalé řešení, neboť problematiku omezenosti češtiny spíše obchází, než konfrontuje.

Při překladu textů, v nichž hlavní roli zastává právě nebinární osoba, a její promluvy střídající mluvnický rod by se tak v textu vyskytovaly často – a čtenářstvo by nepojalo podezření, že se jedná pouze o tiskovou chybu –, je tato strategie poměrně jednoduše použitelná.

(4) Neovládal dostatečně jemnou motoriku, a tak se nemohla malovat, nezvládal ani psát úpravným psacím písmem. Když ji dívky při obědě nepřímo šikanovaly kvůli vlastnoručně nakrátko ostříhaným vlasům, Bobbi nechápal, co se děje.

Ostatně střídání rodů (i v rámci jedné věty) využila i překladatelka Viktorie Hanišová při překladu románu *Dívka, žena, jiné* anglické autorky Bernardine Evaristo, a to v pasážích, v nichž vystupuje bezgenderová postava Morgan (2020: 318):

> když se Morgan dostal z prvotního šoku, pomyslel si, že to je ta nejsenzačnější věc, která se mu stala, tedy pokud se jí podaří přežít nevyhnutelný pojeb, který dostane od zbylých příbuzných, kteří ji obviní, že dolejzala za GG, aby se dostala k majetku, a možná i napadnou závěť, řeknou, že GG nebyla příčetná

Pokud se však v překládané knize vyskytuje, jak je tomu právě i v případě Priceovy publikace *Unmasking Autism*, množství různě dlouhých příběhů jednotlivých nebinárních lidí, je tento postup v podstatě nepoužitelný, recipienty textu by pouze mátl. Dle mého názoru je navíc v českém překladu nutné zvolit co možná nejjednotnější postup u promluv všech nebinárních lidí – a zatímco například v delších pasážích, kde vystupuje Bobbi, by se v přeloženém úryvku střídání rodů použít mohlo, v krátké části, kde mluví Seb, by to působilo matoucím dojmem. Nebinární lidé jsou samozřejmě rozmanití a sami si volí způsob, jakým se o sobě (v jakémkoli jazyce) vyjadřují, nicméně vzhledem k tomu, že se v češtině jedná stále o poměrně nový fenomén, s nímž se velká část čtenářstva může v přeložené knize setkat poprvé, je vhodné vycházet z opatrnější překladatelské pozice, pro celou knihu si zvolit jednotný primární způsob převodu nebinární angličtiny, místy doplňovaný dle potřeby jinými strategiemi, a čtenáře a čtenářky tak nezahltit neznámými a stále se proměňujícími formami.

3.3.1.2.4 Pátý rod

Poměrně specifickou možností je tzv. pátý rod od nebinárního autorstva Singularis, představující formu, v níž není nutné vyjadřovat ničí gender a která se odklání od genericky používaného maskulina. Jak popisuje ve svém textu *Pátý rod*, který vyšel jako součást *Manuálu kvíření jazyka českého*, chce češtinu rozšířit ve všech jejích formách i stylech, aby bylo možné pátý rod používat v co nejširším spektru situací (Singularis 2023: 50):

> Názvy osob rodu pátého jsou vhodné především tehdy, když pohlaví/gender není znám/o nebo je nejednoznačné/ý (jako v případě smíšené skupiny osob), ale použitelné jsou ve

všech kontextech, kde by byly použitelné stávající genderově specifické názvy, a mohou být používány k mnoha různým účelům odpovídajícím deklarovanému významu pátého rodu.

Za tímto účelem přichází se zcela novými deklinačními vzory, produktivní tvorbou nových, genderově neutrálních slov, a slovotvornými postupy k vytváření neutrálních variant slov již existujících.

(5) Neovládalu dostatečně jemnou motoriku, a tak se nemohlu malovat, nezvládalu ani psát úpravným psacím písmem. Když jiho dívky při obědě nepřímo šikanovaly kvůli vlastnoručně nakrátko ostříhaným vlasům, Bobbi nechápalu, co se děje.

3.3.1.2.5 Abstrahování od rodu a opisné formulace

V neposlední řadě je potřeba zmínit strategie spočívající ve vyhýbání se rodově specifickým označením a formulacím využívajícím konkrétní mluvnický rod. V překladové fikci se můžeme setkat s přenesením vyprávění, původně napsaného v minulém čase, do historického prézentu, jak již bylo zmíněno na začátku této kapitoly, bohužel jsem pro tento postup nenašla v tomto překladu vhodné uplatnění. Navíc se nejedná o ucelený systém, ale spíše jen řešení z nouze (Rose 2023: 17):

> Nejde tedy toliko o komplexní řešení problému neinkluzivity/binarity češtiny, ale spíše o skulinku nebo techniku, kterou lze občas chytře využít v situacích, kdy si třetí osoba není jistá tím, jestli užít rod mužský nebo ženský.

Do této kategorie spadají i různá opisná vyjádření či abstrahování od rodu pomocí názvů institucí či neutralizujících označení, jimž jsem se věnovala v předchozí kapitole zabývající se genderovou vyvážeností textu. Reformulace tohoto typu však v překladech, kde je přirozeně nutné dbát i na obsahovou správnost a přesnost vznikajícího textu, nejsou vždy možné – případně překladatele či překladatelku nemusí vždy napadnout.

(6) S oslabenou jemnou motorikou se pojila nemožnost se malovat či psát úpravným psacím písmem. Obědové pauzy provázel zmatek a nepochopení – vlastnoručně nakrátko ostříhané vlasy se staly terčem posměšných pochval spolužaček.

3.3.1.2.6 Grafické symboly

Poslední zde prezentovanou možností zachycení nebinarity v češtině jsou již zmiňované grafické symboly, které se využívají i obecněji – pro inkluzivní jazyk zahrnující všechny genderové identity, nejen tu nebinární – a jsou asi nejrozšířenější, a tedy i veřejností nejvíce akceptovanou variantou. V závislosti na konkrétním grafickém znaku (hvězdičce, středové tečce, dvojtečce, podtržítku) může výsledný text působit méně přehledně a čitelně, zejména pro dyslektické čtenářstvo, případně nefungovat v určité grafické úpravě (podtržítko logicky nebude vidět v textu zvýrazněném potržením).

(7) Neovládal*a dostatečně jemnou motoriku, a tak se nemohl•a malovat, nezvládal:a ani psát úpravným psacím písmem. Když ho_ji dívky při obědě nepřímo šikanovaly kvůli vlastnoručně nakrátko ostříhaným vlasům, Bobbi nechápal*a, co se děje.

Jakékoli přídavné grafické znaky tedy text nesmí přesytit, je potřeba zapojit i jiné strategie, například neutralizační opisné formulace, a minimalizovat tak počet výskytů, kde je nutné genderové spektrum vyznačit. Dalšími nevýhodami tohoto přístupu jsou jednak potenciální grafické problémy vznikající při korektuře (co se rozdělování slov na konci řádků týká), jednak skutečnost, že je možné jej uplatnit pouze v psaných komunikátech – v mluvených projevech je možné grafické znaky nahradit například pomlkou, ale její využití a srozumitelnost jsou sporné.

Pro překlad nebinárního textu tam, kde se nešlo volbě určitého mluvnického rodu vyhnout, jsem se rozhodla využít póly rodového spektra oddělené hvězdičkou. Tuto možnost jsem zvolila s přihlédnutím k výhodám a nevýhodám všech výše zmíněných možností i ke skutečnosti, že úryvek překládaný do této práce (na rozdíl od vydané verze překladu) nebude převáděn do formy audioknihy, a není tedy nutné brát ohled na zvukovou podobu zvoleného řešení. Také jsem se v rámci textu snažila zachovat určitou míru kontinuity, neboť v něm hvězdičky používám i v obecnějším, genderově inkluzivním významu. U dvojitých koncovek příčestí

(např. *nechápal*a*) nebo u pádových tvarů vlastních jmen (např. *bez Bobbi*ho*), kde hvězdička odděluje dvě plnohodnotné, rodově odlišené varianty, se tento přístup vyznačuje relativně vysokou mírou čitelnosti a srozumitelnosti. Tato strategie naproti tomu vyžaduje větší čtenářskou kooperaci i jistou míru otevřenosti k potenciálně nezvyklým jazykovým formám v místech, kde je potřeba zdvojit celá slova, kupříkladu u osobních či přivlastňovacích zájmen (např. *jeho*její*), nebo kde by při vynechání grafického znaku nevznikla jedna z rodově odlišených variant, jako tomu je v příkladech uvedených v předchozí větě, protože ani u maskulina, ani u feminina nedochází k nulové realizaci koncovky (např. *autista*ka*). Obecně jsem se tedy snažila – pokud se nejednalo o vyloženě heslovité položky v tabulce, kde je význam poměrně jasný – výskyt těchto (pro čtenářstvo rušivějších) tvarů v českém textu co nejvíce omezit, například tím, že jsem nebinární osobu v dané větě přesunula do pozice podmětu, čímž se v češtině původně rodově odlišené přivlastňovací zájmeno *jeho*její* změnilo na formu rodově neutrálního (co se týká osoby, jíž přivlastňuje) zájmena *svůj*:

> They first discovered their disability after **their eldest son was assessed** in elementary school, and in the couple of years since then they've tried to build relationships that help them feel normal and seen for the first time. (O: 52)
> O svém postižení se dozvěděl*a, až když **svého nejstaršího syna nechal*a** na základní škole **poslat na vyšetření**, a během těch několika let, které od té doby uplynuly, začal*a rozvíjet vztahy, díky nimž se poprvé v životě cítí normálně a má pocit, že mu*jí někdo rozumí. (P: 40)

3.3.1.2.7 Porovnání s vydaným českým překladem

Co se nebinární češtiny týká, pro vydaný překlad knihy jsme po konzultaci s odpovědnou redaktorkou a širším týmem nakladatelství zvolili plurálové formy s mužskou koncovkou. V české verzi, která v tomto roce vyšla pod názvem *Autismus bez masky: Odhalte tváře neurodiverzity a žijte autenticky*, tedy například *Bobbi neovládali jemnou motoriku* a *nezvládali psát úpravným psacím písmem*. Tato strategie patří mezi ty, které se v dnešní době pro české nebinární vyjadřování používají nejvíce – její výhody a nevýhody jsem na obecné rovině rozebrala v příslušné části této práce –, důležitý pro nás tehdy byl i plánovaný převod publikace do podoby audioknihy, v níž tento postup funguje snad i lépe než v podobě psané. V rámci redakčního

procesu (jehož jsem se již neúčastnila) se do knihy přidaly i vysvětlující poznámky pod čarou, jedna z nich měla čtenářům a čtenářkám objasnit právě princip této jazykové strategie pro řešení nebinarity (Price 2024: 60):

> Pozn. red.: Pro nebinární osoby v textu používáme kombinaci jednotného a množného čísla mužského rodu – a vycházíme tak z anglického they/them, i když jsme si plně vědomi, že nebinárnost nevystihuje ideálně. Český jazyk v tomto ohledu neposkytuje žádné vhodnější varianty.

Vím však minimálně o jednom čtenáři, který si nejspíše této poznámky nevšiml nebo ji nepochopil, a z knihy si tak odnášel pocit, že překladatelka neumí rozlišovat mezi tím, kdy mluví jedna a kdy více osob, o čemž nakladatelství informoval v rozhořčeném e-mailu.

3.3.2 Citlivý jazyk související s postižením

Stejně jako v případě jiných – jazykově a/nebo společensky – marginalizovaných skupin je i v případě lidí s postižením správné používat senzitivní jazyk, který nepřispívá k jejich stigmatizaci a diskriminaci. S proměňujícím se chápáním postižení (či konkrétně neurodiverzity, o níž pojednává přeložená kniha) se samozřejmě proměňuje i používaný jazyk, respektive dochází ke změně perspektivy, kdo je v tomto ohledu považován za autoritu, jejímuž názoru bychom se měli v záměrně senzitivní komunikaci podřídit – namísto odborné komunity či rodičů lidí s postižením zejména v posledních desetiletích nabírá na síle hlas aktivistických spolků samotných postižených osob, jejichž názory se s představami rodičů, odbornic a odborníků často v mnohém rozcházejí. Již od konce druhé světové války se totiž v rozvinutých zemích lidé s postižením začínají profilovat nikoli jako pacienti stižení postižením či nemocí, ale jako diskriminovaná menšina bojující za své právo se plnohodnotně zapojit do společenského a veřejného života. Hledání nového způsobu, jak o lidech s postižením mluvit, není přímočaré a lineární, naopak stejně jako v jiných oblastech probíhá metodou pokus-omyl – buď se jazyková inovace (na nějaký čas či dlouhodobě) ujme, nebo ji nikdo používat nezačne a skončí v propadlišti dějin. Všechny pokusy o zavedení nových termínů i jejich kritika ale mají jedno společné: snahu vymanit se z obrazu stigmatizované sociální identity a s ní spojené podřadné role ve společnosti (Longmore 1985: 422).

Tato kapitola obsahově vychází z Priceovy poznámky k použitému jazyku, jež je součástí přeloženého úryvku, neboť se v ní Price dotýká v podstatě všech hlavních aspektů jazyka souvisejícího s postižením, o nichž se v odborné oblasti i v komunitě lidí s postižením vedou diskuze. Jazykové změny prosazované samotnou komunitou vycházejí z přijetí daného postižení jako neoddělitelné součásti vlastní identity, což ovlivňuje způsoby, jak o postižení nejen mluvíme a píšeme, ale i jak o něm smýšlíme, a vedou k apropriaci, tedy polemickému přivlastňování, a resignifikaci stigmatizujících označení místo hledání eufemistických či opisných, neutrálních výrazů (Linton 1998, překlad vlastní):

> Komunita osob s postižením se snaží nad užívaným jazykem získat kontrolu, sebrat ji těm, kteří ji dosud měli, a terminologii popisující postižení a postižené lidi přeznačit. Takto vzniklé výrazy naplňuje jiným významem – a tyto změny jsou vlastně metakomunikací informující o tom, k jakým společenským, politickým, intelektuálním a ideologickým proměnám v posledních dvou desetiletích došlo.

Výše uvedená citace pochází z eseje zveřejněného na stránkách amerického *Disability History Museum*, instituce věnované memorializaci proměňujících se přístupů k postižení. Jeho autorka Simi Linton ho původně zařadila na úvod své knihy *Claiming Disability: Knowledge and Identity*, a mimo jiné v něm – stejně jako Price především v poslední kapitole *Unmasking Autism* – argumentuje, proč bychom měli před medicínským pojetím postižení, které jednotlivé lidi s postižením rozděluje do škatulek dle jejich diagnózy, a umenšuje tak jejich kolektivní politickou moc, dát přednost konceptu sociálnímu. Díky tomuto pojetí se lidé s postižením mohou stát distinktivní (a hlasitější) skupinou zasazující se o vlastní práva, a získat tak větší vliv nejen ve veřejném prostoru jako takovém, ale zejména v diskuzích o sobě samých (Linton 1998, překlad vlastní):

> Když ve společnosti převládá medicínské pojetí *postižení*, považuje za logické lidi rozdělovat podle biomedicínského modelu do jednotlivých diagnostických kategorií a na lidskou rozmanitost nahlížet především z lékařského úhlu pohledu. Pokud však místo toho postižení definujeme jako kategorii sociální/politickou, osoby s různými typy postižení pak budeme definovat jako *lidi s postižením* nebo jako *postižené lidi*, tedy jako skupinu osob sdílejících stejnou sociální a politickou roli. Naše komunita si tato označení

> vzala nazpět, dnes se s nimi ztotožňujeme a sjednocujeme se kolem nich, navíc se používají jako identifikátor naší svébytné voličské skupiny a slouží také jako základ pro náš politický aktivismus.

V souladu s tímto posunem a bojem za vlastní práva, mezi něž patří i právo si vlastní zkušenosti pojmenovat, jsem při hledání vhodných překladatelských ekvivalentů v této oblasti vycházela nejen z odborných doporučení, která můžeme najít například na stránkách neziskové organizace Národní ústav pro autismus (NAUTIS), ale právě i z toho, jakou terminologii používají přímo autističtí lidé a jimi vedené organizace a spolky, ať už se jedná o komunitní organizaci poskytující péči Adventor, s ní spojené sdružení A-komunita, nebo třeba hosty v podcastové sérii Radia Wave nazvané *Postíže* či autisty a autistky vystupující v článcích magazínu ATYP. K orientaci v širším kontextu a obecné problematice, v proměňujících se přístupech k vhodným označením a v případných stigmatizujících konotacích určitých pojmenování jsem využívala zejména zkrácený výňatek z připravované historicko-sociologické studie Michala Geislera (dále v této práci jako Geisler 1), kterou k vydání chystá nakladatelství Karolinum, dostupný na stránkách zmíněného NAUTISu v záložce *Autismus a vhodná terminologie*. Při rozhodování, zda dát přednost jazyku zaměřenému na člověka, nebo na identitu, jsem se však inspirovala spíše konkrétními výskyty daných slov ve výstupech autistických aktivistických organizací, s nimiž by se spíše ztotožnil i sám autor anglického textu. Hlubší porozumění pro společensko-politické dopady postižení, různé pohledy na neurodiverzitu a další odchylky od typické představy o zdravém člověku mi pak poskytla již zmiňovaná odborná antologie textů z oboru disability studies *Jinakost – postižení – kritika*, jejíž předmluva, která se věnuje překladu jednotlivých esejů a lexikálním volbám, mi na mnoha místech pomohla vyjasnit si vlastní překladatelskou pozici.

3.3.2.1 Hledání vhodných označení

Při rozhodování o tom, jak budu s jazykovými rozdíly mezi anglickým a českým územ, respektive s tím, co se v oblasti disability studies považuje za korektní a citlivý jazyk, při překladu pragmaticky nakládat, jsem vycházela zejména ze dvou skutečností.

Tou první jsou postoje autora, které nejsou pouhou douškou k jinak neutrálně napsané knize odborného charakteru, ale textem přímo prostupují a výrazně ovlivňují výběr lexika, jež používá,

a tak jsou patrné v podstatě v každém jeho slově. Záměr textu je zřejmý na první pohled, Price se jím nijak netají, jeho cílem je přesvědčit čtenáře a čtenářky o tom, aby přehodnotili své názory na autismus a jeho postoje přijali za své – a zvolené lexikum v jeho snaze hraje klíčovou roli. Pokud tedy v překladu chci záměru autora v co nejvyšší možné míře dostát, měla bych respektovat jeho lexikální volby, které nejsou pouze otázkou estetickou či idiolektovou, ale otázkou ideologickou a přímo politickou. Ačkoli kvůli rozdílům mezi angličtinou a češtinou není možné plně dodržet všechna jazyková specifika originálu, mou překladatelskou strategií bylo se snažit se jim alespoň co nejvíce přiblížit.

Druhým, velmi užitečným vodítkem byla poznámka k použitému jazyku, kterou autor připojil na konec první kapitoly. Domnívám se, že je natolik nepostradatelnou součástí knihy, že pokud by v anglickém originále nebyla, bylo by k překladu nutné připojit obdobný text, například ve formě předmluvy či úvodní poznámky překladatelky, který by měl stejnou funkci – čtenářstvu cílového textu by vysvětlil ideologické pozadí jednotlivých lexikálních voleb, explicitně jim popsal, jaké názory zastává autor originálu, připravil je na to, z jakého úhlu pohledu budou informace v textu prezentovány, a v podstatě by jim ke knize, kterou drží v rukou, poskytl jakýsi interpretační návod. Při rozhodování o překladatelském postupu u problematických míst tohoto typu pro mě byla naprosto klíčová poslední věta této poznámky (Price 2022: 50):

> I hope that even if you have specific stances on which terms you like and dislike, you can respect my interview subjects' agency to name themselves, as I have strived to do.

Jak již bylo naznačeno, jazyk související s postižením se historicky proměňoval (a proměňuje se i nadále), určitá pojmenovávání se kvůli svým negativním konotacím z korektního a citlivého vyjadřování vytrácejí, jiná své negativní významy ztrácejí, protože si je menšiny, jichž se týkají, polemicky přivlastní a dodají jim nové, pozitivní konotace související s hrdostí na vlastní identitu. Obecně řečeno jazykové změny nejdříve probíhají v anglicky mluvících zemích a tamním odborném i osobním diskurzu, se zpožděním několika let až desetiletí (v poslední době i rychleji) pak pronikají i do českého prostředí a analogické debaty se vedou i zde.

Vzhledem k nestálosti úzu, individuálním preferencím jednotlivých lidí a důrazu, který Price na používaný jazyk klade, jsem se rozhodla se v co nejvyšší možné míře držet toho, jaká označení a pojmenovávání používá on. Dle mého názoru by skutečnost, že jsou v češtině některé přístupy častější než jiné, neměla přebít autorovo silné přesvědčení, expertizu a osobní žitou zkušenost, kterou na rozdíl od alistické překladatelky má, ani preference osob vystupujících v textu. Kdybych totiž vycházela čistě z doporučení české odborné komunity a používala bych, na rozdíl od anglického originálu, výhradně jazyk zaměřený na člověka, český překlad by byl ochuzen nejen o jejich postoje a sebepojetí, ale i o různé jazykové nuance.

Existence poznámky k použitému jazyku, kde Price všechny potenciálně kontroverzní lexikální volby vysvětluje a zdůvodňuje, je pak pro všechny případné překládající v podstatě darem z nebes. Pro správné pochopení celé knihy je naprosto klíčová, a tak jsem ji – jak jsem již předeslala – předsadila na samotný začátek knihy, aby se ke čtenářům a čtenářkám tyto informace dostaly co nejdříve, ještě předtím, než se pustí do čtení předmluvy a než si o knize na základě toho, jaké výrazy a formulace se v ní objevují, utvoří potenciálně mylný názor.

3.3.2.2 Eufemistická pojmenování

Price se v této poznámce dotýká i tématu různých eufemismů, které do anglickojazyčného diskurzu vnesli rodiče autistických dětí, případně lidé, kteří autistickým osobám poskytují specifickou podporu či péči. Ačkoli tyto zjemňující pojmy vytvořili a používali proto, aby se odklonili od stigmatizujícího jazyka, ve skutečnosti jen nahradili jednu skupinu výrazů zdůrazňujících odlišnost lidí s postižením druhou sadou výrazů, vycházejících ze stejného předsudečného předpokladu (Longmore 1985: 421, překlad vlastní):

> V posledních desetiletích prosazovali rodiče postižených dětí a odborníci pracující s postiženými lidmi celou řadu různorodých výrazů, kterými chtěli staré diskriminační pojmy nahradit. […] Ačkoli se tyto eufemismy pokouší se dopadům stigmatizujících označení vyhnout, v konečném důsledku naopak bezděčně podporují představu, že jsou postižení lidé zásadním způsobem odlišní od ostatních. […] S těmito novými pojmenováními většinou přicházejí odborné organizace poskytující péči svým

postiženým klientům, a tak tato terminologie nakonec ještě posiluje dojem, že jsou postižení lidé především předmětem odborného dohledu a léčby.

Kromě specifického případu „speciálních potřeb“, jež mají oporu v českých zákonech (Školský zákon 1) a jsou tedy používány zejména v kontextu vzdělávání a vzdělávacích institucí, není v českém prostředí tato konkrétní tendence moc patrná (je možné, že v anglofonním prostředí vznikla a následně upadla v nemilost tak rychle, že se k nám pořádně ani nestihla dostat). V překladu tak na tomto místě pracuji se souslovím *jinak schopný*á* (na které je možné narazit i v další literatuře zabývající se tímto tématem, například v již zmiňované antologii *Jinakost – postižení – kritika*) a neologismem *hendi-kompetentní*. V češtině se však nepoužívají, a tak těchto překladů využívám pouze jako prostředků přiblížení významu a podoby anglických eufemismů, o nichž Price mluví, a v dalších výskytech již i v českém překladu ponechávám anglické výrazy. Price do poznámky zahrnuje i tabulku, v níž přehledně shrnuje svá jazyková doporučení vysvětlená v předchozích odstavcích:

Autism Terminology: **Common Dos and Don’ts**	
Use This	**Avoid This**
Is disabled Has a disability	“Special needs” “Differently abled” “Handi-capable”

(O: 48)

Autismus a vhodná terminologie: **tipy, jak na to**	
Doporučuji:	**Nedoporučuji:**
je postižený*á má (zdravotní) postižení	člověk se „speciálními“ potřebami eufemismy znevažující obtíže spojené s postižením

(P: 9)

Při překladu heslovitě pojaté tabulky jsem, použiji-li terminologii Christiane Nord (*Text Analysis in Translation*, 2005: 80), usilovala o instrumentální, nikoli dokumentární překlad – jinými slovy jsem se snažila, aby se doporučení v ní obsažená dala uplatnit i v české jazykové realitě. Z toho důvodu jsem zde již neuváděla konkrétní podobu jím zmiňovaných eufemistických vyjádření, ale využila jsem výše uvedený nivelizující opis – čtenáři a čtenářky překladu tak pochopí, proč by se v tomto ohledu neměli, byť s dobrým úmyslem, snažit být jazykově kreativní.

Při této příležitosti je vhodné zmínit i posun, k němuž při překladu záhlaví tabulky došlo. Záměrně jsem na tomto místě zvolila méně kategorický překlad – v originále Price poměrně jasně přikazuje, jaká označení používat a jakým se raději vyhnout, zatímco v české verzi tabulky se setkáme s mírnějším doporučením. K tomuto řešení jsem sáhla proto, že i zde se projevují rozdíly mezi angličtinou a češtinou, respektive mezi úzy v těchto jazycích, a jednoznačné zákazy a příkazy v jednom jazyce nemají absolutní platnost i v jazyce druhém. Některé Priceovy rady nejsou kontroverzní ani v češtině (například stigmatizační potenciál pojmů *nízkofunkční* a *vysokofunkční* je stejný i v českém kontextu [Geisler 1]), zatímco na jiných místech může být používaná terminologie otázkou osobních preferencí daného člověka či organizace, spíše než obecně přijímanou korektnější variantou.

3.3.2.3 Převod *disability* do češtiny

Dalším bodem, k němuž se Price v metajazykové poznámce vyjadřuje, je používání slova *disability* v originálním textu. Jeho názor na toto téma jsem zahrnula již do úvodní části práce, tento výraz chápe jako součást své identity, jeho významy a konotace dobře popisuje i následující shrnutí z úvodu do antologie *Jinakost – postižení – kritika* (Kolářová 2012: 48–9):

> Pojem *disability* v některých kontextech pojmenovává sociální a kulturní mechanismy útlaku a znevýhodňování lidí s hendikepy, v jiných normativní systém postulující (tělesnou) zdatnost a zdraví jako univerzálně závazný prostředek biopolitické disciplinace. *Disability* se také stal termínem, který si lidé s hendikepy přivlastnili jako kategorii identity a výraz hrdosti. V českém kontextu zatím neexistuje pojem (pojmy), který by nesl tento kritický potenciál, ani pojem, který by obsáhl tuto šíři významů.

Priceovy komentáře na toto téma mě vedly k závěru, že je nutné překlad tohoto, na první pohled přímočarého pojmu pečlivě promyslet a zdůvodnit. Pro inspiraci jsem zjišťovala, jak se s překladem slova *disability* vypořádávají ve výše zmíněné publikaci. Ve smyslu obecné, abstraktní kategorie přišly překladatelky s dvěma řešeními (Kolářová 2012, 51–2):

> Do češtiny tyto pojmy [*disability*, popř. *bodily difference*] převádíme jako tělesná jinakost, nezpůsobilost. Přičemž s pojmem *tělesná jinakost* pracujeme jako s konceptem širším, jehož užití se nevztahuje ke specifickému kulturnímu a historickému kontextu. Naopak pojem *ne/způsobilost* zavádíme tam, kde je vtělená jinakost zasazována do kontextu biopolitické normalizace a disciplinace moderny, tj. do normativních struktur „postižení".

Ačkoli je toto rozlišení zajímavé, v dané sbírce textů evidentně velmi promyšleně a účelové používané, pro potřeby tohoto překladu se nehodí, zejména kvůli profilům zamýšleného a předpokládaného čtenářstva obou publikací. Zmiňovaná antologie je výborem studijních textů určených odbornicím a odborníkům v oblasti disability studies a přidružených oborech, případně širší odborné veřejnosti, a může si tak dovolit pracovat s abstraktnějším jazykem plným termínů či se specificky používaným lexikem rozlišujícím i drobnější významové, historické a společenské rozdíly. Oproti tomu cílem zde překládané knihy je oslovit co nejširší možnou masu čtenářů a čtenářek – a ačkoli je jistě informativní i pro lidi, kteří se s osobami s postižením určitým způsobem zabývají profesionálně, větší část čtenářstva budou tvořit lidé s minimálními či pouze základními znalostmi této problematiky. Právě těmto recipientkám a recipientům se Price ve své knize snaží jít vstříc – píše přístupnou formou, obecné rozbory systémových překážek a problémů prokládá vyprávěním o vlastních zkušenostech nebo příběhy dalších lidí, kteří se v knize objevují, a na jejich příkladech danou problematiku přibližuje a „zlidšťuje" ji tak, aby pro čtenáře bylo snadné se do každodenního života člověka s postižením vžít. Domnívám se proto, že nové či nezvyklé názvosloví nebo komplikovanější, nepřímý jazyk by šly proti tomuto záměru – laickou veřejnost by mohly zmást či přímo odradit.

Stejně jako v jiných ohledech se tedy i zde spoléhám na předsazení poznámky k jazyku před samotný text. Českým čtenářkám a čtenářům tak rovnou předestřeme interpretaci určitých použitých slov, a předem tak do jisté míry ovlivníme jejich vnímání těchto slov v kontextu celé knihy. Vzhledem k tomu, že Price velmi jasně deklaruje svůj záměr používat a chápat slovo

disability jako neutrální součást identity postižených osob, v překladu se přímo nabízí tuto skutečnost využít jako příležitost zbavit analogické české slovo *postižení* historicky negativních konotací – či se explicitním vysvětlením na začátku knihy alespoň pokusit je zmírnit. Obdobný cíl sledují i překladatelky výše zmiňované antologie, které se v kontextech, kdy pojem *disability* neodkazuje na abstraktní kategorii, ale na konkrétní zkušenosti, prožitky či identitu specifických jedinců, také uchylují právě k výrazu *postižení* (Kolářová 2012: 56):

> V překladech pracujeme ale i s pojmem „postižení“, a to ne proto, že bychom si nebyly vědomy jeho problematických asociací, ale *přesto* či spíše *právě proto*, že si jich i jejich možných zraňujících dopadů vědomy jsme. […] Respektujeme tím jednak specifický český kontext, ve kterém je výraz „postižení“ a z něj odvozená spojení („zdravotní postižení“, „člověk s postižením“ apod.) v současnosti nejužívanějším a významově nejobsazenějším termínem. Zásadní je i to, že „postižení“ je termín, který používají lidé s postižením ve svých subjektivních pojmenováních.

V přeloženém úryvku, který je součástí této práce, se navíc s pojmem *postižení* pracuje většinou v konkrétnějším významu daného slova, nikoli jako s abstraktní společensko-politickou kategorií (tento význam by přicházel v úvahu spíše až ke konci knihy, kde Price představuje své vize akceptující společnosti). Významové těžiště prvních kapitol leží jinde, přišlo mi proto lepší v češtině zvolit známé pojmenování, aby čtenářstvo množství nových termínů nezahltilo hned na začátku.

3.3.2.4 Přístup zaměřený na člověka, nebo na identitu?

Jedním z hlavních dilemat, která s sebou překládání knihy *Unmasking Autism* neslo, byla otázka, zda zvolit jazykový přístup zaměřený na člověka, nebo přístup zaměřený na identitu. Lingvistická strategie *people-first*, tedy zaměřená na člověka, vychází z logicky znějícího postoje, že je každý z nás v první řadě člověkem, nikoli nositelem určité diagnózy (Geisler 1). Zastánci tohoto přístupu argumentují, že zdůrazňování lidství ve spojeních typu „člověk/dítě s autismem“ povede k posílení lidských práv osob s postižením a zmírní jejich stigmatizaci a stereotypizaci, neboť jejich postižení neredukuje na vlastnost, která je definuje (jako je tomu podle nich u výrazů „autista“ či „autistická žena“), ale pouze ho uvádí jako jeden z rysů jejich osobnosti. Razí tedy

zásadu, že nejprve referují o dané osobě, a teprve poté, v pozici rozvíjejícího přívlastku napojeného na řídící substantivum pomocí předložky „s“, zmíní její postižení (Kolářová 2012: 59). V českém (především odborném) diskurzu je tento přístup, zejména pokud text či promluva pochází od někoho bez postižení, všeobecně považován za korektnější a senzitivnější.

Na druhou stranu se *identity-first language*, tedy jazykový přístup zaměřený na identitu, proti předchozí strategii vymezuje především kvůli tomu, že podle názoru jeho zastánců a zastánkyň nepřijatelným způsobem odděluje něčí postižení od jeho lidství. Ačkoli mohlo používání *people-first* označení vycházet z bohulibých pohnutek, může svádět k domněnce, že je možné (a žádoucí) určitého člověka a jeho postižení rozdělit – v případě autismu pak i nahrávat lidem, kteří by si přáli umět autismus vyléčit, a z identity daného člověka ho tak v konečném důsledku zcela odstranit (Geisler 1). Volání po jazykovém přístupu zaměřeném na identitu vychází většinou zevnitř jednotlivých komunit osob s postižením, jeho síla a relevance jde ruku v ruce se sílící společensko-politickou mocí jejich aktivistických spolků, v nichž se sdružují lidé, kteří nechtějí, aby za ně i nadále mluvilo pouze jejich okolí či odborníci a odbornice. Své postižení nevnímají jako nějaký dodatečný aspekt přilepený k jejich lidství, ale jako součást své identity, na niž jsou patřičně hrdí – a preferují tak jednoznačná pojmenování typu „autistka“ či „autistický dospívající“.

V anglickém originále se Price jednoznačně staví (s výjimkou případů, kdy respektuje to, jak o sobě mluví daný člověk, který dává přednost opačné strategii) na stranu přístupu zaměřeného na identitu. Zdůvodňuje to zejména tím, že jazyk zaměřený na člověka nikdy neprosazovala sama autistická komunita, ale spíše neautističtí lidé v jejím okolí. Historický vývoj proměňujících se jazykových přístupů v americkém prostředí shrnuje i již citovaný esej Simi Linton (1998, překlad vlastní):

> Pojmy *postižení* či *hendikepovaní* v polovině sedmdesátých let nahradilo označení *lidé s postižením*, aby se na postižení nahlíželo pouze jako na jednu z charakteristik daného člověka, nikoli jako na rys, který ho definuje. Někteří lidé v té době záměrně používali spojení *ženy a muži s postižením*, aby popisované skupině přidali další rozměr a zbavili se rodově neutrálního způsobu, jakým se o *postižených* tehdy běžně mluvilo. Od počátku devadesátých let se v oblasti disability studies a organizací bojujících za práva

> postižených osob stále častěji používá pojem *postižení lidé* jako pojmenování svébytné voličské skupiny. Postižení už není vnímáno jako druhořadá charakteristika, ale jako součást identity, k níž se postižení lidé hlásí a na niž poukazují jak na individuální, tak na kolektivní úrovni.

Na rozdíl od anglofonního prostředí, kde v současné době převládá přístup zaměřený na identitu (především v rámci dané komunity, u rodičů a přátel jejích členů a členek), v českém kontextu za tímto vývojem v angličtině zaostáváme, všeobecně se uvádí, že preferovanější variantou zatím stále je jazyk zaměřený na člověka (Geisler 1):

> V České republice ve vztahu k autismu dominuje napříč výše naznačenými podskupinami [autističtí lidé, jejich rodina a přátelé, odborná komunita] shoda v používání jazyka zaměřeného na člověka, a to zejména s ohledem na historický vývoj a dlouho zažité neblahé nálepkování (*„schizofrenik“*, *„hraničář“*, *„vozíčkář“* atd.).

Tento přístup doporučují i různé lidskoprávní příručky věnující se tomu, jak o lidech s postižením mluvit a psát. Pro příklad zde cituji z manuálu, který v roce 2020 vydala Kancelář veřejného ochránce práv (Ombudsman 1: 6):

> Lidé s postižením jsou v první řadě lidé. Pokud tedy mluvíme o určitém člověku, nemusí být vhodné na prvním místě uvádět jeho postižení. Tato formulace může vyvolat představu, že v centru pozornosti není člověk jako osobnost, ale jeho postižení. Obecně se tudíž doporučuje nepoužívat termín „postižený člověk“, ale spíše užívat termín „člověk s postižením“.

Tato otázka se samozřejmě netýká pouze autistických osob, nýbrž všech lidí s jakýmkoli zdravotním postižením, a analogické debaty o tom, kterému přístupu dávat přednost, se vedou i v jednotlivých komunitách. Přístup zaměřený na člověka má v českém prostředí jistou oporu ve znění zákonů (Zákon o sociálních službách 1), díky čemuž prorostl do administrativního jazyka a jazyka pomáhajících profesí. Ilustrovat tento proces může úryvek z textu Miroslava Michálka ze sdružení pro podporu nevidomých, který vznikl jako reakce na jazykový dotaz, s nímž se na poradnu spolku obrátil člen laické veřejnosti (Michálek 2013):

> V současnosti se v prostředí poskytovatelů sociálních služeb běžně používá termín „osoby se zrakovým postižením“ navazující na termín „osoby se zdravotním postižením“, což je pojem postupně se ujímající koncem 80. a zejména počátkem 90. let minulého století tak, jak se pozvolna opouštělo používání společného označení „invalidé“ nebo-li (*sic*) „invalidní osoby“.
>
> Používání víceslovného označení „osoby se zrakovým postižením“ se plně a nevratně zabydlelo v prostředí poskytovatelů sociálních služeb v návaznosti na vydání a zavedení do praxe zákona o sociálních službách z r. 2006 a na další související administrativní oblasti (terminologie grantových řízení apod.).

Obecně lze konstatovat, že i v češtině platí, že v prostředí organizací poskytujících podporu či sociální služby lidem s postižením se dává přednost jazykovému přístupu zaměřenému na člověka, zatímco mezi samotnými lidmi s postižením je možné se setkat s větší škálou používaných či preferovaných pojmenování (Geisler 1):

> Mezi poskytovateli podpůrných služeb je jazyk zaměřený na člověka zažitým standardem. Zároveň je však třeba mít na paměti a respektovat, že někteří lidé s autismem preferují *identity-first* výrazy […].

Konkrétně u autismu se někteří tomuto dilematu šikovně vyhnou tím, že dávají přednost spojení „člověk na spektru (autismu)“, které na první místo staví lidskou bytost, zároveň k ní však autismus nepřipojuje pomocí předložky „s“ jako pouze jakousi doušku, jak bývá přístupu zaměřenému na člověka často vytýkáno. Příkladem použití tohoto spojení může být následující věta, která se objevuje v Etickém kodexu již zmiňované A-komunity (A-komunita 1, tučné zvýraznění vlastní):

> Základním principem A-komunity je sdružovat **lidi na spektru autismu**, kteří se chtějí podílet na zlepšování stavu věcí a situací týkajících se autismu u nás i v zahraničí a kteří mají kladný vztah k autistické komunitě i v širším smyslu.

V překladu pro tuto práci jsem se nakonec rozhodla – všeobecně převládajícímu odbornému úzu navzdory – vsadit na přístup zaměřený na identitu, vedlo mě k tomu hned několik pohnutek. Tou první samozřejmě byla již mnohokrát zmiňovaná Priceova poznámka k použitému jazyku, v níž vysvětluje svou motivaci, proč v angličtině tento přístup volí. Ačkoli se jeho zdůvodnění váže na anglický jazyk, je samozřejmě možné ho vztáhnout i na české prostředí.

Dalším důvodem bylo, že slova jako „autista“ či „autistka“ podléhají i v češtině procesu polemického přivlastňování a resignifikace, v rámci autistické komunity jsou běžně (byť ne výhradně) používána a přijímána – a právě úzus uvnitř autistické komunity, nikoli obecně užívaná pojmenování mimo ni, by měl mít při překladu této knihy rozhodující váhu. Pro ilustraci uvádím následující příklady z pera autistických autorů a autorek, z textů určených pro autistické čtenářstvo nebo citace autistických osob:

(1) Maskování je pro autisty nekonečné téma. A pro autistky stokrát tolik. (Zrzi 1)
(2) Představte si, že každý autista má svůj vlastní *ovocný salát*, neboli spektrum jedinečně namíchaných rysů. (ATYP 1)
(3) „To bylo hodně nepříjemné, brečela jsem a tak. Pro autistu to nebylo vhodné,“ upozorňuje. (iRozhlas 2)
(4) Tato situace spíš dobře ilustruje celkový stav přístupu k autistům v ČR. (A-komunita 2)
(5) Pravděpodobně to již z mých předchozích článků víte, ale jsem autistka, která se setkala ve svém životě se znásilněním. (TA 1)

Zatímco v kontextu sociálních služeb, odborných studií či jiných míst, kterým dominují alistické osoby, by výrazy zaměřené na identitu mohly nést negativní konotace, a tak by bylo dobré se jim raději vyhnout, v rámci knihy sepsané autistickým autorem o dalších autistických lidech mi jejich použití přijde vhodnější. I v češtině tak můžeme přispět k jejich normalizaci, a dostát tak autorově záměru mírnit stigmatizaci lidí na spektru.

V celé knize se navíc opakovaně objevují motivy hrdosti na vlastní neurodiverzitu, sebepřijetí a přehodnocení negativního vnímání autistických znaků u sebe či u vlastního okolí. V takovém kontextu mi dává větší smysl používat tu lingvistickou strategii, která se k danému postižení hrdě

hlásí a bere ho jako součást identity, namísto přístupu, který je sice v češtině běžnější, ale zato postižení symbolicky odsouvá na druhořadou pozici. Zde je vhodné zmínit, že zatímco v případě volby mezi „autistou“ a „mužem s autismem“ v překladu sahám po první variantě, u dvojice typu „postižená žena“ a „žena s postižením“ většinou volím druhou možnost. Zatímco daná neurodiverzita je konkrétní identitou, s níž je možné se sžít, všichni lidé, kteří v knize vystupují, se nutně nemusí identifikovat jako *postižení*, i kvůli silnějším negativním konotacím tohoto slova. Z tohoto důvodu v těchto případech většinou sahám po opatrnější, senzitivněji vnímané variantě, zároveň však přihlížím k plynulosti textu, abych ho neshodnými přívlastky zbytečně nepřetížila.

V neposlední řadě v mém rozhodnutí hrála roli i sázka na to, jakým směrem se bude senzitivní jazyk v této oblasti dále ubírat. Na základě dosavadního vývoje lze předpokládat, že i v tomto ohledu bude používaný jazyk kopírovat aktivistické snahy z anglofonního prostředí, a že se tedy i u nás bude čím dál tím více rozmáhat přístup zaměřený na identitu, především v textech a projevech autistických autorů a autorek. Tím, že v překladu volím tento jazykový přístup, zajišťuji, že český text bude – pokud samozřejmě k mnou předpokládanému vývoji v českém jazykovém prostředí dojde – zastarávat pomaleji, než kdybych v něm používala přístup zaměřený na člověka, a bude tak déle relevantním zdrojem informací.

V překladu, který jsem vypracovávala pro nakladatelství, jsem naopak po domluvě s redaktorským týmem používala jazykový přístup zaměřený na člověka, neboť k němu na začátku celého procesu přistupovali jako k opatrnější a senzitivnější možnosti. Ačkoli jsem osobně dávala přednost opačné variantě (tedy podobě, jakou má i můj překlad v kapitole 2), český text jsem samozřejmě odevzdala v podobě, kterou chtělo nakladatelství. Před vydáním však překlad prošel několika redakcemi, mimo jiné ho četl i odborný konzultant, který se v tomto případě také klonil na stranu jazykové strategie zaměřené na identitu. Na poslední chvíli tedy byla podoba českého textu změněna, i *Autismus bez masky* tak používá pojmenování, která preferuje Price, a k českému čtenářstvu se tak zdárně dostanou všechny jazykové nuance a významy originálu.

3.3.2.4.1 Kapitalizace jako součást identity

Price svou metajazykovou poznámku otevírá otázkou, kterou by také bylo možné zařadit pod diskutovanou širší problematiku provázanosti postižení a identity, a sice kapitalizací pojmů *Autistic* a *Autism* v originálním znění. Jak již bylo v této práci zmíněno, Price se při tom explicitně odvolává na analogickou kapitalizaci v komunitě Neslyšících:

> Throughout this book, I capitalize "Autistic" for the same reason members of the Deaf community capitalize "Deaf"—to indicate it is a part of my identity I am proud of, and to signal Autistics have our own culture, history, and community. (O: 46)
>
> **V anglickém originále** píšu výraz „autistický*á" vždy s velkým počátečním písmenem ze stejného důvodu, proč si členové komunity Neslyšících na začátku píšou velké N – aby bylo jasné, že je to součástí mé identity, na niž jsem hrdý, a že máme vlastní autistickou kulturu, dějiny a komunitu[#]. (P: 8)
>
> [#] Pro češtinu není obvyklé psát velká písmena na začátku výrazů, které chceme zdůraznit, a působilo by to tedy chybně. Při čtení českého textu je však dobré mít na paměti, jaký postoj autor zastává. [pozn. překl.]

I česká komunita Neslyšících používá na začátku svého názvu velké písmeno – sleduje tím totéž, co její americká obdoba –, teoreticky by tedy bylo možné následovat jejího příkladu i v českém překladu této knihy a dodržovat kapitalizaci tak, jak ji autor používá v anglickém originále. Problém s touto překladatelskou strategií bohužel spočívá v tom, že u autismu nemáme k dispozici analogické substantivizované adjektivum, a kapitalizace výrazů, které chceme zdůraznit, navíc není pro češtinu na rozdíl od angličtiny vůbec obvyklá (Příručka 1). Konkrétně u adjektiv „autistický*á" by počáteční velké písmeno na čtenářstvo působilo vyloženě rušivě a nesprávně, a proto by tato praxe šla přímo proti deklarovanému záměru autora. Iluzionismus překladu dle mého názoru méně narušuje překladatelská poznámka pod čarou, a proto jsem se rozhodla ji na tomto místě do cílového textu přidat, systémové rozdíly mezi jazyky originálu a překladu v ní objasnit a shrnout, proč se v tomto ohledu český překlad s anglickým originálem rozchází. Zároveň však v překladu odkazuji (s explicitní vysvětlivkou, ve výše uvedeném příkladu tučně zvýrazněnou) na původní podobu textu a samozřejmě i v české verzi zanechávám

autorovo zdůvodnění. Doufám, že v kombinaci se zněním mnou přidané poznámky pod čarou čtenářstvu dostatečně vynahradí tento grafický aspekt anglické verze.

4. Závěr

Cílem této diplomové práce bylo funkčním způsobem přeložit vybraný úryvek z knihy sociálního psychologa Devona Price *Unmasking Autism: Discovering the New Faces of Neurodiversity* a takto vzniklý překlad následně opatřit komentářem odborného charakteru, v němž předlohu zasadím do literárního kontextu a popíšu hlavní problémy, s nimiž jsem se při jeho překládání setkala.

S ohledem na odborné téma knihy bylo při překladu nutné ve větší míře konzultovat další zdroje, od odborných slovníků a příruček až po novinářské články na přidružená témata. Těžiště této práce však spočívá v představení možných řešení dvou hlavních překladatelských problémů, které při překladu této knihy vyvstaly – převodu nebinárního jazyka z angličtiny a citlivého jazyka týkajícího se postižení, kde se střetávají různé jazykové přístupy.

V této práci jsem tedy představila jednotlivá možná řešení těchto dílčích překladatelských otázek, které prolínají celým překládaným úryvkem, a na základě jejich výhod a nevýhod jsem zdůvodnila své konkrétní volby v diplomovém překladu. Mým cílem při volbě celkové překladatelské strategie bylo se co nejvíce přiblížit ekvivalentnímu účinku výchozího a cílového textu na čtenářky a čtenáře, a tak bylo v překladu nutné – kvůli jazykovým, metajazykovým i mimojazykovým rozdílům mezi českým a anglickým jazykem, potažmo mezi českým a anglickým územ – na několika místech obětovat formální věrnost originálu či iluzionismus překladu věrnosti obsahové a čtivosti přirozeně působícího českého textu.

5. Bibliografie

Primární literatura

PRICE, D. (2022). *Unmasking Autism: Discovering the New Faces of Neurodiversity.* New York: Harmony Books, s. 15–51.

Sekundární literatura

BETTELHEIM, B. (1972). *The Empty Fortress: Infantile Autism and the Birth of Self*. New York: The Free Press.

CRYSTAL, D., QUIRK, R. (1985). *A Comprehensive Grammar of the English Language*. London: Longman.

ČECHOVÁ, M., KRČMOVÁ M., MINÁŘOVÁ E. (2008). *Současná stylistika*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny.

DUŠKOVÁ, L. (1994). *Mluvnice současné angličtiny na pozadí češtiny* (2. vyd.). Praha: Academia.

EISNER, P. (2020). *Chrám i tvrz*. [e-kniha]. Praha: Městská knihovna v Praze.

EVARISTO, B. (2020). *Dívka, žena, jiné*. Přeložila Viktorie Hanišová. Brno: Host.

GOFFMAN, E. (1963). *Stigma; Notes on the Management of Spoiled Identity*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.

CHAMBERS, B. (2017). *Dlouhá cesta na malou, rozzlobenou planetu*. Přeložila Lucie Bregantová. Brno: Host.

JANIŠ, K., JESENSKÝ, J. a Univerzita Hradec Králové. (2004). *Malý slovník pomáhajících profesí*. Hradec Králové: Gaudeamus.

KOLÁŘOVÁ, K. (ed.). (2012). *Jinakost – postižení – kritika*. *Společenské konstrukty nezpůsobilosti a hendikepu*. Antologie textů z oboru disability studies. Praha: SLON.

LEVÝ, J. HAUSENBLAS, K., ed. (1998). *Umění překladu* (3. vydání, 2. upravená a rozšířená verze). Praha: Ivo Železný.

MATOUŠEK, O. (2016). *Slovník sociální práce* (3. vydání). Praha: Portál.

NEWMARK, P. (1988). *A Textbook of Translation*. New York: Prentice Hall.

NORD, C. (2005). *Text Analysis in Translation: Theory, Methodology and Didactic Application of a Model for Translation-Oriented Text Analysis*. Amsterdam – New York, NY: Rodopi.

PRICE, D. (2022). *Unmasking Autism: Discovering the New Faces of Neurodiversity.* New York: Harmony Books.

PRICE, D. (2024). *Autismus bez masky: Odhalte tváře neurodiverzity a* žijte autenticky. Přeložila Andrea Krajčovičová. Brno: Jan Melvil Publishing.

RENZETTI, C. M., CURRAN, D. J. (2003). *Ženy, muži a společnost*. Přeložili L. Gjurič, B. Knotková-Čapková, M. Linková a V. Parente-Čapková. Praha: Karolinum.

TALBOT, M. M. (2020). *Language and Gender*. 3rd edition. Cambridge: Polity Press.

TITLBACH, F. (2022). *Byli jsme tu vždycky*. Praha: N media.

VALDROVÁ, J. (2023). *Reprezentace ženství z perspektivy lingvistiky genderových a sexuálních identit*. [e-kniha]. Gender sondy. Praha: Karolinum.

VAN LUXEMBURG, J. (2020). *Předmluva*. In DE L'HORIZON, K. (2023). *Kniha krve*. Přeložila Jana van Luxemburg. Brno: Host.

WRIGHT, L., HOPE, J. (2003). *Stylistics: A Practical Coursebook*. Routledge.

Internetové a audiovizuální zdroje

A-komunita 1: *Etický kodex*. (2024). A-komunita. Citováno 20. 12. 2024. Dostupné z: http://a-komunita.cz/o-nas/

A-komunita 2: *Řidičská oprávnění pro autisty – ztělesnění špatného přístupu k autismu u nás.* (26. 8. 2024). A-komunita. Citováno 20. 12. 2024. Dostupné z: http://a-komunita.cz/ridicska-opravneni-pro-autisty-ztelesneni-spatneho-pristupu-k-autismu-u-nas/

ATYP 1: HOLÁ, D. E. (17. 11. 2024). *Přestaňme házet autisty do jednoho pytle: Neurodiverzita a model ovocného salátu*. ATYP Magazín. Citováno 20. 12. 2024. Dostupné z: https://atypmagazin.cz/prestanme-hazet-autisty-do-jednoho-pytle-neurodiverzita-a-model-ovocneho-salatu/

BÍNOVÁ, P. (2007). *Autismus: glosář.* Praha: Ústav translatologie FF UK. Citováno 20. 12. 2024. Dostupné z: https://utrl.ff.cuni.cz/cs/studium/navazujici-magisterske-studium/glosare-ke-kt-a-st/

BREGANTOVÁ, L. (2. 10. 2020). Nebinarita v našem jazyce. *H7O. Časopis Host 7 dní online.* Citováno 20. 12. 2024. Dostupné z: https://www.h7o.cz/clanky/12881-nebinarita-v-nasem-jazyce

ČERVINKOVÁ HOUŠKOVÁ, K. (17. 4. 2004). *Svět neslyšících* (část II.). Ruce.cz – Informační portál o světě neslyšících. Citováno 20. 12. 2024. Dostupné z: http://ruce.cz/clanky/1/2-svet-neslysicich

DS 1: ŠVANDOVÁ, A. (2024). *Stěhování kostlivce ze skříně do skříně: Konverzace s deníkovými zápisky o tranzici*. Druhá : směna. Citováno 20. 12. 2024. Dostupné z: https://druhasmena.cz/clanky/stehovani-kostlivce-ze-skrine-do-skrine-konverzace-s-denikovymi-zapisky-o-tranzici

ERVIN J., SCOVELLE A., CHURCHILL B. *et al*. (2023). Gender identity and sexual orientation: a glossary. *The Journal of Epidemiology and Community Health*. 77, s. 344–348. Citováno 20. 12. 2024. Dostupné z: https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/36805941/

FERRI, J. (7. 4. 2022). *The transgender 'proud Autistic' psychologist who believes we have Autism all wrong*. The Los Angeles Times. Citováno 20. 12. 2024. Dostupné z: https://www.latimes.com/entertainment-arts/books/story/2022-04-07/the-transgender-proud-autistic-psychologist-who-believes-we-have-autism-all-wrong

GARCIA, E. M. (4. 12. 2015). *I'm Not Broken*. The Atlantic. Citováno 20. 12. 2024. Dostupné z: https://www.theatlantic.com/politics/archive/2015/12/im-not-broken/446550/

GARCIA, E. M. (2021). *About 'We're Not Broken: Changing the Autism Conversation'*. Ericmgarcia.net. Citováno 20. 12. 2024. Dostupné z: http://www.ericmgarcia.net/were-not-broken.html

GARCIA, E. M., KEANE, M. (18. 4. 2022). *How "Unmasking" Leads to Freedom for Autistic and Other Neurodivergent People*. [Epizoda podcastu]. *Life Kit*. NPR. Citováno 20. 12. 2024. Dostupné z: https://www.npr.org/2022/04/14/1092869514/unmasking-autism-more-inclusive-world

GARCIA, E. M. (9. 8. 2022). *Devon Price on Self-acceptance and Expression for People with Autism*. [Epizoda podcastu]. *Life Kit*. NPR. Citováno 20. 12. 2024. Dostupné z: https://www.npr.org/2022/08/03/1115469855/devon-price-on-self-acceptance-and-expression-for-people-with-autism

GEISLER, M. (2016). Autismus jako společenskovědní téma. *Historická sociologie*, *8* (1), s. 95–110. Praha: Karolinum. Citováno 20. 12. 2024. Dostupné z: https://karolinum.cz/data/clanek/2768/HS%201%202016_geisler.pdf

Geisler 1: GEISLER, M. (ed. HEJZLAR, Š.). *Autismus a vhodná terminologie.* Praha: Národní ústav pro autismus. Citováno 20. 12. 2024. Dostupné z: https://cms.1webit.cz/cms/files/autismport.cz/4659/Autismus-a-vhodna-terminologie.pdf

GERNSBACHER, M. A., RAIMOND, A. R., BALINGHASAY, M.T. et al. (2016). "Special needs" is an ineffective euphemism. *Cognitive Research 1*, 29. Citováno 20. 12. 2024. Dostupné z: https://doi.org/10.1186/s41235-016-0025-4

HALL, H. (22. 12. 2015). *Neurotribes:* A Better Understanding of Autism. *Science-Based Medicine.* Citováno 20. 12. 2024. Dostupné z: https://sciencebasedmedicine.org/neurotribes-a-better-understanding-of-autism/

HOBBES, M. a MARSHALL, S. (Moderátoři). (1. 2. 2021). *The Anti-Vaccine Momenent.* [Epizoda podcastu]. *You're Wrong About*. Dream Warriors. Citováno 20. 12. 2024. Dostupné z: https://podcasts.apple.com/cz/podcast/youre-wrong-about/id1380008439?i=1000507291949

HRČOVÁ, J. (25. 5. 2021, aktualizováno 9. 8. 2023). *Senzorická integrace*. Šance dětem. Praha: Nadace Sirius. Citováno 20. 12. 2024. Dostupné z: https://sancedetem.cz/senzoricka-integrace#1

iRozhlas 1: *‚Ochrana dětských uživatelů před rizikovými obsahy.' Youtubeři a influenceři se nově musí registrovat*. (21. 11. 2024). iRozhlas.cz. Citováno 20. 12. 2024. Dostupné z: https://www.irozhlas.cz/kultura/ochrana-detskych-uzivatelu-pred-rizikovymi-obsahy-youtuberi-a-influenceri-se_2411211723_jar

iRozhlas 2: MAIXNEROVÁ, Š. (27. 8. 2022). *Autistkou až po třicítce. ‚Nemluvila jsem správně, ale vnímala jsem. I teď by pomohl asistent,' říká Bára*. iRozhlas.cz. Citováno 20. 12. 2024. Dostupné z: https://www.irozhlas.cz/zivotni-styl/spolecnost/autismus-dospelost-diagnoza-smyslove-pretizeni-pribeh-bary_2208271635_kac

JEŽKOVÁ, Z., ČERNÁ, R. 1. 8. 2013, aktualizováno 10. 12. 2024). *Attachment: o důležitosti citového pouta v životě, o jeho poruchách a léčení*. Šance dětem. Praha: Nadace Sirius. Citováno 20. 12. 2024. Dostupné z: https://sancedetem.cz/attachment-o-dulezitosti-citoveho-pouta-v-zivote-o-jeho-poruchach-leceni

KABRHELOVÁ, L. a LEHOVCOVÁ SUCHÁ, V. (Moderátorky). (30. 8. 2024) *MDŽ: Když jazyk diskriminuje (nejen) ženy.* [Epizoda podcastu]. *5:59*. Seznam Zprávy. Citováno 20. 12. 2024. Dostupné z: https://www.seznamzpravy.cz/clanek/audio-podcast-5-59-jazyk-neni-posvatna-krava-rika-lingvistka-a-schvaluje-hostku-i-umelectvo-258555

KANNER, L. (1943). Autistic Disturbances of Affective Contact. *Nervous Child,* 2, s. 217–250. Citováno 20. 12. 2024. Dostupné z: http://www.autismtruths.org/pdf/Autistic%20Disturbances%20of%20Affective%20Contact%20-%20Leo%20Kanner.pdf

KALIVODOVÁ, E. (2012). Genderová slepota, citlivost nebo provokace? Polohy a možnosti překladu. *Gender, rovné příležitosti, výzkum, 13* (2), s. 77–85. Citováno 20. 12. 2024. Dostupné z: https://www.genderonline.cz/artkey/gav-201202-0008_gender-blindness-gender-sensitivity-or-gendered-provocation-modes-and-possibilities-of-translation.php

KAPLAN-LEVENSON, L. a SCHNEIDER, C. L. (20. 9. 2021). *In 'We're Not Broken,' Author Eric Garcia Takes On Myths About Autism*. [Epizoda podcastu]. *Life Kit*. NPR. Citováno 20. 12. 2024. Dostupné z: https://www.npr.org/2021/09/16/1037852578/autism-myths-eric-garcia-changing-the-conversation

KAŠPAROVÁ, Z. a STROUHAL, J. (Moderátoři). (26. 9. 2023). *Nechci být jen zastávka za dobrým skutkem, říká Ondřej Holý aka dné*. [Epizoda podcastu]. *Postíže*. Český rozhlas – Rádio Wave. Citováno 20. 12. 2024. Dostupné z: https://wave.rozhlas.cz/nechci-byt-jen-zastavka-za-dobrym-skutkem-rika-ondrej-holy-aka-dne-9080360

KAŠPAROVÁ, Z. a STROUHAL, J. (Moderátoři). (10. 10. 2023). *„Tobě to tak sluší, až mi srdce buší.“ O randění na spektru autismu s aktivistou Šimonem.* [Epizoda podcastu]. *Postíže*. Český rozhlas – Rádio Wave. Citováno 20. 12. 2024. Dostupné z: https://wave.rozhlas.cz/tobe-tak-slusi-az-mi-srdce-busi-o-randeni-na-spektru-autismu-s-aktivistou-9089597

KAŠPAROVÁ, Z. a STROUHAL, J. (Moderátoři). (24. 10. 2023). *„Zvýhodnění vám nedáme, to by chtěl každý.“ S Erikou a Bělkou o bariérách ve škole a v práci.* [Epizoda podcastu]. *Postíže*. Český rozhlas – Rádio Wave. Citováno 20. 12. 2024. Dostupné z: https://wave.rozhlas.cz/zvyhodneni-vam-nedame-chtel-kazdy-s-erikou-a-belkou-o-barierach-ve-skole-a-v-9099377

KLIKOVÁ, T. (2024). *Příručka senzorické integrace*. Citováno 20. 12. 2024. Dostupné z: https://is.muni.cz/th/e9n9v/Prirucka_senzoricke_integrace.pdf

KOENIG, K. (2007). Unstrange minds: Remapping the world of autism. *The Journal of Clinical Investigation*. 3. prosince 2007; 117 (12), s. 3597. Citováno 20. 12. 2024. Dostupné z: https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC2096429/

KUBÍNOVÁ, L. (12. 11. 2024). *Devon Price nás učí nahlédnout pod autistickou a genderovou masku*. ATYP Magazín. Citováno 20. 12. 2024. Dostupné z: https://atypmagazin.cz/devon-price-nas-uci-nahlednout-pod-autistickou-a-genderovou-masku/

KUNOVÁ, J. a PAVLICA, K. (24. 11. 2022). *Inkluzivní jazyk: jak překládat LGBTQ terminologii*. Přednáška v rámci Jeronýmových dnů. Citováno 20. 12. 2024. Dostupné z: https://www.youtube.com/watch?v=D3xiKnHNyUo (v čase 2:07:02 až 3:25:29).

LINTON, S. (1998). *Reassigning Meaning*. In *Claiming Disability: Knowledge and Identity*. New York: New York University Press, s. 8–17. Citováno 20. 12. 2024. Dostupné z: http://www.disabilitymuseum.org/dhm/edu/essay.html?id=21

LONGMORE, P. K. (1985). A Note on Language and the Social Identity of Disabled People. *American Behavioral Scientist*, *28* (3), s. 419–423. Citováno 20. 12. 2024. Dostupné z: https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/000276485028003009

MATUŠÍK*OVÁ, K. (17. 9. 2020). Jak psát česky o nebinárních lidech? *H7O. Časopis Host 7 dní online.* Citováno 20. 12. 2024. Dostupné z: https://www.h7o.cz/clanky/12870-jak-psat-cesky-o-nebinarnich-lidech

MICHÁLEK, M. (2013). *Jste nevidomý nebo slepý?* Okamžik – sdružení pro podporu nejen nevidomých. Citováno 20. 12. 2024. Dostupné z: http://okamzik.cz/nmn/Texty/Komunikace/Jste_nevidomy_nebo_slepy.html

O A-komunitě. (2024) A-komunita. Citováno 20. 12. 2024. Dostupné z: https://a-komunita.cz/o-nas/

O Adventoru. (2024). Adventor. Citováno 20. 12. 2024. Dostupné z: https://www.adventor.org/o-nas/o-adventoru

O Autismportu. (2024). Autismport. Praha: Národní ústav pro autismus. Citováno 20. 12. 2024. Dostupné z: https://autismport.cz/o-projektu

O ATYP Magazínu. (2024). Praha: ATYP Magazín. Citováno 20. 12. 2024. Dostupné z: https://atypmagazin.cz/o-nas/

O Neurodiverzitě. (2024). Praha: Neurodiverzita. Citováno 20. 12. 2024. Dostupné z: https://www.neurodiverzita.cz/o-teto-strance/

PAVLICA, K. (17. 3. 2021). *Není hvězdička jako lomítko aneb Pár slov o genderově senzitivní komunikaci*. Prague Pride. Citováno 20. 12. 2024. Dostupné z: https://praguepride.cz/cs/cteni-a-foto/clanky/1554-neni-hvezdicka-jako-lomitko-aneb-par-slov-o-genderove-senzitivni-komunikaci

PRICE, D. (2020). *I'm Not 'Differently Abled.' I'm Disabled*. Medium. Citováno 20. 12. 2024. Dostupné z: https://humanparts.medium.com/im-not-differently-abled-i-m-disabled-4ed8637036c3

PRIZANT, B. a FINCH, D. (Moderátoři). (15. 4. 2022). *Unmasking Autism: A Discussion with Dr. Devon Price*. [Epizoda podcastu]. *Uniquely Human: The Podcast*. Elevated Studio. Citováno 20. 12. 2024. Dostupné z: https://uniquelyhuman.com/2022/04/15/unmasking-autism/

Příručka 1: *Psaní velkých písmen – obecné poučení*. [online]. Internetová jazyková příručka ÚJČ AV ČR. Citováno 20. 12. 2024. Dostupné z: https://prirucka.ujc.cas.cz/?id=180

ROSE, J., VALDROVÁ, J., SINGULARIS, WEHLE, T. (2023). *Manuál kvíření jazyka českého*. Praha: Institut úzkosti. Citováno 20. 12. 2024. Dostupné z: https://institutuzkosti.cz/manual-kvireni-jazyka-ceskeho/

ROSE, J. (2023). Jazykové prostředky vytváření nebinarity. In *Manuál kvíření jazyka českého*, s. 13–25. Praha: Institut úzkosti. Citováno 20. 12. 2024. Dostupné z: https://institutuzkosti.cz/manual-kvireni-jazyka-ceskeho/

RW 1: *O stanici: Rádio Wave*. (2024). Český rozhlas – Rádio Wave. Citováno 20. 12. 2024. Dostupné z: https://wave.rozhlas.cz/o-stanici-5675004

SALMAN, S. (14. 2. 2018). *What Would a Truly Disabled-Accessible City Look Like?* The Guardian. Citováno 20. 12. 2024. Dostupné z: https://www.theguardian.com/cities/2018/feb/14/what-disability-accessible-city-look-like

SINGULARIS. (2023). Pátý rod. In *Manuál kvíření jazyka českého*, s. 49–69. Praha: Institut úzkosti. Citováno 20. 12. 2024. Dostupné z: https://institutuzkosti.cz/manual-kvireni-jazyka-ceskeho/

Školský zákon 1: *Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání*. (2024). [online]. *Zakonyprolidi.cz*. Citováno 20. 12. 2024. Dostupné z: https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2004-561#f2873674

TA 1: OBERMAJEROVÁ, A. (1. 6. 2021). *Věřím obětem*. ty autismy. Citováno 20. 12. 2024. Dostupné z: https://tyautismy.blogspot.com/2021/06/verim-obetem.html

Vše o autismu. (2024). Autismport. Praha: Národní ústav pro autismus. Citováno 20. 12. 2024. Dostupné z: https://autismport.cz/o-autistickem-spektru

VALDROVÁ, J., KNOTKOVÁ-ČAPKOVÁ, B., PACLÍKOVÁ, P. (2010). *Kultura genderově vyváženého vyjadřování*. Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy. Citováno 20. 12. 2024. Dostupné z: https://data.idnes.cz/soubory/studium/a100125_bar_gender_prirucka.pdf

VALDROVÁ, J. (28. 11. 2024). *Koho vytáčí „hostka“ a „hoststvo“?* Valdrova.cz. Citováno 20. 12. 2024. Dostupné z: http://www.valdrova.cz/2024/11/koho-vytaci-hostka-a-hoststvo/

VALDROVÁ, J. (2024). Inkluzivní vyjadřování v češtině. Metodická doporučení. *Gender a výzkum / Gender and Research 25* (1), s. 133–147. Citováno 20. 12. 2024. Dostupné z: https://www.genderonline.cz/artkey/gav-202401-0010_inclusive-czech-language-guidelines-methodical-recommendations.php

VLS 1: *Velký lékařský slovník: autismus.* (1998–2024). [online]. Praha: Maxdorf. Citováno 20. 12. 2024. Dostupné z: https://lekarske.slovniky.cz/pojem/autismus

WAKEFIELD, A. J. et al. (1998). RETRACTED: Ileal-lymphoid-nodular Hyperplasia, Non-specific Colitis, and Pervasive Developmental Disorder in Children. *The Lancet 351* (9103), s. 637–641. Citováno 20. 12. 2024. Dostupné z: https://www.thelancet.com/journals/lancet/article/PIIS0140-6736(97)11096-0/fulltext

WING L. (1981). Asperger's Syndrome: A Clinical Account. *Psychological Medicine*, *11* (1), s. 115–29. Citováno 20. 12. 2024. Dostupné z: https://doi.org/10.1017/S0033291700053332

ZABLOUDILOVÁ, T. (Moderátorka). (25. 11. 2020). *„Sám jsem genderově nekonformní a nejdřív jsem si musel vyřešit sebe,“ říká terapeut.* [Epizoda podcastu]. *Moje terapie*. Český rozhlas – Rádio Wave. Citováno 20. 12. 2024. Dostupné z: https://wave.rozhlas.cz/sam-jsem-genderove-nekonformni-a-nejdriv-jsem-si-musel-vyresit-sebe-rika-8368715

ZABLOUDILOVÁ, T. (Moderátorka). (25. 11. 2020). *O hledání identity, které nikdy nekončí*. [Epizoda podcastu]. *Moje terapie*. Český rozhlas – Rádio Wave. Citováno 20. 12. 2024. Dostupné z: https://wave.rozhlas.cz/moje-terapie-ii-epizoda-4-o-hledani-identity-ktere-nikdy-nekonci-8368700

Zákon o sociálních službách 1: *Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách.* (2024). [online]. *Zakonyprolidi.cz*. Citováno 20. 12. 2024. Dostupné z: https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2006-108/zneni-20240701

Zrzi 1: FICENCOVÁ, N. (26. 10. 2024). *Pod maskou*. Zrzi.cz. Citováno 20. 12. 2024. Dostupné z: https://zrzi.cz/dospely-autista/pod-maskou/

Příručky, manuály a slovníky

Akademický slovník současné češtiny ÚJČ AV ČR. (2017–2024). [online]. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR. Citováno 20. 12. 2024. Dostupné z: https://slovnikcestiny.cz/

Anglicko-český, česko-anglický velký slovník: nejen pro překladatele. (2010). 3. vydání. Brno: Lingea.

Autismus – Příručka pro rychlý start. (2024). Praha: Neurodiverzita. Citováno 20. 12. 2024. Dostupné z: https://www.neurodiverzita.cz/informace-o-autismu/

Autismus a Aspergerův syndrom – encyklopedie pojmů. (2024). [online]. Praha: Neurodiverzita. Citováno 20. 12. 2024. Dostupné z: https://www.neurodiverzita.cz/autismus-aspergeruv-syndrom-encyklopedie/

Bias-Free Language: Disability. (2024). [online]. Washington: American Psychological Association. Citováno 20. 12. 2024. Dostupné z: https://apastyle.apa.org/style-grammar-guidelines/bias-free-language/disability

Český národní korpus – InterCorp verze 16. (2024). [online]. Praha: Ústav Českého národního korpusu FF UK. Citováno 20. 12. 2024. Dostupné z: http://www.korpus.cz/

Disability-Inclusive Langugae Guidelines. (2019). [online]. Geneva: United Nations Office. Citováno 20. 12. 2024. Dostupné z: https://www.ungeneva.org/sites/default/files/2021-01/Disability-Inclusive-Language-Guidelines.pdf

Disability Language Style Guide. (2021). [online]. Phoenix: Arizona State University, National Center on Disability and Jurnalism. Citováno 20. 12. 2024. Dostupné z: https://ncdj.org/style-guide/

Elektronický slovník psychologických pojmů. (2024). [online]. Liberec: Technická univerzita v Liberci, Univerzita třetího věku. Citováno 20. 12. 2024. Dostupné z: https://turbo.cdv.tul.cz/mod/glossary/view.php?id=3443

Guidelines for Writing About People With Disabilities. (2018). [online]. Seattle: ADA Knowledge Translation Center. Citováno 20. 12. 2024. Dostupné z: https://adata.org/factsheet/ADANN-writing

Inclusive Language: Words to Use and Avoid When Writing About Disability. (15. 3. 2021). [online]. London: Cabinet Office, Disability Unit. Citováno 20. 12. 2024. Dostupné z: https://www.gov.uk/government/publications/inclusive-communication/inclusive-language-words-to-use-and-avoid-when-writing-about-disability

International Statistical Classification of Diseases and Related Health Problems, ICD-10, Fifth edition. (2016–2019). World Health Organization. Citováno 20. 12. 2024. Dostupné z: https://icd.who.int/browse10/2019/en

Internetová jazyková příručka. (2008–2024). [online]. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR. Citováno 20. 12. 2024. Dostupné z: https://prirucka.ujc.cas.cz/

Internetový slovník současné češtiny. (2024). [online]. Brno: Lingea. Citováno 20. 12. 2024. Dostupné z: https://www.nechybujte.cz/slovnik-soucasne-cestiny/

Nový encyklopedický slovník češtiny. (2012–2020). [online]. Brno: Masarykova univerzita. Citováno 20. 12. 2024. Dostupné z: https://www.czechency.org/slovnik

Merriam-Webster (2021) [online]. Merriam Webster. Citováno 20. 12. 2024. Dostupné z: https://www.merriam-webster.com

MKN-10: Mezinárodní klasifikace nemocí a přidružených zdravotních problémů: desátá revize. (2021–2024). Ústav zdravotnických informací a statistiky ČR. Citováno 20. 12. 2024. Dostupné z: https://mkn10.uzis.cz

Ombudsman 1: *Jak mluvit a psát o lidech a s lidmi s postižením*. (2020). [online]. Brno: Kancelář veřejného ochránce práv. Citováno 20. 12. 2024. Dostupné z: https://www.ochrance.cz/uploads-import/CRPD/Doporuceni/6-2020_doporuceni_media.pdf

Slovník českých synonym a antonym. (2024). [online]. Brno: Lingea. Citováno 20. 12. 2024. Dostupné z: https://www.nechybujte.cz/slovnik-ceskych-synonym/

Slovník pro speciální pedagogy. (2024). [online]. Liberec: Technická univerzita v Liberci, Univerzita třetího věku. Citováno 20. 12. 2024. Dostupné z: https://turbo.cdv.tul.cz/mod/glossary/view.php?id=3444&forceview=1

Sociologická encyklopedie. (2017–2022). [online]. Praha: Sociologický ústav AV ČR. Citováno 20. 12. 2024. Dostupné z: https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Hlavní_strana

Terminologie. (2021). [online]. Praha: Queer Geography. Citováno 20. 12. 2024. Dostupné z: https://lgbt-zdravi.cz/slovnik-pojmu/

Velký lékařský slovník. (1998–2024). [online]. Praha: Maxdorf. Citováno 20. 12. 2024. Dostupné z: https://lekarske.slovniky.cz

Výkladový slovník. (2009). Hradec Králové: Kognitivní server UHK. Citováno 20. 12. 2024. Dostupné z: http://fim2.uhk.cz/cogn/?Module=dictionary

6. Příloha – výchozí text